

๓๓๓ รอย พระแม่เจ้าขามเขาวี

3.2593

311

พระธาตุขามเขาวีศรีเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา อ.เมืองพะเยา

วัดละโว้

ตำบลดงขี้เหล็ก อำเภอเมือง
จังหวัดบุรีรัมย์

រូបប៊ិះឯកសន្តិកាមាតាមហេសី
វត្តសង្កែ ខ.មើមពង្រែង

ឯកទេសវិទ្យាសាស្ត្រវប្បធម៌ខ្មែរ
វិទ្យាសាស្ត្រ ៣. ប្រាសាទបាវេន ខ. ប្រាសាទបាវេន ខ. ប្រាសាទបាវេន

ວັតສະໂວ້

ທ.ທະນອນແກ້ວ ອ.ທາບສອ ອ.ເຮີຍປໃໝ່

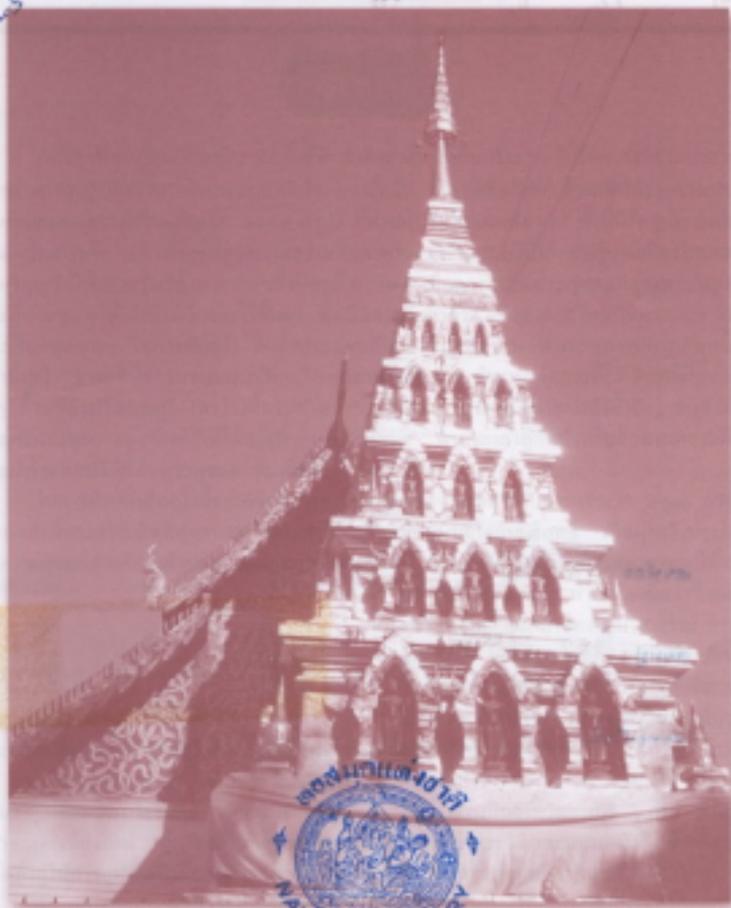
ພຣະເຈົ້າທັນໂອວັດສະໂວ້

ພຣະພຸທຣາມບຸດສາມາທິທິສິທທິກາຣາມເທວີກີວັນທ໌
ປຣະທິບຣາບໄວ້ໃນຄຸໂບສຕວັດສະໂວ້

Prasanna

หอสมุดแห่งชาติรัชวังศกคามิเทศ
เชียงใหม่

...**๓**มรอย...

พระแม่เจ้าชามเขยวี

กรมศิลปากร ราชบัณฑิตยสถาน
กรุงเทพฯ

Handwritten signature

๓๗๑๐ ๗๐๓๗

๓๗๗ ๑๐๓.๒๕๑๓
๑๓๑

๓๗๗๑๐๗ ๗๕๕๗๑๑๔๒

กรมศิลปากร ราชบัณฑิตยสถาน

LOC04419

สำนักงานศิลปวัฒนธรรม

คำนำ

หนังสือที่ท่านถืออ่านอยู่ในขณะนี้ ข้าพเจ้าจัดทำขึ้นมาเป็นครั้งแรก ในโอกาสงานฉลองสมโภช อุโบสถ ศาลาปฏิบัติธรรม ศาลาพระเจ้าทันใจ หอเสื่อวัด ศาลาพิพิธภัณฑ์ ข้าพเจ้าได้รวบรวมประวัติ วัตรที่พระแม่ทรงสร้างไว้ในยุคต้นคือ ๑๓๐๐ กว่าปี ที่ผ่านมา ไว้ในเล่มเดียวกัน ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลัก อยู่ ๒ ประการคือ (๑) เพื่อเชิดชูคุณงามความดีของพระแม่เจ้าจามเทวีที่ได้ยกย่องบูชามานับเนื่องโดยเฉพาะ นครศรีวิชัยให้เจริญรุ่งเรืองมาจวบจนถึงปัจจุบัน (๒) เพื่อถวายเป็นพระกุศลแก่ดวงพระวิญญาณ พระแม่เจ้าจามเทวีที่ได้สร้างเวียงระวีขึ้นมา ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจ และความศรัทธาในพระแม่ฯ จึงเกิดความวิริยะอุตสาหะ ในการค้นคว้า อีกทั้งประกอบกับความผูกพันระหว่างพระพุทธศาสนากับพระแม่เจ้าจามเทวี ข้าพเจ้าได้รวบรวมและเรียบเรียงจากหนังสือหรือ ตำนานจากกาที่ได้เดินทางไปตามจุดต่างๆ ตั้งแต่จังหวัดสตูล (ละโว้) ขึ้นไปตามลำน้ำเจ้าพระยาสู่อำน้ำแม่ระมิงค์ (น้ำปิง) จนถึงเมืองศรีวิชัย (ลำพูน) และข้าพเจ้ามิได้หวังทำลายหรือชี้แนะ หากจะเล่าสู่กันฟังเพื่อสืบสานความดีของพระแม่เจ้าจามเทวีที่มีต่อพระพุทธศาสนาสืบไป

ในการทำหนังสือครั้งนี้ขอใช้ชื่อว่า "สามรอยพระแม่เจ้าจามเทวีกับการสร้างวัด ๒๐๐๐ กว่าปี" เป็นเอกลักษณ์ทางความคิดที่ทุกคนจะพึงกระทำได้ หากแม้ผู้นั้นมีใจอันบริสุทธิ์ เพื่อมุ่งหวังประโยชน์และความสุขแก่ผู้อื่นในชีวประวัติของพระแม่เจ้าจามเทวี ข้าพเจ้าได้ใช้ความเพียรพยายามมาได้หลายปีนับตั้งแต่ปี ๒๕๑๙ ที่ข้าพเจ้าร่วมการพัสดุที่มีความสงสัยกันโดยตลอดว่า "ทำไมต้องชื่อว่าวัดละโว้" จนกระทั่งปี ๒๕๒๔ ได้อุปสมบทเป็นภิกษุ ความจริงที่ปรากฏจากคำบอกเล่าของครูบาอาจารย์ ข้าพเจ้าก็จดจำมาโดยตลอดและเหตุการณ์อันไม่คาดคิดก็เกิดขึ้นกับข้าพเจ้า ซึ่งไม่สามารถที่จะเล่าในที่นี้ได้เพราะจะเป็นการขาดคุณวิเศษธรรม จึงขอที่จะมาไว้กับสิ่งอันเป็นต้นมาซึ่งข้าพเจ้าจดจำได้เริ่มปรากฏมาตามลำดับ ซึ่งข้าพเจ้าได้เขียนไว้ก่อนเล่มนี้และข้าพเจ้าได้เดินทางตามหาหลักฐานที่ปรากฏหลงเหลืออยู่จากจังหวัดสตูล ข้าพเจ้าได้เขียนไว้ในที่นี้แล้ว ต้องขออนุโมทนากับครูบาอาจารย์ในอดีต และ คร. เทียอุสา สุขละระ ใจอินทร์ หัวหน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติศรีวิชัย ชมรมวิภักดิ์ปราสาท ถิ่นมหา คุณอ้อมมา ใจจันทร์ อ.ฮอด (พิศดารนคร) พระอาจารย์ในจังหวัดสตูล - ลาก - ลำพูน - ลำปาง - เชียงใหม่ ผู้ศรัทธาในพระแม่เจ้าจามเทวี ที่ได้เล่าประวัติและมอบหนังสือชีวประวัติให้ตลอดถึงผู้ที่ทำการอุปถัมภ์ในการเดินทางหาข้อมูลประวัติพระแม่เจ้าจามเทวีที่ผ่านมา

หากหนังสือเล่มนี้มีความผิดพลาดหรือคาดเคลื่อนไปจากหนังสืออื่นๆที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีคือผู้รู้และศรัทธาในพระแม่เจ้าฯ ข้าพเจ้าต้องขออภัยมา ณ โอกาสนี้และพร้อมที่จะรับคำติชม แต่หากเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้า ข้าพเจ้าก็จะขอถวายเป็นพระราหูคุณแก่ผู้พวาราย พระแม่เจ้าจามเทวี พระแม่เจ้าภควดี พระแม่เจ้าพุมะดี พระเจ้าอนันตยศ พระเจ้านันทนยศ ตลอดจนทั้งกษัตริย์ผู้ครองนครศรีวิชัย กษัตริย์ราชทูตพระองค์ในอยุธยา กษัตริย์ในราชวงศ์จักรี เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ในอดีต ขุนหลวงวียงจะ บรรพบุรุษ เจ้ากรมเสนาเวร ผู้มีส่วนร่วมในการก่อสร้างอารามวัดวัดละโว้ในอดีต อีกทั้งองค์เทพบุตรเทวดา เสือวัดเงี้ยว ด้วยเทอญ

พระครูวิศิษฏ์ญาณคุณ (สนธม)

๒๐๑๒/๒๒/๒๕

สารบัญ

คำนำ	ก
สารบัญ	ข
หนังสือรับรองของท้าวหน้าพิพิธกัณฑ์สถานแห่งชาติ	๑
รายงานการทำข้อมูล	๒
เรียงละไว้	๓
ประวัติพระธาตุเรียงละไว้	๖
ประวัติวัดละไว้	๗
ประวัติรูปปั้นพระนางจามเทวีวัดละไว้	๙
พระคาถาทางพญาครองเมือง	๙
ประวัติพระเจ้าพันใจ	๑๐
คำไปวีพระเจ้าพันใจวัดละไว้	๑๐
ประวัติพระพุทธรูปมงคลญาณกัณฑ์สิทธิการจามเทวีภิรมย์ (ทรงเครื่อง)	๑๑
การสร้างถาวรวัตถุ	๑๓
ลำดับเจ้าอาวาสในอดีตจนถึงปัจจุบันเท่าที่ทราบตาม	๑๓
โครงการ / กิจกรรม ประจำปี ของวัด	๑๓
การเดินทางของข้าพเจ้า	๑๔
- วัดชัยมงคล จ.สาทบุรี	๑๔
- วัดบางประทุน (พระแก้ว)	๑๔
- วัดวังง้ำ	๑๔
- วัดเขาสมอคอก	๑๔
- วัดสามงา	๑๔
- วัดแก่งสวี้อย	๑๕
- การเสด็จเข้าสู่พิสดารนคร (ฮอด)	๑๕
พระนางจามเทวี(พระนางจามเทวีศรีสุริยวงค์ บรมราชขัตติยนารีวิวัฒนทัตญาณลาวัรี งามเศวต)	๒๑
กำเนิดพระธาตุศุคคยณ้อย	๒๔
ดินแดนเก่าพระแม่เจ้า	๒๕
พระแม่เจ้าจามเทวีออกศึกครั้งแรก	๔๓
พระแม่เจ้าจามเทวีอภิเษกสมรสเมื่ออายุ 20 ปี	๔๓

ต้องพลัดพรากจากสามีสุดที่รัก	๕๓
วังสะแกบกษัตริย์	๕๖
ตำนานวัดเขตนครวัดอัญญาภิรมการามต้นแก้ว	๕๗
จากสิบสองปันนาสู่หลวงพระบาง	๖๐
การเดินทางของพระนางจามเทวี	๖๑
การหลงทางของพญาร้างพวงคำ	๖๒
พบที่ตั้งเมืองใหม่	๖๒
ความเจริญรุ่งเรืองของนครลัมบี้	๖๓
บ้านเมืองล่มสลาย	๖๔
บทเสด็จพาพระแม่เจ้าจามเทวี (ของอนุสาวรีย์สำคัญ)	๖๕
ก่อกำเนิด	๖๖
สร้างบ้านแปงเมือง	๖๘
รุ่งเรืองมครา	๖๘
ด้านการศาสนา	๖๙
การปกครอง	๖๙
พรวาวีโยค	๗๐
กำคำวพระแม่เจ้าจามเทวี	๗๑
เรียงท่าถ่าน	๗๑
พระแม่เจ้าจามเทวีปฐมกษัตริย์แห่งกวีภูญาชยนคร	๗๓
วัดจามเทวี	๗๕
ตำนานพระธาตุดอยคำ	๗๕
วัดหนองไคร้หลวง	๗๖
บรรณาการกรม	๗๗
ผู้มีส่วนร่วมทำงาน	๗๗
รายนามท่านที่รับเป็นเจ้าภาพหนังสือ	๗๘

ที่ รธ ๐๔๒๒.๐๖/

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ทรวิบูลย์
ถ.อินทองศา อ.เมือง จ.สุพรรณ ๕๑๐

อำนาจม ๒๕๕๐

เรื่อง ส่งข้อมูลเรื่อง "วีรธนะไว้"

กราบหม่อมการ พระครูวิเทศปัญญคุณ เจ้าอาวาสวัดละโว้

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. บทความเรื่อง "วีรธนะไว้"

๒. ภาพประกอบ จำนวน ๑ ชุด

อ้างตามหนังสือ ที่ รธ.๐๔/๒๕๕๐ ลงวันที่ ๖ กันยายน ๒๕๕๐ เรื่อง ที่พระคุณเจ้ามีความประสงค์ให้ทางพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ทรวิบูลย์ ขอข้อมูลประวัติพระนวงจนเทวีเพื่อที่หลวงวัดละโว้จะนำไปเขียนเรื่องหนังสือ "คนรอยพระเนมเจ้าจนเทวีศรีวังสวิธนะไว้" จนกระทั่งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ทรวิบูลย์ และคณะปราชญ์ชาวบ้าน ได้ลงพื้นที่สำรวจวัดละโว้เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๕๐ ที่ตำหนักพิมาน

บัดนี้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ทรวิบูลย์ ขอส่งบทความเรื่อง "วีรธนะไว้" ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา รูปแบบโบราณสถานและโบราณวัตถุ วิศวกรรมและความร่วมด้วยคำนวณ มาให้พระคุณเจ้าใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงต่อไป

ขอกราบหม่อมการมาด้วยความเคารพ

(นางเพ็ญสุภา สุขกคะ ไชอินทร์)

หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ทรวิบูลย์

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ทรวิบูลย์

โทร. ๐-๕๓๕๑-๑๑๘๖

โทรสาร ๐-๕๓๕๑-๐๕๐๖

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย โทร ๐๕๓๕๓๑๑๘๖ โทรสาร ๐๕๓๕๓๑๕๒๖

ที่ รธ.๐๔๒๒.๐๖/

วันที่ ธันวาคม ๒๕๕๐

เรื่อง รายงานการจัดทำข้อมูล "วังละโว้" ให้แก่วัดละโว้

เรียน ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๘ เชียงใหม่

ด้วยพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย ได้รับการติดต่อจากพระครูวิฑิตปัญญากุญ เจ้าอาวาสวัดละโว้ ให้อนุเคราะห์ข้อมูลชีวประวัติ พระนางจามเทวีเพื่อเรียบเรียงหนังสือ "ตามรอยพระแม่เจ้าจามเทวีสร้างวังละโว้" ดังสำเนาเอกสารรายละเอียดที่แนบมานี้

บัดนี้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย ได้ดำเนินการเรียบเรียงบทความเรื่อง "วังละโว้" ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษารูปแบบโบราณสถานและ โบราณวัตถุจากภาพอักษรที่การวิเคราะห์ตีความร่วมกับต้นฉบับไทยแก่วัดละโว้แล้ว พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชยจึงขอส่งสำเนายกความดังกล่าวพร้อมภาพประกอบให้แก่สำนักศิลปากรที่ ๘ เชียงใหม่ เพื่อใช้เป็นหลักฐานทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

ศาสตราจารย์ ดร. วิมลฤดี อินทุเพ็ญ

(นางสาว วิมลฤดี อินทุเพ็ญ)

ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย

(นางพิชญสุภา สุขคคะ ใจอินทร์)

หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย

๕๓๕๓๑๑๘๖-๖-๒๕๕๐

๕๓๕๓๑๑๘๖-๖-๒๕๕๐

เวียงละโว้

เรียบเรียงโดย ดร.เพ็ญสุภา สุขคคะ ใจอินทร์
หัวหน้าพิธีกรรมศพสถานแห่งชาติ หริภุญไชย

เวียงละโว้เป็นเวียงบริวารแห่งหนึ่งของหริภุญไชยนคร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของลำห้วย ปัจจุบันอยู่บริเวณวัดละโว้ ตำบลหนองแก้ว อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

ตำนานมูลศาสนาที่รจนาโดยพระพุทธรุกามราว ๕๐๐ ปีเศษ ได้กล่าวถึงพระนางจามเทวีทรงจัดกลุ่มบุคคลที่ติดตามพระนางมาแต่เมืองละโว้ให้อยู่รวมกันในธนพิศนีสถานแห่งเมืองหริภุญไชย จะเห็นได้ว่าพิศนีสถานคือทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งไม่ตรงกับที่ตั้งของเวียงละโว้ปัจจุบันที่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ อย่างไรก็ตามตำนานมูลศาสนามีข้อความหลายตอนที่ระบุทิศที่ตั้งของสถานที่ต่าง ๆ คลาดเคลื่อนกับตำนานสมัยล้านนาเล่มอื่น ๆ อยู่เสมอ อาทิ การที่ระบุว่าเจดีย์สัมภพาทตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก ในขณะที่เล่มอื่น ๆ ต่างระบุว่าสัมภพาทตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก แม้กระนั้นคุณค่าการของตำนานมูลศาสนาในที่นี้ก็คืออย่างน้อยที่สุดทำให้เราทราบว่าในสมัยพระนางจามเทวีได้มีการแบ่งกลุ่มบุคคลให้อาศัยอยู่อย่างเป็นหมวดหมู่ตามทิศต่าง ๆ และได้มีการปรากฏชื่อเวียงละโว้เป็นครั้งแรกของตำนานเมืองถนอด้วย เนื่องจากจินตนาการถึงประณธ์และจามเทวีวงศ์พงศาวดารเมืองหริภุญไชยมิได้มีการพูดถึงถึงรายละเอียดในส่วนของการจัดวางประชากรกลุ่มต่าง ๆ ในยุคพระนางจามเทวี

ข้อมูลส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับเวียงละโว้จึงได้มาจากตำนานที่เขียนขึ้นในพุทธทศวรรษ ๑๐๐-๒๐๐ ปีเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำนานของนายสุทธราวี สุวรรณเกษร ชาวถิ่นป่าดงที่ได้ค้นฉบับมาจากญาติแก้วถ้ำคอกยตี ได้ระบุถึงเรื่องราวของเวียงละโว้ไว้ชัดเจนว่า พระนางจามเทวีทรงพระราชทานที่ดินสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของชาวละโว้ที่เสด็จตามมาด้วยโดยให้ตั้งถิ่นฐาน ณ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งตรงกับสถานที่ของวัดละโว้ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน

นอกจากนี้แล้วตำนานเล่มดังกล่าวยังระบุว่าพระนางจามเทวีโปรดแต่งตั้งให้พระนางเกษวดี (พระพี่เลี้ยง) เป็นผู้รักษาพระนครและเป็นแม่กองสร้างเวียงต่าง ๆ ดังนั้นย่อมหมายความว่าพระนางเกษวดีน่าจะมิพักพาทดูแลเวียงละโว้ด้วยเช่นกันสถานที่ทางวัดละโว้ได้เปรียบเวียงปะโว้ไว้

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางด้านโบราณคดีที่
เหลือแต่เพียงภาพถ่ายของโบราณสถานและโบราณวัตถุ
ที่ทางวัดละโว้ได้ให้ดูที่สนามรถท่ากรวิเศษมาได้ดังนี้

๑. ในส่วนของซากสถาปัตยกรรมที่ถูกก่อพอกทับ
ใหม่แล้วด้วยเจดีย์รูปทรงสี่เหลี่ยมแบนปราสาทซ้อนชั้น
เขียนแบบเจดีย์วัดคู่คำที่เวียงจันทน์ พบว่าในอดีต
สถาปัตยกรรมนี้มีฐานขนาดใหญ่ และใช้วัสดุประเภทอิฐ
ก้อนโตคล้ายกับเจดีย์สมัยทวารวดี น่าจะเคยเป็นเจดีย์
ฐานสี่เหลี่ยมคอกหมูมีผู้ทรงพุทธรูปแบบศูภระงำแต่
ไม่ทราบแน่ชัดว่าจะมีจำนวนกี่ชั้นและด้านละกี่องค์
ซึ่งที่สามารถสรุปได้ว่าหลักฐานชิ้นนี้สร้างขึ้นในสมัยทวาร
วดีโดยที่เนื่องมาจาก บริเวณนี้มีเคยมีประวัติศาสตร์ที่
เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์พระองค์ใดในสมัยล้าน
นาจนถึงรัตนโกสินทร์ จึงเป็นไปได้ที่จะมีการสร้างสถาป
นาศิลปะขึ้นมาหรือหลังจากนั้น

รูปพระธาตุคู่คำ

๒. พระพิมพ์ดินเผารูปพระพุทธรูปปางประทับยืน นำเสด็จอย่างหนึ่งที่หลักฐานชิ้นสำคัญที่สุด
ชิ้นนี้ได้ถูกบรรจุฝังไว้ในคราวที่มีการก่อพระธาตุเจดีย์องค์ใหม่ครอบองค์เดิมเมื่อหลายปีก่อน เนื่องจากเป็น
หลักฐานที่แสดงถึงความเก่าแก่ของศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในยุคต้นทวารวดีหรืออาจเก่าไปถึงยุคทวารวดีด้วยซ้ำ

พุทธลักษณะของพระพิมพ์มีความแปลกพิเศษ กล่าวคือทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืนพระบาทไม่
ชิดกัน พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นระดับพระอุระในท่าปางแสดงธรรมอันเป็นปางที่นิยมอย่างสูงในศิลปะอินเดียและ
ศิลปะทวารวดี ที่น่าประหลาดคือพระกรซ้ายกางออกและพระหัตถ์ถือดอกบัวอยู่ในระดับพระอุระ พระอริระ
บชนางนอนภายในท่าศรีภังค์ (เขียนตามส่วนตามศิลปะวิทยาศาสตร์แบบศิลปะอินเดียยุคคุปตะ) ชอบสง
ดังอ่างตัดครึ่งที่ปลายสองข้างมีริ้วเส้นเล็ก ๆ ในขณะที่ชอบจีวรแผ่นบางทำรูปวงโค้งเป็นเส้นทาบูน ซึ่งเป็น
ลักษณะเฉพาะของศิลปะทวารวดี บั้นพระองค์คอดกิ่วลงมีชายสตรี พระพักตร์กลมเนียนเด่น่องที่หน้าความ
ละม้ายกับพระพักตร์ของพระรอดลำพูน พระเกศาและเกศมาลาเป็นรูปกรวย ประภาณฉลอโดยรอบพระเศียร
ทำเป็นลุ่มวงกลมคล้ายเม็ดปรางค์ ซึ่งอาจเป็นสัญลักษณ์ของนาคปรก หรือใบโพธิ์ที่ลมเกลือน อันเป็นลักษณะ
ที่พบได้ทั่วไปในฉากหลังของนฤทธรูปยุคทวารวดีและศรีวิชัย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๔

จากพุทธลักษณะที่พรรณนามาทั้งหมดนี้เองที่ทำให้ปราชญ์ชาวมักนและแวกนั้พากันตั้งมติฐานว่า
น่าจะเป็นรูปจำลองของพระนางจามเทวี ซึ่งก็อาจมีส่วนเป็นไปได้ค่อนข้างมากเช่นกัน เพราะโดยปกติแล้ว
การทำรูปเคารพของบุคคลที่ถือศอกนับในพระหัตถ์อันถือมีความเกี่ยวข้องกับสตรี อาทิ รูปพระนางจาม
เทวีหรือสิद्धีปัทมาปณั้หรือพระนางฉัททันตี (ชายาของพระนารายณ์) เป็นต้น แต่รูปเคารพที่กล่าวถึงทั้งหมด
นี้จะมีการแต่งองค์ทรงเครื่องแบบสตรีทั้งสิ้น ผิดกับพระพิมพ์ดินเผาที่พบในวัดละโว้ซึ่งมีได้ตั้งใจทำให้เป็นรูป

เทวสตรีหรือพระโพธิสัตว์ หรือพระพุทธรูปทรงเครื่องแบบ
พุทธมหายานโดยตรง แต่กลับทำเป็นพระพุทธรูปประทับ
ยืนมีร่องรอยของการฉวีวรจัดเจนและไม่มีทรงเครื่อง
ใด ๆ ซึ่งหากเป็นพระพุทธรูปประทับยืนปางแสดงธรรม
ฉวีวรทวารวดีที่พบทั่วไป ควรทพระหัตถ์ซ้ายขึ้นระดับพระ
อุระเช่นเดียวกับพระหัตถ์ขวา ไม่เคยปรากฏการถือดอก
บัวด้วยมือข้างหนึ่งมาก่อน

จึงขอเสนอความเห็นที่ว่า พระพิมพ์ดินเผาชิ้นนั้น
เป็นไปได้ค่อนข้างมากที่จะเป็นการจำลองรูปพระนางจามเทวี
ในปางถือดอกบัวตามอย่างรูปนางฉัตรหรือพระฉัทฉิม ซึ่ง
บุคคลทั้งสองเขี้ยวอนเขี้ยวมีการให้ความเคารพเททสตรีใน
ฐานะทรงเป็น "ศักดิ์" ของเทพเจ้า การที่ช่างผสมผสาน
เอาพุทธลักษณะโดยรวมของพระพุทธรูปประทับยืนทรง
ฉวีวรและมีประทานดอกเบ็องก์มารวมกับการทำท่าถือ
ดอกบัวและมีสตรีระคล้ายสตรีนั้น อาจต้องการสื่อถึง
พระนางจามเทวีในฐานะผู้ทรงบำเพ็ญกรรมเบื้องชวรมิก
ราชาเหมือนเป็นพระโพธิสัตว์พระองค์หนึ่งก็เป็นได้

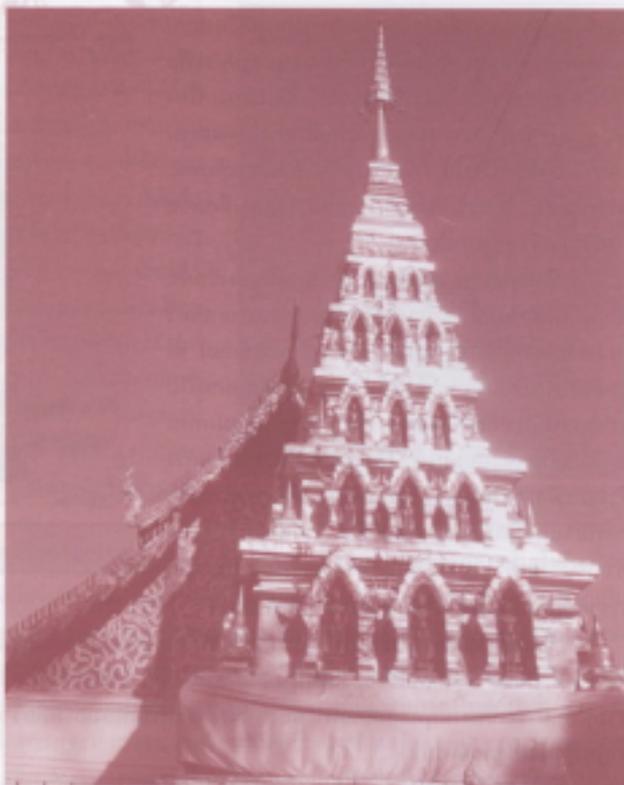
มีข้อน่าสังเกตว่าพระพิมพ์ดินเผาที่สร้างขึ้นในยุคทริภุญไชยจำนวนมากไม่น้อยเลยในดินแดนลำพูน-
เชียงใหม่ นิยมการนำลักษณะของสตรีมาผสมผสาน เช่น พระฉิกขิดินเผาที่ประดับกรอบจุ่มจะนำเจดีย์
ต่างๆ อันน่าจะเป็นงานพุทธศิลป์เฉพาะของอาณาจักรแห่งนี้เพียงแห่งเดียว เนื่องจากมีประวัติความเป็นมา
ว่าผู้หญิงเป็นปฐมภักตริย์

เวียงละโว้คงรุ่งเรืองอยู่ในช่วงระยะหนึ่งในสมัยทริภุญไชยเท่านั้น ต่อมาในสมัยล้านนาก็คงกลายเป็น
เมืองที่ถูกลดบทบาทความสำคัญลง เนื่องจากพญามังรายและทายาทได้สถาปนาเวียงอื่นๆ ขึ้นมาแทน
มากมาย อาทิ เวียงกุมกาม เวียงเจ็ดลิน เวียงเชียงแสน เวียงพร้าว จะเห็นเวียงบิวารของทริภุญไชย
แทบทั้งหมดจึงซบเซาลง เมื่อมีการเปลี่ยนศูนย์กลางจากลำพูนไปอยู่เชียงใหม่

ข้อเสนอนั้นจะถูกต้องเพียงเท่าไรก็ยังไม่รู้ เียงละโว้ คือหากเป็นไปได้ใคร่ขอความร่วมมือจากทางวัดละโว้
และชาวบ้านในละแวกนั้นเอ่ยข่าพยานชนธำมธำคราใหม่แปลกปลอมเพิ่มเติมให้ยากแก่การรื้อถอนในอนาคค
เพราะหลักฐานที่เหลืออยู่ในปัจจุบันของวัดละโว้ไม่สามารถมองเห็นอดีตอันรุ่งเรืองของเวียงละโว้ได้ซีกแล้ว
ทว่ายังมีเหลือหลักฐานที่ถูกกลบฝังอยู่ใต้พื้นดิน และหากเป็นไปได้บ้างจะมีโครงการขุดศึกษาทางโบราณคดีที่
วัดละโว้และบริเวณใกล้เคียง เพื่อที่จะได้ค้นหาหลักฐานทางด้านโบราณวัตถุสมัยทริภุญไชยอย่างเป็นทางการ
มายืนยันถึงความสำคัญเป็นมาอันเก่าแก่กับ ๑,๓๐๐ ปีเศษของเวียงละโว้แห่งนี้ ได้ดีกว่าหลักฐานจากภาพถ่ายเก่า

พระพิมพ์องค์พระฉัพพะมังคะลาเทวีในปางชวรมาตุ

ประวัติศิลปะบรมธาตุเวียงละโว้ *1

(วัดละโว้ ตำบลหนองบ่อแก้ว อำเภอหนองหลวง จังหวัดเชียงใหม่)

เมื่อ พ.ศ. ๑๒๒๔ ภายหลังจากที่พระนางจามเทวีได้ทรงเสด็จขึ้นครองนครหริภุญชัยได้ ๒๒ ปี เมื่อวันขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๘ พ.ศ. ๑๒๒๕ ได้ทรงแบ่งการปกครองและระเบียบการเมือง (ในส่วนของเกี่ยวข้องกับเวียงละโว้) ได้ทรงรับสั่งให้พระพี่เลี้ยงเกษมดี ทรงดูแลเวียงหน้าด่าน (เวียงตะกาน) และให้ทูละนุบำรุงพระอารามต่างๆ มากมาย เวียงละโว้ได้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อชาวละโว้ที่ติดตามพระนางฯ เมื่อ พ.ศ. ๑๒๐๐ เป็นต้นมา

1 อ.ฉัตรชัย โรจนศาสตร์ เวียงเวียง

ประวัติวัดละโว้

(ชาวอำเภวนน)

วัดละโว้ ตั้งอยู่เลขที่ ๘๐ หมู่ ๘ ต.หนองแก้ว อ.หางดง จ.เชียงใหม่ สร้างขึ้นในราวปี พ.ศ. ๒๑๑๘ ยุคปลายสมัยพระแม่เจ้าจามเทวี ผู้ครองนครหริภุญชัย (ลำพูน) โดยก่อนหน้านั้นหลายปี ครั้งที่พระเจ้าแม่จามเทวีได้รับอัญเชิญให้เสด็จไปครองเมืองหริภุญชัย ดังกล่าวระหว่างที่พระแม่เจ้าเสด็จจากเวียงละโว้ (ลพบุรี) ก็ได้มีเหล่าเสนาอำมาตย์ ข้าทาสบริวาร ติดตามรับใช้พระแม่เจ้า มาจำนวนไม่น้อย โดยมีพระพุทธรูปทองคำสัมฤทธิ์ (ปัจจุบันประดิษฐานบนวิหารวัดละโว้) ซึ่งเป็นพระพุทธรูปประจำพระองค์จากกรุงละโว้ (ตามคำบอกเล่า) เข้าสู่นครหริภุญชัย จากนั้นต่อมาพระแม่เจ้าก็จะนำไปประดิษฐานไว้บนยอดคดอยคำ (ปัจจุบันวัดพระธาตุดอยคำ) แต่ในระหว่างเดินทางนั้นได้ผ่านหลายหมู่บ้าน มาตามทุ่งนาต่างๆ เป็นที่ลำบากอย่างยิ่งจนกระทั่งการชักลากพระพุทธรูปมาถึงบริเวณระหว่างทาง เชื่อกันว่าผูกมัดที่ประพัต (ชาวบ้านเรียกว่าปวน) ได้ขาด จึงทำให้ไม่สามารถเดินทางต่อไปได้ ต้องหยุดพัก ณ บริเวณระหว่างทุ่งนานั้น เพื่อทำการซ่อมแซมให้คงทนและแข็งแรง จุดที่หยุดพักก็ถึงปัจจุบันเรียกว่า "บ้านยังปวน" หรือ "วัดมงคลเกษม" ในปัจจุบัน หลังจากนั้นขบวนชักลากพระพุทธรูปก็ได้เคลื่อนต่อไป จนกระทั่งมาถึงบริเวณที่มีท่อนของน้ำเล็กๆ ส่วนมีแต่โคลนอยู่เต็ม ประกอบกับบริเวณก็เป็นป่ารกไปด้วยต้นไม้และเครือเถาวัลย์ต่างๆ และเป็นที่อาศัยของ ไร่ ควาย ไร่เป็นต้นนอนในหนองน้ำแห่งนี้ ปรากฏว่าแท่นประพัตพระพุทธรูปได้จมลงไปในหนองน้ำนั้น จึงไม่สามารถที่จะชักลากพระพุทธรูปไปให้ถึงบนยอดคดอยคำได้ พระแม่จามเทวี จึงได้คร่ำครวญให้ท้าวเสนาอำมาตย์คดอยจนถึงบริวารที่ติดตาม ได้ช่วยกันก่อฐานและองค์พระพุทธรูปไว้ ณ จุดนั้น โดยพระแม่ทรงคิดว่าพระพุทธรูปคงพึงพอใจที่จะประดิษฐานไว้ตรงนี้ ครั้นต่อมาพระแม่เจ้า จึงมีพระรับสั่งการให้เสนาอำมาตย์ บริวารที่ติดตามพระองค์มาให้ปลูกสร้างบ้านเมืองขึ้นมา ณ สถานที่แห่งนี้จึงได้เรียกว่า "เวียงละโว้" หรือวัดละโว้ในปัจจุบัน

วัดละโว้ปัจจุบันยังคงคงพระสงฆ์มหานิกาย มีอาณาเขตพื้นที่ ๑ ไร่ ๑ งาน ๒๐ ตารางวา

ประวัติรูปปั้นพระนางจามเทวีวัดละโว้

พระนางจามเทวี ได้ถูกสร้างขึ้นในปี ๒๕๓๘ โดยความดำริของพระครูวิเทศปัญญาคุณ (พระครูกรมหมื่นปญฺญานโร) เจ้าอาวาสวัดละโว้ในสมัยปัจจุบัน โดยได้สร้างควบคู่ไปกับการบูรณะพระธาตุจามเทวีศรีเวียงละโว้ ซึ่งมีแม่รูปปั้น ๓ารูปน อาจารย์สุรภา วิริยะรักษ์สังคี อาจารย์กรวรรณ เทียนศิริ เป็นเจ้าภาพสร้างองค์พระแม่เจ้าจามเทวี พระแม่เจ้าเกษมาดี พระแม่เจ้าปทุมวดี โดยมีช่าง สถาปนิกปั้นค้อยหล่อ เป็นผู้ปั้นใช้เวลายาวนานถึง ๓ เดือนเศษจึงแล้วเสร็จ ทำการฉลองสมโภชปีพ.ศ. ๒๕๓๙

พระคาถานางพญาครองเมือง (พระนางจามเทวีวัดละโว้)

(ว่านะโม ๓ จบ)

เมตโตยา เมตโตโย นามะ วาโรชะ วระเสนทุกุโธ โภตโสโต จัฆมะราชา จะมาระมาโร จัฆมะสามี
ทิมะซังคี จะมาระโท โสโถวังคี นุมีตะธา สุกุเต เทวะเทโว จะโคไทยโย นะราสี หนะโก คีตโส นามะระนะ
ปาโด ป่าดีโยโยย สุมังคะโธ เอเตพะสะ พุทธานามะ ภะวีส สังคี อะมาคะเต กาเอ

ประวัติพระเจ้าทันใจ วัดละโว้

พระพุทธรูปพระเจ้าทันใจนี้ ได้สร้างขึ้นในปี พุทธศักราช ๒๕๑๒ โดยมีคุณสมภพ คุณวีลด์ เชื้อคำ บ้านดวงดี อำเภอแม่ริม เป็นเจ้าภาพ สร้างขึ้นมาด้วยแรงศรัทธาโดยทางเจ้าอาวาส (พระครูอนอม ปญญาโร) ในครั้งนั้น ปัจจุบันราชทินนามใหม่ว่า "พระครูวิจิตรปิณฑุญญาคุณ" ได้ไปทำเอามวลสารจากพระเจ้าทันใจ วัดพระธาตุลำปางหลวง, วัดช่างฆ้อง อ.เมืองเชียงใหม่, วัดพระธาตุคุดอยสุเทพ, วัดเชียงมั่น, วัดดวงดี, วัดพระธาตุช้างค้ำ จ.น่าน, วัดพระธาตุคุดอยคำ, ใช้เวลาในการก่อสร้าง ๑ วัน แล้วเสร็จโดยมีช่างสถาปนาบ้านคุดอยหล่อ

คำไหว้พระเจ้าทันใจ วัดละโว้

คะมะหัง ชิปปัจจิตตะพุทัง อภิปุชชยามิ
 ตะมะหัง ชิปปัจจิตตะพุทัง เมสิระสา อภิปุชชยามิ
 ชิปปัจจิตตะพุทธานุภาเวชะ สะทาโสทธิ กะวันตุเม
 ชิปปัจจิตตะพุทธานุภาเวชะ สะทากานาโม กะวันตุเม
 ชิปปัจจิตตะพุทธานุภาเวชะ สะทากายะโส กะวันตุเม

ประวัติพระพุทธรูปตถาญาณกิติสิริการจามเทวีภิรมย์ (พระบเดธีอบ)

พระพุทธรูปตถาญาณกิติสิริการจามเทวีภิรมย์ ประดิษฐานไว้ในอุโบสถวัดละโว้

พระพุทธรูปตถาญาณกิติสิริการจามเทวีภิรมย์ ได้ถูกสร้างขึ้นเมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม ปีพุทธศักราช ๒๕๑๙ พระครูวิเทศปัญญาคุณเป็นเจ้าอาวาสโดยมีคุณพ่อกิตติ เกียรติกรกำจร มหาอุบาสก ที่ใจบุญใจกุศล พร้อมด้วยสหายธรรมจากจังหวัดปทุมธานี กรุงเทพมหานคร เป็นผู้สร้างถวาย มีช่างเฒ่า บ้านจำปาสาว อ.สันป่าดง เป็นผู้รับเหมာสร้างพระพุทธรูป มีนายประเสริฐ วิไล เป็นผู้แนะนำในการสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ และมีศรัทธาผู้ใจบุญที่มีส่วนร่วมประกอบด้วย สัตวแพทย์หญิงฉัตรภาวณ สุวัธนะเชาว์ คุณแม่คำทน้อย ดีคำเปือ นายมงคลวิ นามบัวบาน บุญพระวงศ์ส่วนอาภินิสงค์การสร้างและถวายโหรี บุคคลนี้จะมีแต่ความสามัคคีมีทั้งในภคทรัพย์และอริยทรัพย์ทั้งในภคทรัพย์และภคทรัพย์ มีจิตใจอบอ้อมเอื้อเฟื้อต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์มีวิสัยทัศน์ไกลในธรรมตลอดไป ปัจจุบันพระพุทธรูปทรงเครื่องนี้ประดิษฐานในอุโบสถของวัดละโว้

พระนามพระพุทธรูป

พระพุทธมงคลญาณกิตติสิทธิการจามเทวีภวันท์

คำแปล

พระพุทธเจ้าผู้มีญาณอันเป็นมงคลเป็นที่สักการะแห่งพระแม่เจ้าจามเทวีผู้ทำความสำเร็จแห่งเกียรติยศ

คำบูชาพระพุทธมงคลญาณกิตติสิทธิการจามเทวีภวันท์ *3

ว่า นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (๓ จบ)

อิติภา ที่ปะธูปะปุระตะคันตนะ สักการะนะ เอตตะธูนาเน ชูติัง สัมมาสัมพุทธัสสะ ปฎิมากระวัง พุทธะมังคะละกิตติสิทธิการะจามเทวีภวันท์หะมังอภิปุชชามะ อะยังสักการะนะ ตัฎฐะนะ สัมมาสัมพุทธัสสะ ปฎิมากระวัง ปุชชามังคักัง ทีปะรัตติง ทิตายะ สุชายะ สังวัตตะตุฯ

คำแปล

ข้าพเจ้าทั้งหลายขอบูชาพระพุทธมงคลญาณกิตติสิทธิการจามเทวีภวันท์ อันเป็นปฏิมากรแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งประดิษฐานอยู่ ณ ที่นี้ ด้วยเครื่องสักการะมีรูปเทียนดอกไม้อะของหอมอันประเสริฐนี้ ขอคารวบูชาด้วยเครื่องสักการะอันประเสริฐนี้ จงเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข เพื่อความเจริญแห่งเกียรติยศและสรรพสิริมงคลแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย แก่ญาติทั้งหลาย มีบิดามารดา เป็นต้น เจ้ากรรมนายเวร สรรพสัตว์ทั้งหลาย สันถาสนานเทอญฯ

*3 พระครูพิชิตนาคณ์ แห่งเวียงเวียง

การสร้างถาวรวัตถุและโบราณสถานภายในวัดละโว้ในอดีตจนถึงปัจจุบัน

๑. ภูมิสมร สร้างปี พ.ศ. ๒๓๓๓ โดยนิพนธ์พระราชนิพนธ์ สิวปญญู อดีตเจ้าอาวาสวัดละโว้ รองเจ้าคณะอำเภอหางดง เป็นประธานในการก่อสร้าง
๒. วิหารลาวลาอียอประแบบลักษณะ สร้างปี พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้รับการบูรณะมาแล้ว ๓ ครั้ง ด้านในมีจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพุทธประวัติและพระเจ้าสิบชาติ พระประธานเป็นพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์ มีชื่อว่า "พระพุทธรูปมิ่งมงคล"
๓. ศาลที่ประทับพระนางจามเทวี ที่สร้างขึ้นพร้อมกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุเจดีย์ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ลักษณะเป็นอาคาร ๒ ชั้น ชั้นล่างแบ่งเป็น ๒ ห้อง คือ ห้องประดิษฐานพระพุทธรูปและห้องประดิษฐานรูปเหมือนของพระนางจามเทวีและพระที่เกี่ยวข้อง คือ พระนางเมณฑาและพระนางปทุมวดี ส่วนชั้นบนใช้เป็นหอเก็บพระธรรมและพระคัมภีร์
๔. อาคารเรียนพระปริยัติธรรม สร้างขึ้นปี พ.ศ. ๒๕๔๐ มีพระครูวิเทศปัญญาคณะเป็นประธานการก่อสร้าง โดยมี พลเอกชาย บุญประเสริฐ เสนาธิการทหารบก เป็นเจ้าภาพสร้างพร้อมด้วยคณะศรัทธา วัดละโว้ และสาธุชนทั่วไป
๕. อุโบสถ เริ่มก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๗ สร้างเสร็จสมบูรณ์ปี ๒๕๕๒ ทรงศิลปะไทยล้านนาประยุกต์ (นำแบบมาจากวิหารจามเทวี วัดปางยาวคง ๑.ลำปาง) สร้างโดยสถานธรรมกวางซีฮิมผู้สัก คุณพ่อกิตติเกียรติไกรกำจร นายสัตวแพทย์จิรวุฒิ สัตวแพทย์หญิงจักรวารี สุวัธนะเชษฐ์ คณะศรัทธา วัดละโว้ และผู้ศรัทธาในพระแม่ฯ
๖. ศาลาปฏิบัติธรรม เริ่มสร้างปี พ.ศ. ๒๕๕๕ เสร็จเมื่อปี ๒๕๕๖ ทรงศิลปะไทยล้านนาประยุกต์ เพื่อถวายแด่พระนางจามเทวีและพระนางเมณฑา พระนางปทุมวดี มีพระครูวิเทศปัญญาคณะ(ถนน) เป็นประธานการก่อสร้างผู้ดูแลมีโครงการมี ศิษย์เก่าสุทธธรรม ๐๐ ภาษาอำเภอหางดง คณะศรัทธา วัดละโว้ และศรัทธาสาธุชนทั่วไป
๗. บูรณะพระธาตุจามเทวีศรีเวียงละโว้ ปี 2536 โดยจำลองจากพระธาตุเจดีย์ทุ่งกุล วัดจามเทวี ๑.ลำพูน

ลำดับเจ้าอาวาสในอดีตจนถึงปัจจุบันเท่าที่ทราบนาม

๑. เจ้าธิการย้าย สีวิริชโย ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๔๓ - ๒๓๔๘
๒. พระอริการวง สิทธิโก ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๔๘ - ๒๓๕๓
๓. พระครูบุญศรี สีวิปญญู ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๕๓ - ๒๓๖๐
๔. พระครูวิเทศปัญญาคณะ (ถนน) ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๖๐ - ปัจจุบัน

โครงการ / กิจกรรม ประจำปี ของวัด

๑. ตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์สำหรับเด็กเยาวชน เยาวชนในชุมชน
๒. ศูนย์ส่งเสริมช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่างๆ
๓. จัดโครงการบรรพชาศีลิกปิณฑุลาคุณูปการ
๔. เป็นหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลหนองแก้ว (อ.ป.ต.)

09/03/2008 10:33

เจ้าอาวาสวัดพิชัยวงสว่างท่ากมิ่งเรือ

การเดินขบวนขอบิณฑบาต

การเจาะคามรอยพระแม่เจ้าจอมเทวี สร้างวัด และประทับแรม
จากกรุงละโว้สู่หริภุญชัย

ข้าพเจ้าได้เดินทางเข้าสู่ ณ จังหวัดลพบุรี เมืองเก่า ได้ศึกษาเรียนรู้จากเอกสารและงานต่างๆ แล้วก็เดินทางมุ่งไปยังวัดชัยมงคล ตามประวัติที่กล่าวไว้

ณ ที่วัดชัยมงคลข้าพเจ้าได้เข้ากราบนมัสการหลวงพ่ोज้าอาวาสวัดชัยมงคล อ.เมืองลพบุรี ซึ่งท่านได้เล่าความเป็นมาของวัดให้ฟังพอสังเขป ท่านจึงได้มอบหนังสือประวัติวัดให้และท่านก็ยังชี้มือไปยังท่าน้ำหน้าวัดเชิงท่าว่าเป็นสถานที่ที่พระแม่เจ้าเสด็จผ่านบริเวณแม่น้ำลพบุรีเพื่อทรงไปศึกษาเล่าเรียนกับพระฤๅษีซึ่งมีพญาวานรเป็นอริวารติดตามพระองค์ไปด้วย ข้าพเจ้าจึงขอนำเอาประวัติที่หลวงพ่ोज้าให้ท่านอ่านดังนี้

วัดชัยมงคล จ.ลพบุรี

กาลครั้งหนึ่งในอดีตกาล เมื่อพระบรมศาสดาได้เสด็จนิพพานไปได้ ๒๐๐ พรรษาเศษ (ปี) ได้มี พญา(พระยา)ท่านหนึ่ง ได้หนีจากนครโยธยา และได้พาข้าราชการวิกรมกัณฑ์ประภคณึ่งหมื่นคนเศษ ครั้น เมื่อมาถึงยังสถานที่แห่งหนึ่งเห็นว่าเป็นชัยภูมิที่ถกคะณจึงยัง(หยุด)ไพร่พลที่นั่นแล้ว ได้สร้างนครขึ้น โดย ใช้เวลาสร้างนานถึง ๓๐ ปี

เมื่อได้สร้างนครนี้แล้วเสร็จจึงได้ขนานนามนครแห่งนี้ว่า “นครกมลละระ (หมายถึงนครละโว้)” และพญาผู้นั้นได้สถาปนาตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองเมือง ทรงพระราชทานนามว่า พระเจ้า กอมมันตราช เป็นองค์ปฐมกษัตริย์ราชวงศ์กอม (คำว่า กอม ท่านอาจารย์ชิน อธิษณะ ได้อธิบายว่า คำนี้ แผลงมาจากคำว่า กมลละ - อันต์ ซึ่งแปลว่า ผู้ทรงคุณสูง หรือคอกบัว หัวใจ เจ้าชีวิต

เหล่าพวชนที่ปวงในครั้งนั้นต่างนิยมชมชื่นในกษัตริย์พระองค์นี้เป็นอย่างมาก จึงต่างได้เข้ามาสวามิภักดิ์ จึงทำให้นครแห่งนี้ใหญ่โตขึ้นมา ทั้งนี้เพราะกษัตริย์พระองค์นี้ได้ไปเรียนวิทยาการกับพระคานส ณ กลิงครวีรุ (เป็นเมืองหนึ่งในแคว้นพราณดิประเทศอินเดียในปัจจุบัน) นครแห่งนี้รุ่งชนที่ได้เข้ามาอาศัย อยู่ได้ขนานนามว่า นครกอม ก้อมบ้าง ซึ่งอาจเรียกเพี้ยนไปจากคำว่า ขอม

พระเจ้ากอมมันตราช ได้เสวยราชสมบัติได้เพียง ๔๐ ปี ก็เสด็จสวรรคต และต่อมาพระราชโอรส ได้สืบราชสมบัติแทนต่อๆกันมา อีกครกว่าพันปี จนจบสิ้นพระเจ้านพรัตนราช อันเป็นราชวงศ์อันดับที่ ๑๘ และหลังจากนั้นต่อมาเจ้ารามราชพระสวามีของพระนางจามเทวีได้สืบพระราชสมบัติแทนต่อมาในราว ปีพุทธศก ๑๔๘๔ โดยเปลี่ยนราชวงศ์กอม เป็นราชวงศ์รามวงศ์

เรื่องราวที่ได้กล่าวข้างต้น พระนางจามเทวีก็ได้ทรงกำหนดเรื่องราวให้รุ่งชนทั้งหลายได้ทราบใน โปราณทอง พร้อมกับถวายให้พระเจ้ารามราช พระราชสวามีนำไปประดิษไว้ ณ นครละโว้ด้วย

แต่ตามหนังสือของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคกลางเขต ๑ ซึ่งได้จัดพิมพ์ กล่าวไว้ว่า ลพบุรี เป็นเมืองโบราณ มีประวัติความเป็นมายาวนานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยมีการ ขุดค้นพบโครงกระดูกมนุษย์ยุคสำริดอายุราว ๒,๕๐๐ ปี ถึง ๒,๘๐๐ ปี โดยขุดพบที่ศูนย์การทหารปืนใหญ่ และชุมชนเหล่านั้นได้เจริญก้าวหน้าเข้าสู่ยุคโลหะมีอารยธรรม วัฒนธรรม การแต่งกาย การกินอยู่ ตลอดจนการมีประเพณี และการมีศัพเป็นของตนเอง

ในประวัติศาสตร์ กล่าวไว้ว่า พระยาท้าวธรรมดิราช ซึ่งเป็นโอรสพระยาท้าวละโว้แห่งเมืองนครชัยศรี เป็นผู้สร้างเมืองลพบุรี เมื่อปี พ.ศ. ๑๑๙๐ และตั้งชื่อเมืองว่า ละโว้ ซึ่งในคำภาษาบาลี ละวะระ ซึ่งตรงกับ สมัยทวารวดี ละโว้ในยุคสมัยเป็นศูนย์กลางทางด้านศิลปวัฒนธรรม แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ครั้นรุ่งอรุณฟ้าสว่าง แห่งอาทิตย์วาว แห่งมาฆมาส พุทธศก ๑๑๙๐ อันเป็นอัฐวาลงของขลุ่ยปี่แกม ชาวละโว้ ต่างก็ได้ใจหนักกันอีกสิ่งหนึ่งว่า มีกุมารีน้อยว่างสงวาทู อีกที่วังนร ลอยในวายนดอยู่ ณ ท้องน้ำ วัดชัยมงคล (ปัจจุบันเป็นท่าถนน ท้าววัดเชิงท่า อำเภอเมืองจังหวัดลพบุรี) ซึ่งเป็นสถานที่อันเป็นแห่งเสด็จ ทางชลมารคของวัดละโว้

ชาวบ้านได้นำเรื่องไปแจ้งแก่ท่านอำมาตย์ ทายายอำมาตย์และนุชนครีทั้งหลายเมื่อได้ทราบข่าว ก็ต่างพากันไปอึ้งท่าหน้า เมื่อต่างได้แลเห็นก็เป็นที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก โดยพันวรายนต์ออชวณอุไปไปไหน อีกทั้งยังไม่ถ่มงมก้า

ท่านอำมาตย์ผู้ใหญ่ท่านหนึ่งจึงได้นำความไปกราบบังคมทูลพระเจ้าพรตมหาราชจนมณฑลศรัยแห่งละโว้ จากเหตุการณ์ที่บังเกิดขึ้น พระเจ้าพรตมหาราช และพระแม่เจ้ามณฑลศรัย พระมเหสี เมื่อทราบตามที่ท่าน อำมาตย์ได้กราบบังคมทูลทั้งสองพระองค์จึงได้เสด็จไปยังท่าหน้าทันที

ครั้นเมื่อไปถึงยังสถานที่ท่าหน้า ทั้งสองพระองค์ได้ทอดพระเนตรทรงเห็นกุมารีน้อยร่าง สะดวากุ หรือมวณรอบุณพวยายนต์ จึงมีบัญชาสั่งให้อำมาตย์ให้ทหารว่ายน้ไปช่วยลากนาวายนต์เข้าฝั่ง แต่ก็เป็นที่น่าประหลาด นาวายนต์ไม่ยอมเข้าฝั่งทั้งที่ได้เพิ่มกำลังคนไปจุดลาก ก็ไม่สามารถนำเข้าฝั่งได้

พระเจ้ากรุงละโว้ได้ทรงเสด็จมณฑลศรัย จึงได้ครัดแก่พระมเหสีว่า กุมารีน้อยนี้คงจะมีภารมิ่งสูง สมควร ที่เราทั้งสองจะต้องเสด็จไปรับด้วยพระองค์เอง

กษัตริย์แห่งละโว้จึงมีพระคำรัสสั่งให้อำมาตย์มีคำสั่งให้อำมาตย์มีคำสั่งให้ทหารนำเชือกไปผูกกับ นาวายนต์ แล้วนำปลายเชือกมถวายให้ทั้งสองพระองค์ โดยจะลากนาวายนต์ด้วยพระองค์เองทั้งสอง พระองค์

ทั้งสองพระองค์ จึงเสด็จออกจากพลับพลา พระราชดำเนินไปยังท่าหน้าทรงรับปลายเชือกมาอึง พระหัตถ์ทั้งไต่ถัมเองแสงสุริยาที่บังเกิดเมฆลอยเคลื่อนมาบังท้องนภาปรากฏการณ์มีละอองพระพิรุณ อัน ปรากฏน่าอัศจรรย์ เสงสายอมตจนเข้าขวางประดุจดั่งคนตรี แสงทวยเทพเมื่อนง

นาวายนต์ค่อยๆ เคลื่อนถ้ำเข้าท่าฝั่งตามแรงจุดของทั้งสองพระองค์ที่ทรงกระซิบจับเชือกจุดลาก ครั้นเมื่อนาวายนต์มาชนฝั่ง พระแม่เจ้ามณฑลศรัยได้เสด็จลงไปอึงนาวายนต์ ทรงเข้าไปสรวมกอดกุมาริ น้อย จุมพิตปรางซ้ายขวา พระพิรุณก็ไปปรายปรายจุ่มถ้ำประดุจดั่งละอองเมฆ (หมายถึง ละอองหมอก)

ทั้งสองพระองค์ได้จุมเมื่อกุมารีน้อยเสด็จมาอึงพลับพลาที่ประทับ เหล่าพวกราษฎร์ต่างชื่นชม ไห่ร้องโห่ไช แสดงความดีใจ

ฝ่ายกุมารีน้อย ญะวิวิ ได้ก้มลงกราบแทบพระบาทของทั้งสองกษัตริย์และมเหสีขอเล่าวาระที่ตนเสด็จ ก็ต่างก้มลงกราบบังคมเช่นกัน ณ บัดนั้นท้องนภาได้บังเกิดรุ้งเจ็ดสี แสงประหลาด ที่ยังไม่เคยปรากฏ มาก่อน

พระมณฑลศรัย หรือทั้งพระมเหสี ได้จุมเมื่อกุมารีน้อย เสด็จไปขึ้นราชรถ เสด็จพระราชดำเนิน เข้าพระราชวัง โดยมีบรรดาข้าราชการบริวารตามเสด็จ

เมื่อชนวนเสด็จได้เข้าสู่พระราชฐานที่ประทับ โดยนำกุมารีน้อยเข้ามาอึงที่ประทับทึ่งพระโอง ณ ท้องพระโอง แห่งนครเขมรัฐ (รัฐที่มีแต่ความเกษะ คือ วัฒนเขน เกษนถ้ำวายุ หมายถึง นครละโว้) พระเจ้าพรตมหาราชทรงมีพระบัญชาสั่งให้เรียกประชุมมุขเสนา อำมาตย์

ฝ่ายกุมาริ ก็ได้ถวายก็ได้ถวายสาส์นของท่านอุมาวิสุเทพ คือ สุพรรณบัฏ ที่กุมารีน้อยได้ติดตัวมา จากท่านอุมา

กษัตริย์แห่งละโว้ได้รับสุพรรณบัฏจากกุมารีน้อยแล้ว พรหมวันจึงจะให้เจ้าเข้าเฝ้าเรื่องราวในวังหลวง (คือวันรุ่งขึ้น) เจอมกษัตริย์แห่งละโว้ได้รับสั่งให้โทรหลวงทำนายผูกดวงชะตากรุณีน้อย

ฝ่ายโทรหลวง ได้กราบทูลว่า หากคำทำนายที่ข้าทูลธเจ้ามิคิดไปก็จะขอรับพระราชอาชญา แล้วทำนายดวงชะตาของกุมารีน้อยนี้ต่อไปภายภาคหน้า จะได้เป็นถึงจักรพรรดินี เป็นยอดกษัตริย์ หากมีผู้ใดสมณถึเหมือนว่ามีพระราชโอรสได้เป็นคู่สมรสที่จักเทียบพร้อมด้วยมหาสมบัติ ๘ ประการ คือ จักรแก้ว (อาวุธ) ช้างแก้ว (ช้างเผือก) ม้าแก้ว (อาชาศูบ้านคู่เมือง) มณีแก้ว นารีแก้ว ขุนพลแก้ว ขุนคลังแก้ว และอาณาจักรใดที่กุมาริครอง หือสถิตอยู่ ก็จะบังเกิดความร่มเย็นเป็นสุข ปราศจากภัยพิบัติทั้งปวง พิษผล โภชณา จะสมบูรณ์ เมื่อกษัตริย์จอมละโว้ได้ทราบความจากโทรหลวง จึงมีคำสั่งกับพระมหเทสว่า พระน้องนางกับที่อยู่กันมานาน ไม่มีโรคชลาและธิดา ตัวกุมารีน้อยนี้แต่ชาติปางก่อนคงว่ามบุญกั้ภมาในชาตินี้ ที่เห็นสมควรสถาปนาให้เป็นราชธิดาเอก หรือจะให้เป็นผู้ครองสมควรรประการใด

ฝ่ายพระมหเทสมีอศนาเทวี ทรงครัดตอบว่า ตัวน้องตนเองรับราชการกับเจ้าพี่มาช้านาน คงเป็นกรรมที่ไม่อาจสนองให้โรธธิดาได้เพื่อถวายเจ้าพี่ การถึงใดที่เจ้าพี่มีพระประสงค์ หมั่นคำนึงพร้อมที่จะปฏิบัติตามพระ

ณ เพลานี่เอง พระเจ้านพรัตนวราชได้ตรัสแก่เสนา อันทนาคย์ ที่มาประชุมว่า

ดูกร ท่านทั้งหลายร่วมกับพระมหเทสได้ปรึกษาหารือกันแล้ว จะรับกุมารีน้อยที่มาจากนครขุนน้ำ (อุษาคเนย์) และชาวเมืองนครเมธังค์ เรียกผู้ที่อยู่ทางตอนใต้ของนครเมธังค์ว่านครขุนน้ำ) โดยเราทั้งสองจะรับเป็นเอกราชธิดา ท่านทั้งหลายเห็นเป็นประการใด

เหล่าบรรดาเสนา อันทนาคย์ ทั้งหลายทูลพร้อมกันว่า เห็นสมควรด้วยเกล้าพระพุทธเจ้าข้า

แล้วเจ้าทนแห่งละโว้ จึงมีบัญชาการสั่งให้โทรทั้งปวง ต่างปรึกษหารือวันอันเป็นสุกฤกษ์ ไหว้บักที่ จะสถาปนาแต่งตั้งเอกพระธิดากุมารีน้อย

บรรดาโทรทั้งปวงต่างลงเลข หากฤกษ์ยาม ที่สุกก็ได้ทูลถวายแก่กษัตริย์จอมราชันพร้อมทั้งเลขที่ได้ หรือ โดยกำหนดวันฤกษ์ฤกษ์ที่ตรงกันดังนี้

แต่ที่ต่อไปอีก สิบเอ็ดราตรี ซึ่งเป็นวันฉกษาราชว จุลศุภฤกษ์ เพลายาม ๑ สุวารของมพระมาส พุทธศก ๑๑๑๐ อิศวสังคา อันเป็นเวลากฤกษ์ฤกษ์ของจักรพรรดิ อันสมควรสถาปนาเอกพระธิดาของชาวละโว้ สิบไป

เมื่อได้ทราบคำถวายของพญาโทรทั้งปวงแล้ว จึงมีรับสั่งให้บรรดาเสนา อันทนาคย์ จัดงานเตรียมการสถาปนา และเขียนประกาศให้ทั่วกรุงละโว้เพื่อให้ปวงชนทั้งหลายทราบ อีกทั้งมีพระราชสาส์น แจ้งยังพระประยูรญาติ และบรรดาเมืองใหญ่น้อย ให้ทราบและเดินทางมาในรัศจัดการ

แล้วพระมมีบัญชาการสั่งให้ภักยพทกรับเดินทางไปยังนครรามบุรี (เมืองสุโขทัยที่บริเวณอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก) ไปตามพระมกกุฎราชเจ้าวรมราช ให้เดินทางมาฉลองเอกพระธิดาให้ทันตามที่กำหนด

ครั้นแล้วจอมพระมกุฎแห่งละโว้ ได้ทันมาศรีตแก่กุมารีน้อยว่า

แต่ที่ต่อไปเจ้าจะเป็นราชธิดาเอกของพระบิดาละมารดา เจ้ามีประสงค์สิ่งใดจงบอกแก่บิดาและพระมารดาที่จะมีซัดซ้อง วันแต่ดวงกับเดือนเท่านั้น

วัดบางประทุน (พระแก้ว)

หลังจากที่ข้าพเจ้าเข้ากราบนมัสการเจ้าอาวาสวัดชัยมงคลเรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้เดินทางต่อไปยังวัดบางประทุน (พระแก้ว) ต.บางภา อ.ท่าม่วง จ.ลพบุรี เจ้าอาวาสท่านก็ได้บรรยายในอดีตของวัดนี้ว่าเป็นวัดที่พระแม่เจ้าได้สร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นมาหนึ่งองค์รูปทรงแบบลักษณะศิลปะทวารวดี (อยุธยา) สร้างเมื่อไรไม่มีข้อมูลที่กล่าวชัดเจนเพียงแต่คำบอกเล่า ท่านเจ้าอาวาสได้พูดให้ฟังว่าทางด้านทิศตะวันตกของวัดไปประมาณ ๑๐๐ เมตรจะมีแม่น้ำลพบุรีไหลผ่าน ท่านเล่าว่าในอดีตพระแม่เจ้าได้เดินทางเรือแล้วขึ้นมาบนบกตรงบริเวณใกล้ๆแม่น้ำก็ได้ไปถูกคันไผ่ขีไผ่เป็นที่ถาวรไว้สักการะ(ปัจจุบันยังมีอยู่) แล้วพระแม่ท่านก็ได้สร้างวัดขึ้นมาชื่อว่าวัดบางประทุน ดังกล่าว

วัดเขาสมอכול

ข้าพเจ้าได้เดินทางเข้าสู่วัดเขาสมอכול ต.เขาสมอכול อ.เมืองลพบุรี ซึ่งวัดนี้อยู่ห่างจากตัวจังหวัดลพบุรีไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประมาณ ๒๐ กม เป็นวัดตั้งอยู่บนเชิงเขา ภายในมีถ้ำกว้างพอสมควรข้าพเจ้าได้เดินเข้าไปข้างในสายงามมากทางเจ้าอาวาสได้เล่าเรื่องราวในอดีตให้ฟังย้อนหลังในยุคสมัยพระแม่เจ้าจามเทวี ครั้งเมื่อพระองค์ยังเยาว์ได้ทรงศึกษาเรียนรู้ทางด้านโหราศาสตร์ โสยศาสตร์ และศาสตร์ต่างๆกับพระฤๅษีในถ้ำแห่งนี้ และมีเขาอีกลูกหนึ่งอยู่ติดๆกันเป็นที่อยู่ของวรรณ(สิง)ซึ่งเป็นเขาที่พญาวานรได้นำเอายาสมุนไพรจากเขาสรรพยาสมุนไพรจึงเป็นเขาที่ศักดิ์สิทธิ์และถึมรอบไปด้วยยาสมุนไพรส่วนประวัติเดิมเจ้าอาวาสท่านได้บอกว่าอาศัยอ้างถึงทางเมืองศรีวิชัย โดยทางวัดไม่มีเอกสารประวัติปรากฏ

วัดวังเจ้า

วัดวังเจ้า อยู่ในเขตอำเภอ จังหวัดกำแพงเพชร เชื่อมกับอำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก ได้ถูกสร้างขึ้นมาใหม่ เป็นวัดที่อยู่ในบริเวณทางใต้ของแม่น้ำวังไหลผ่าน หากเรามีอำนาจมากก็จะทะลุถ้ำบริเวณวัดทั้งหมด ทางเจ้าอาวาสท่านได้เล่าให้ฟังว่า ในยุคพระแม่เจ้าจามเทวีท่านได้มาละทิ้งพ่อมบริเวณแห่งนี้ แต่ไม่ได้สร้างวัด เพียงแต่ได้มานั่งปฏิบัติธรรม โดยยึดบนยอดเขาเป็นสถานปฏิบัติธรรมจากนั้นพระแม่เจ้าพร้อมบริวาร พกธำมรงค์ เดินทางต่อไป ภายหลังได้มีการก่อสร้างวัดขึ้นมาโดยได้พัฒนาวัดให้เป็นสถานวัดที่มั่งคั่งปฏิบัติธรรม และมีควมร่มรื่นดี

วัดสามเงา

วัดสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก ตั้งอยู่แนวริมกำแพงเมือง วัดนี้ถือว่าเป็นวัดที่เก่าแก่พอสมควร จะเห็นได้จากผนังโบสถ์ที่สูงและถ้ำด้านในอยู่มาก หากจะถามว่าถ้ำในโพธิ์นี้อยู่ในยุคสมัยพระแม่เจ้าจามเทวี ครั้งที่พระองค์ทรงเสด็จถึงบริเวณนี้ ใช่หรือไม่ ตามสันนิษฐานน่าจะมีการปลูกขึ้นมาทีหลัง เพราะระยะเวลา ๑๐๐๐ กว่าปีแล้วผนังโบสถ์นั้นกับในปัจจุบันมันต่างกันและพอถ้ำด้านในยุคปัจจุบันมันเห็นได้สูงขึ้นมาเกือบ

ได้เล่าว่าเป็นพระเจ้าผู้สร้างยุคสมัยทรงนางงามเทวีเขาเรียกว่าเมืองพิสดารนคร เราได้สนทนากันไปและพร้อมกันข่าวบ้านต่างก็ได้แสดงความคิดเห็นยืนยันทศานที่ดังกล่าว คุณฮ้อยมก้า ได้มอบหนังสือประวัติพิสดารนครให้ข้าพเจ้า ๑ เล่ม หลังจากนั้นต่อมาอีกไม่นานข้าพเจ้าได้มีโอกาสเข้าร่วมพิธีประเพณีสงกรานต์พระราชวัดคอดอยจ้อม อ.สอด โดยในคืนนั้นเป็นเวลาหกโมงกว่าข้าพเจ้าพร้อมด้วยพระครูบุญชัยสิทธิ์ เจ้าอาวาสวัดประสาทธรรม(แม่ซึก) เพื่อนสหธรรมิกและคุณหมอนวรงค์ ภูคาม คนขับรถยนต์ส่วนตัว ได้เดินทางขึ้นสู่บนยอดเขาสูงและชันมากด้วย ใช้เวลาขึ้นไปด้วยเท้าเปล่าเกือบชั่วโมง มีประชาชนบ้านเมืองสอดทยอยขึ้นไป ข้าพเจ้าภูมิใจกับพี่น้องชาวบ้านต่างมีความซื่อสัตย์และอยากได้บุญกุศลกัน บางคนก็หิ้วเครื่องต้มและสิ่งของต่างๆขึ้นไปแบบลำบากมาก จนข้าพเจ้าเกิดความศรัทธาและมองเห็นความคิดดีสิทธิ์ของพระเจ้าผู้เจิดจ้าองค์นี้มาก เวลาต่อมาข้าพเจ้าก็เดินทางถึงสถานที่ที่พบพระเจ้าผู้เจิดจ้าบนยอดเขาสูงตระหง่านฟ้า ซึ่งเป็นพระธาตุที่สร้างครอบองค์เดิมไว้มีอายุมากในราวยุคสมัย พระนางงามเทวี โดยมีพระอาจารย์อนันท์ อาภุโข เจ้าอาวาสวัดคอดอยจ้อม ปัจจุบันท่านได้เลื่อนชั้นสัญญาบัตรพลยศในราชทินนามชื่อใหม่ว่า "พระครูปราโมชประชาภุค" ท่านเป็นพระนักพัฒนาตัวอย่างและสำนึกในแผ่นดินของท่านได้พร้อมใจกับคณะสงฆ์อำเภอสอดและชาวบ้านได้บูรณะปฏิสังขรณ์สร้างถาวรวัตถุตลอดพื้นที่ท่านานเดิมให้เป็นที่รู้จักของคนไทยและต่างชาติ โดยได้สร้างเมืองพิสดารนครให้เหมือนเมืองโบราณ ข้าพเจ้าภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งกับความตั้งใจของท่านถือว่าท่านเป็นพระนักอนุรักษ์และพระนักพัฒนาตัวอย่างตามคำสัญญาณของ ท่าน และข้าพเจ้าขอเล่าเรื่องราวพิสดารนครของคุณโยมฮ้อยมก้ามาเล่าสู่กันฟัง ณ บัดนี้

เมืองสอดเป็นเมืองเก่าแก่มีประวัติมาช้านานมีพระธาตุเจดีย์องค์หนึ่งมีชื่อเมืองสอดซึ่งมีประวัติมาช้านานซึ่งได้บันทึกโดยพระครูปราโมชประชาภุค... (ในหนังสือเมืองสอด) ของท่านแม่เจ้าวรมหาเทวี พระนางงามเทวีทรงสร้างเมืองสอดไว้มาช้านานแล้วองค์หนึ่งสถิตย์บนยอดเขาสูงตระหง่านฟ้า มีชื่อเมืองสอดซึ่งมีประวัติมาช้านาน มีพระธาตุเจดีย์องค์หนึ่งมีชื่อเมืองสอดซึ่งมีประวัติมาช้านาน

เมืองสอดเป็นเมืองเก่าแก่มีประวัติมาช้านานมีพระธาตุเจดีย์องค์หนึ่งมีชื่อเมืองสอดซึ่งมีประวัติมาช้านานซึ่งได้บันทึกโดยพระครูปราโมชประชาภุค... (ในหนังสือเมืองสอด) ของท่านแม่เจ้าวรมหาเทวี พระนางงามเทวีทรงสร้างเมืองสอดไว้มาช้านานแล้วองค์หนึ่งสถิตย์บนยอดเขาสูงตระหง่านฟ้า มีชื่อเมืองสอดซึ่งมีประวัติมาช้านาน

เมืองสอดเป็นเมืองเก่าแก่มีประวัติมาช้านานมีพระธาตุเจดีย์องค์หนึ่งมีชื่อเมืองสอดซึ่งมีประวัติมาช้านานซึ่งได้บันทึกโดยพระครูปราโมชประชาภุค... (ในหนังสือเมืองสอด) ของท่านแม่เจ้าวรมหาเทวี พระนางงามเทวีทรงสร้างเมืองสอดไว้มาช้านานแล้วองค์หนึ่งสถิตย์บนยอดเขาสูงตระหง่านฟ้า มีชื่อเมืองสอดซึ่งมีประวัติมาช้านาน

พระนางจามเทวี*

พระนางเจ้าจามเทวีศรีสุริยวงศ์ นรมราชขัตติยนารีรัตนกัญญาสุลาบุรี งามเสาว

พระนางจามเทวี เกิดที่บ้านหนองจู้ เป็นบุตรของคหบดีท่านหนึ่ง นามว่า ฮินดา ไม่ปรากฏชื่อมารดา เป็นชาวเมือง(มอญ) บ้านหนองจู้ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมะโรง พุทธศก ๑๑๗๖ วันดีดีเพ็ญพระจันทร์เต็มดวงแห่งกุดปี่กณ์ สุราษฎร์ เดือนจิตตมาศ ศศวรรษแห่งมงคลถึงกา เพลาธำยันธ์...

วัยเด็กเมื่อพระชนมายุได้ประมาณ ๓ เดือน ประทับนอนบนพระโศภิตมีพญาปักษีใหญ่ตัวหนึ่งบินเข้ามาโฉบเอาพระวรกายถึงโถงเสนาสถานพาขึ้นไปบนท้องฟ้า บินถัดเกาะผ่าน ณ สุวรรณบรรพต (ลอยคำ) ที่บำเพ็ญภาวนา ของสุเทพฤาษี แห่งวงมิ่งคันคร พระวาทูเทพดาบสนิมิตเห็นดังนั้นจึงได้ตั้งจิตอธิฐานขอทารกน้อยนั้นไว้ด้วยกุศลและเมตตาแห่งฤาษี...

"คุณารน้อยนี้ พญาปักษีพามาจากบูรพนคร เราจึงช่วยชิงเอาไว้ ณ สุวรรณบรรพต (ลอยคำ) โกลธาสรมแห่งปุษย์บุรพพูน พญาปักษีได้ปล่อยคุณาริคนกองค์มาผ่านกลางคืนปฐมสระหลวงเป็นที่บำเพ็ญธรรม เราจึงได้สักการะอธิษฐานว่า "หากทารกหญิงผู้นี้มีบุญญาธิการจะได้เป็นใหญ่ในภายหน้า ก็ขอให้ทิศของเรามีร่องรับรังของเธอได้โดยมิร่วงหล่นเด็ด"

มากล็กเท่าใดก็ตาม การณ์อันเป็นไปโดยอัศจรรย์นี้ ทำให้ พระเจ้าวิกุล ทรงประจักษ์แจ้งพระปริชาญาณว่า กุมารีผู้นี้จะต้องมีบุญญาธิการมากมาย และแน่นอนต้อง เป็นพระเศกที่สามัญชนจะไปและต้องมิได้ พระองค์ จึงเสด็จพร้อมด้วยพระมหเสวี พระยิดเชือกก็ผูกพันนไว้ด้วยพระหัตถ์ของทั้งสองพระองค์ ทันใดนั้น แพร ก็ลอยเข้าสู่ท่าอย่างง่ายดาย รวมกับเทพยดาพระทรงอำนาจพร คลบ้นศาลาให้ประชาชนชาวเมืองต่างจับพากัน สรรเสริญบุญญาธิการของกุมารีพระองค์น้อยยี่ทั้งพระนคร พระเจ้ากรุงละโว้รับพระกุมารีน้อยไว้ด้วยความ เสน่หายิ่ง ทั้งได้มีพระราชดำริให้พระราชครู พยากรณ์ดวงชะตาของกุมารีน้อย พระราชครูได้คำนวณ ดวงพระชะตาโดยละเอียดแล้วถวายคำพยากรณ์ว่า "ขอเถระ กุมารีน้อยผู้นี้เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งพระ บุญญาธิการและพระบารมีอันยิ่งใหญ่ ต่อไปภายหน้าจักได้เป็นถึงจักรพรรดินีครองแผ่นดิน แปรกฎ พระเนปथินางเสวีกรไปทั่ว แม้ว่าพระราชมาและเจ้าชายพระองค์ใดได้เสกสมรส ด้วยก็จักเป็นผู้ถึงพร้อม ด้วยวิริยะ ทั้ง ๘ ประการอย่างแน่นอน"

พระเจ้ากรุงละโว้และพระมหเสวีเมื่อทรงทราบดังนั้นก็ทรงโสมนัสยิ่งเพราะทั้งสองพระองค์ยังมีโอรส มีพระโอรสธิดาจึงมีพระราชโองการให้จัดพระราชพิธีอภิเษกกรรมเวียนล้าระพระยศเป็นพระธิดาแห่งกรุงละโว้ และมองหมายให้ เจ้าหญิงปฐมวดีเป็นผู้สอนอักษรและการพิลดกรรม เจ้าหญิงเกษวดีสอนวิชาตำราพิชัย สงครามและเพลงอาวุธดั่งบันทึกของพระที่เสด็จปฐมวดี (มีการขุดพบเป็นสมุขช้อย ที่ถ้ำขุนลาด) ว่า

"เราคือ ปฐมวดี และน้องเราคือ เกษวดี เจ้าหญิง พระเจ้านพรัตน์ เจ้าแม่มีดฆาตเทวี ให้เรา และน้องเราเป็นที่เสด็จ เทวี ที่เจ้าหญิงและเจ้าป้า รับมาเป็นราชธิดา ท่านดูมีส่งมาจากระมิงคันคร (เชียงใหม่) เมื่อ พุทธศก ๑๑๙๐ อันตัวเราและน้องเรา เป็นธิดา เจ้าพ่อพรพร เจ้าแม่ผกาพร เจ้าหญิง นพรัตน์เป็นที่หม่าเจ้าแม่เรา เราทั้งสองยังมีพี่น้องชายหญิงอีกสี่คน น้องเรานั้นอยู่กับเจ้าพ่อเจ้าแม่ แห่ง รัตนพระนคร เราและน้องเราอยู่กับเจ้าหญิงและเจ้าป้าดั่งยังอีก ๆ อันเทวีน้อยนี้ เจ้าหญิงป้าประทาน นามว่า เจ้าหญิงจามระเทวี ศรีสุริยวงส์ บรมราช ชัดลียนารี รัตนกัญญา ภาวะบุรีราเมศวร เราเป็นผู้สอน อักษรและการพิลดกรรม ส่วนน้องเราให้วิชาตำราพิชัยสงครามและเพลงอาวุธ น้องหญิงจามระเทวีฯ เป็นคาบคู่และบุญไม่แพ้เรา ยังธำรงอายุในพิณดั่งยัง น้องหญิงจามระเทวีฯ มาอยู่ละโว้ เมื่อพระชน มาอายุได้ ๑๙ รอบ"

หลังจากนั้น อยู่ได้ ๑ วัน ก็จัดให้มีงานฉลอง และเฉลิมพระขวัญพระธิดา วันสำคัญในภพละโว้ ก็มาถึงภายในพระราชวังประดับประดาด้วยประติพทย์โคมไฟบริเวณรองพระราชวังสว่างไสวดูกลางวัน ประชาชนต่างมากันอันหลาหม เพื่อชมการเล่นต่าง ๆ โรงมหรสพต่างประกวดประชันการเล่น กันสุดความสามารถ ทั้งวันสขบดั่งกับแกลวงม บรรดาหญิงสาวแต่งกายกันด้วยวัฒนธรรม ครั้นเมื่อเวลาถ่วงเข้ายาม ๑ เสม(เวลา ๑๙.๐๐ น.) ภายในท้องพระโรงแห่งวังมเด็จพระเจ้าละโว้และพระมหเสวีทรงเป็นประธาน พร้อมด้วย ไปด้วยบรรดาเจ้าผู้ครองนครต่าง ๆ เจ้าชายฝ่ายหน้าฝ่ายใน พระมณฑลอุปราช หมู่ปู่โรหิต เสมฯ ข้าราชการพารา หมู่สมเภาณ์นัดและคุณท้าวทั้งหม่าพร้อม และแล้วกุมารีน้อยในชุดสีเขียวขาว แลดูเยื้องกรายการคะสรวม เคื่องราชอิสริยาภรณ์ส่องแสงแวววาว เดินเยื้องกรายมาพร้อมพระที่เสด็จตรงมายังแท่นประทับของจอมคน แห่งละโว้ และได้หมอบกราบถวายบังคมแทบเบื้องพระอุลลภาของสองกษัตริย์ ครานั้นพระเจ้าอยู่หัว และพระมหเสวีพร้อมพระประยูรญาติ ที่เจ้าประทับล้อมรอบกุมารีน้อย ซ้องร้องต่างประโคมระที่

พระมหากษัตริย์ทรงผูกเทียนชัย เวียนรอบกุณาวินิจฉัยพระสงฆ์สาวกชั้นมงคลคณา พราหมณ์โรหิตย้านโองการของพระสิวะผู้เป็นเจ้าโลก มโหรีปี่พาทย์บรรเลงเพลงทองชัยถวายพระพร ดวงหน้าของกุณาวินิจฉัยถูกบนด้วยโลหิตสีแดงดุเดือดของคอกกุหลาบ ณ ท่ามกลางหมู่เทพยดาอาวรีขั และดวงพระวิญญูญาณของอดีตประมุข กษัตริย์ละโว้ จึงพระเจ้าอยู่หัวก็ประกาศก้องด้วยพระสุรเสียงอันก้องกัมวาว

“ด้วยบัลลังก์เราและพระมหาลิขิตอันจึงให้ทราบทั่วกันว่า เราสถาปนากุณาวินิจฉัยเป็นเอกราชธิดาแห่งนครละโว้ และให้ปุโรหิตจงรักพรหมานลงในแผ่นดินสุวรรณภูมิว่า

เจ้าหญิงจามเทวีศรีสุริยวงศ์ บรมราชขัตติยานารี รัตนกัญญาธิดาสุริยาธิดาแม่สรวงเป็นราชทายาทแห่งนครละโว้ในวารดิถีอาทิตย์วาร ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ปีมะเมีย พุทธศักราช ๑๑๙๐”

เมื่อสิ้นประกาศแสรพรราชดำรัสก็ได้ยินเสียงฉวางพระพรพราหมณ์กันเชิงแซ่พระนางจามเทวีมีพระราชดำรัสตอบว่า

“ข้าฯ ขอกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันพิทักษ์รักษากรุงละโว้ว่า ข้าฯ จะเป็นมิตรที่ดีต่อท่านทั้งหลาย จะขอปกปักรักษาพิทักษ์รักษาอาณาจักรละโว้ด้วยชีวิต จะปฏิบัติทุกอย่างที่จะหาความสุขให้ทั่วพระราชอาณาจักรแห่งนี้”

ในวันรุ่งขึ้นพระราชธิดามีหมายกำหนดการจะทรงมีพระราชดำรัสปราศรัยกับไพร่ฟ้าและเสด็จพระราชดำเนินรอบพระนคร

เมื่อพระนางจามเทวี อายุได้ ๒๐ ปี ในวันที่พฤหัสบดี ช้างขึ้น เดือน ๖ พุทธศักราช ๑๑๙๖ ชาวกรุงละโว้(สทบุรี) ก็มีพระราชพิธีสำคัญคือ พระราชพิธีทรงกัระหว่างเจ้าชายรามราชากับเจ้าหญิงจามเทวี ในวันรับหมั้นก็มีมหาพรตสมโภชน์เอิกเกริก บรรดาเจ้าเมืองทั้งหลายที่ส่งเครื่องบรรณาการกันอย่างมโหฬาร อีกครั้งหนึ่ง อันความงามของเจ้าหญิงเดือนฉินไปทุกแคว้น จนกระทั่งเจ้าชายผู้เป็นพระราชโอรสพระเจ้ากรุงโกสัมภี (พม่า) เกิด อุ่มหลงไม่เป็นอันกินอันนอน ซบพระราชบิดาต้องแต่งเครื่องบรรณาการให้อำมาตย์เชิญพระราชสาส์นมาสู่ขอพระราชธิดาพระเจ้ากรุงละโว้ ในปี ๑๑๙๖ ขณะนั้นเจ้าหญิงทรงวันหมั้นแล้ว จึงได้ปฏิเสธการรับหมั้นของเจ้าชายโกสัมภี ฝ่ายทางกรุงโกสัมภี ท้าวละโว้บ่ายเบี่ยงก็แสนอยู่ในใจ ในราวเดือนธันวาคมปีพุทธศักราช ๑๑๙๖ พม่าเมืองโกสัมภีก็ยกทัพใหญ่เทียบพร้อมด้วยพระประยูรญาติทางกาลิงครัฐก็รวมกำลังเป็นกษัตริย์เจ้ากรุงละโว้ ทางนครรามบุรี (ทัพพม่าศรีวิชัย) คือ แม่ทัพถ้วนแต่เป็นราชโอรส ราชนัดดา หรือเจ้าผู้ครองทั้งนั้น ทุกกองจะมีกองธงก็ กอหลวม กองหลัง เต็มอัศวศึก แขนงบุภาพของ โกสัมภีและกาลิงครัฐก็พุ่งเข้าชนคชเข็นครวณปฏิอย่างน่าอัศจรรย์ น้ำน้อยย้อมเมฆไฟ นครรามบุรีรีบแจ้งข่าวศึกใหญ่มายังกรุงละโว้ กษัตริย์ละโว้ทรงทราบก็ตกพระทัยอันมีมิยาจขจรสิ่งใดได้ ทั้งต้องพระโองการสืบในการออกสงครามกับพม่าครั้งนี้ ทางฝ่ายบิดามารดาและพระภคินีก็ปรึกษาหารือกันอยู่เป็นเวลานานกว่าจะตกลงกันได้ ในที่สุดก็ตกลงมอบหมั้นที่ให้พระนางจามเทวีเป็น แม่ทัพออกศึกสงครามกับพม่าเพราะพระคุณนี้จึงว่า พระราชธิดาจะมีพระช่วยนำรามบุรีราชศัตรูและจากเหตุการณ์ที่ล่วงมาก็แสดงว่าพระราชธิดานี้มีบุญคุณการแก่กล้าที่เห็นที่ศัตรูจะทำอันตรายมิได้เป็นแน่ จึงตกลงอนุญาตและตามเจ้าหญิงว่าจะเสด็จทัพเมื่อไร เจ้าหญิงทูลว่าจะไปวันนี้ เจ้ากรุงละโว้ก็ให้อำมาตย์ไปอาราธนาเสด็จพระอภัยมณีพร้อมทั้งพระอราม

หลวงโดยพร้อมเพรียงกัน เมื่อพิธีเฉลิมเฉลิมชัยเจ้าหญิง ฝ่ายเจ้าหญิงทรงรับสั่งให้ขุนศึกทั้งหลายเตรียมทัพ และให้พี่เลี้ยงทั้งสองจัดทัพหน้าหญิง ๕๐๐ คน ชาย ๑๐๐๐ คน กับภาครถวานรที่ติดตามมาตั้งแต่ระบิงคันคร ทั้ง ๑๙ ตัว ที่เกิดโงมโงมเอาไว้รบจัดก่อน เมื่อทำพิธีทุกอย่างเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระนางคร่ำว่า **เพื่อปิตุภูมิ เราจะขอทำหน้าที่และขอมสละชีวิตก่อนท่านทั้งหลาย และศึกครั้งนี้ก็มีนัก เป็นศึกกษัตริย์อันมีควร จะพบกับม้วยครันนัก บรรดาแม่ทัพของเขาล้วนแต่เป็นโอรสและราชนัดดาของนครต่าง ๆ ทั้งโกสัมภี และ กาลิงครวี หากผู้ใดมีเมตตาใจไปราชการด้วยครั้งนี้เราจะมิเอาโทษทัณฑ์ประการใดจะปลดปล่อยทันที**

เมื่อวันถึงขบ บรรดาเหล่าทหารก็โห่ร้องถวายพระพรกันเชิงแซ่ ทุกคนของปฎิญาณว่าจะขอตาย เพื่อประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ทั้งปวง ทัพโค่นทัพองฟ้าก็แย่งโธเห็นสุกนิมิต อันเสี กษัตริย์ กรุงละโว้ก็ทรงมองพระแสงอาญาสิทธิ์แก่เจ้าหญิง ทัพโค่นธงชัยประจำตัวแม่ทัพก็สะบัดชายให้แก่งกั้นธง สีฟ้าริมขาว ส่วนกลางของธงซึ่งมีรูปมงกุฎราชกุมารหรือชยปูเหนือดวงอาทิตย์โยก สะบัดอยู่ไปมาพิศพาม แม่ทัพอย่างกระชั้นชิด

เมื่อเดินทัพมาใกล้กันครว้เขื่อนชัยศ์ (กำแพงเพชร) เจ้าหญิงจึงทรงชักนรไปยังจำรามว่า "หญิงมาช่วยแล้วขอให้เจ้าพี่ที่เมืองเสียมเมิด ให้อพยพชาวเมืองลงมาก่อน แล้วเจ้าพี่รีบทัพหน้าที่นำทัพพวก พันเทือกเขาขุนคาหนรรพต" ในระหว่างที่มีการสู้รบกันอยู่นั้นพลเมืองต่างก็พากันหนีออกจากเมือง เมื่อทัพโกสัมภียึดนครโคได้ ก็กลายเป็นนครร้างเสียแล้ว เพราะราชธิดาอพยพกันหมดสิ้น ต่อมาแม่ทัพทั้งสอง ก็ได้สู้รบกันอีก จนต่างฝ่ายมีอาหารการกินร่อยหรอลงไป เจ้าหญิงก็ทรงพระอักษรมขึ้น ๑ ฉบับ ส่งให้โอรส แห่งโกสัมภีว่า

"อันสงครามครั้งนี้เหตุที่เกิดจากเรื่องส่วนตัวระหว่างเจ้าพี่กับหม่อมฉัน มิควรที่จะให้ชีวิตของทวย ราชธิดาทั้งหลายจักต้องมาล้มตายกัน จะเป็นก็ควรหาหนทางแก้ยุ่งทพยาและบุญบี้ยทั้งหลายเปล่า ๆ ขอเชิญ เจ้าพี่และกายทหารมาทำการสู้รบกันส่วนตัวให้เป็นขวัญตาแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเถิด" จอมทัพแห่งโกสัมภี เมื่อรับพระราชสาส์นจากเจ้าหญิงจึงได้ทรงทราบว่าจะศรีที่ตนรักเป็นจอมโยธาคือองค์มาประหัดประหารกัน ก็ทรง วิศวาไปหลายประการ และก็แล้วว่าเจ้าหญิงทรงเป็นศิษย์พระฤณี คาถาอาคมก็คงจะเชี่ยวชาญ มิฉะนั้นไหน เลยจะต้องมาเป็นแม่ทัพ ต่อจากนั้นอีกสองวันทั้งสองฝ่ายก็จัดแม่ทัพออกสู้กันตัวต่อตัว ต่างไปได้ ๖ วันในการต่อสู้ขุนศึกโกสัมภีตาย ๒ คน ละโว้ตาย ๑ คน วันที่ ๘ จอมทัพโกสัมภีจะต้องต่อสู้กันตัวต่อตัวกับ เจ้าหญิงจามเทวี

เจ้าหญิงจามเทวีก็เฝ้าถึงนิดา พระฤณีสุเทพ เสียจะจะอธิษฐานในบุญกรรม และแล้ววันรุ่งขึ้น ก็ย่างมาถึง วันนี้เป็นวันแห่งประวิติศาสตร์ กลองศึกถูกรัวเร้าจังหวะ

"ขณะพิฆาตโกสัมภีตกลงอยู่เบื้องหน้าเจ้าพี่วันนั้นหม่อมฉันอยู่ด้วยเหตุอันใด หม่อมฉันขอเชิญเจ้าพี่มา ประลองฝีมือกันอย่าให้ทหารทั้งหลายต้องพลอยชากลำบากด้วยรณเลย"

เจ้าชายได้สติจึงย้อนขึ้นว่า

"การศึกครั้งนี้ขอพระนางต้องทำพระวรากายมาให้เประจะเป็นโลหิตอันมีนักควรสำหรับสพวีเทศ หรือว่าละวันนั้นสิ้นแล้วหรือซึ่งผู้ชายาหวี"

เจ้าหญิงตรีตรา

“อันละโว้จะสืบซึ่งชายชาครินั้นหามิได้ แต่ว่าหม่อมฉันเป็นราชธิดาแห่งเสด็จพ่อ เสด็จแม่เป็นเอกธิดาภายใต้เศวตฉัตร อันสตรีไม่มีใจ บุรุษไม่มีใจ มีไว้ว่าหม่อมฉันพลาดพลั้งเจ้าพี่ก็เอาชีวิตหม่อมฉันไปเถิด ถ้าเจ้าพี่พลาดพลั้งก็ขอได้โปรดยกยอให้พ้นท่าหม่อมฉัน”

เมื่อคำฝ่ายต่างได้คารมกันไปมาจนพอสมควรก็ใกล้เที่ยงวันเจ้าชายโกสัมภีก็รีบรีนขอเชิญเจ้าหญิงพักเหนื่อยกันก่อนเถิดเพราะบ่ายอ่อนเราจึงมาต่อผู้กินใหม่เจ้าหญิงก็ทรงเห็นด้วย

ครึ่งแล้วเวลาก็ถึงกึ่ง ทั้งสองเข้า ก็เว้าประคานกันไปรณภายได้ร่วมโพธิ์ อันร่วมวัน เจ้าหญิงทรงยินดีเป็นสง่า ทั้งคู่ต้องมาประคองประคานด้วยหน้าที่ เมื่อปี่ชวาครางขึ้น ทั้งคู่ก็เริ่มเข้าประหารกันอีก เมื่อคานทั้งสี่เริ่มกระทบกันจากซ้ายเป็นเร็ว คำฝ่ายผลัดกันรับและรุกเป็นเวลานาน คนดูต่างใจหายใจคว่ำ ครึ่งแล้วเจ้าชายก็เสียดใจถูกพระแสงคาบเจ้าหญิงเดี่ยวเข้าที่พระกร ก็กลใจซึกมีมานห่าง..... ภาครวรวร เห็นดังนี้ก็ทู่เจ้าศรีวรองไซย

จอมทัพโกนก็เข้าทักยับด้วยกำลัง ทหารที่ปวงก็อศาน่ามทั้งโห่และถาษแตกตื่นกับสุดมุน กองทัพโกสัมภี ก็แตกวันไม่เป็นขบวน คำงซึ่งหนีเอาตัวรอด ทหารละโว้ความดีไม่อดจะจึงต้องหนีทั้งกลางวันและกลางคืน เจ้าชายแห่งโกสัมภีก็ค้นพระทัยเสียรู้ เสียพระทัย เสียทัพยับเป็น จะอยู่ไปโยให้ชายหน้าและสุดที่ผู้ใดจะช่วยทัน

ด้วยพิฤภูมิพระแห่งซิดิยะก็ทรงเอาพระแสงดาบเขียดเจียนพระศอกของตนเองลงสิ้นชีพสังขยพันใดก็มีเสียงร้องต่อ ๆ กันว่า เจ้าชายโกสัมภีสิ้นพระชนม์ฯ ขอให้ทหารทุกคนยอมอ่อนอ่อนต่อละโว้เถิด มีเสียงบอกต่อ ๆ กันลงทั้งไปซึ่งละโว้ไปหมด เจ้าหญิงจึงประกาศให้ทัพปลดอาวุธทางโกสัมภี แล้วเจ้าหญิงก็ยุติการสู้รบและให้ทั้งสองฝ่ายตรวจ ความเสียหาย แล้วเจ้าหญิงทรงพระบัญชาให้ทหารรีบไปเอาปรอทอันกรสุวรรณอมรพรตและให้ต่อพระศอกเจ้าชายโกสัมภีแล้วตรอกปรอทบรรพจรศพเจ้าชายโกสัมภี เป็นที่เรียบร้อยแล้วให้ทหารนำศพกลับเมืองโกสัมภี เป็นอันว่าสงครามรักสะเทือนใจของประชาชนก็ยุติฯ ถลกที่เจ้าชายต่างเมืองต้องมาสิ้นพระชนม์ จึงให้ชื่อว่า วันเจ้า (อยู่ในจังหวัดตาก) มาตั้งแต่บัดนั้น

เมื่อเทศการณทั้งหลายสงบเรียบร้อย พระเจ้ากรุงละโว้และพระมเหสีก็ทรงดำริว่า สมควรจัดให้ราชธิดากับเจ้าชายรามาทรงอภิเษกสมรส ทางเจ้ากรุงละโว้ทรงให้เขียนประกาศแจ้งไปยังหัวเมืองต่าง ๆ อยาให้เมืองใดขาดใจ เมื่อได้ถูกภวังฆยามตีตรงกันวันข้างขึ้นเดือน ๖ ปีชวด พุทธศักราช ๑๑๑๗ วันจันทร์ เดือน ๖ ปีชวด พุทธศก ๑๑๑๗ พระราชพิธีสำคัญในนครละโว้ก็ได้ถูกจัดขึ้น คือ กัมภีร์ยละโว้องค์ใหม่ (เจ้ารามราช) เข้าคู่ พิธิเชกษภรส กับ เจ้าหญิงจนะเทวีฯ และเจ้าหญิงพระที่นั่งทั้งสองคือ เจ้าหญิงปทุมวดี และเจ้าหญิงกนกวี ศรีธรรมาบรรณาการถูกส่งมาจากที่ต่าง ๆ ประมาณมูลค่ามิได้ พระชนมธูของเจ้าชายโกสัมภีได้เสด็จมาในพระราชพิธีนี้ด้วย และกัภายในพระราชวังละโว้คืนนั้น สว่างไสวด้วยประทีปโคมไฟ ณ เพลาน้อยแก่ของวันนั้น เจ้าชายและเจ้าหญิงทั้งหมดภายใต้ด้วยมงคลบนพระเศียร นำสังข์หยดแรกจากพระหัตถ์ของพระราชบิดาก็หยดรินสู่พระหัตถ์ที่ประนมเป็นรูปดอกบัวตูมของเจ้าหญิง สารธารแห่งน้ำสังข์ยังมียอกถึงส่วนเล็กแห่งดวงใจ สมเด็จพระเจ้าพราหมณ์ก็ประกอบพิธีมงคล

เสด็จมโหรีปี่พาทย์บรรเลงเพลงอยู่เจ็ดยี่สิบ ครบกระทั้งสว่างเข้ายาม ๑ กลางคืนเสียงมโหรีก็คล้ายด้วยทำนอง เพลงพระบรรทม ดังกัฆวาท้า ๆ ฟังแล้วทำให้ดวงใจทุกผู้มีชีวิตซาบ

บันทึกของพระที่เสด็จไปทูลว่า...

"เมื่อพระราชบิดาเจริญวัยได้ ๒๒ รอบ จึงอุปภิเษกสมรสกับเจ้ากรม ผู้เป็นโอรสผู้พี่แห่งบิดา เรา เมื่อปีพุทธศกได้ ๑๑๙๘ แล้วเราและน้องเราก็อุปภิเษกกับเจ้ากรม พร้อมกับน้องหญิงจางระเหวี ขณะนั้นเราได้ ๒๔ รอบ น้องเรา ๒๖ รอบ"

ครั้นงานพระพระราชพิธีผ่านไปได้ ๓ วัน พระเจ้าละโว้พระองค์ใหม่หรือพระเจ้าบรมวงศ์เธอทั้งหมดได้ เสด็จเสียบพระนคร ทางสถลมารคตามพระราชประเพณี หลังจากนั้นเจ้าหญิงที่ทรงระกระเหียวไปจากระมิงค์ นคร ได้เสวยสุขกับพระราชสวามีทุกคืนวันคืน และไปมีพิธีราชาภิเษกจางระเหวี ทรงโปรดให้สร้างนคร อันสวยงามขึ้นที่สุวรรณบรรพตนคร แล้วทรงตั้งนามให้ใหม่ว่า นครงนพ้า หรือ นครฟ้างาม (เขาทอง จ.นครสวรรค์)

พระนางจางระเหวีกับเจ้าชายรามราช ก็ได้อภิเษกสมรสเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ต่อมาก็มีพระราชพิธีมอบ ราชสมบัติ ธิัญเชิญเจ้ารามราช ขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติครองนครกรุงละโว้เพื่อเป็นมิ่งขวัญชาวละโว้ต่อไป

ช่วงเวลานั้น พระวาสุเทพฤาษี แห่งเขาจุงจู - บรรพตเหนือแม่น้ำพิงค์ พระสุกกทันต์บัณฑิต มหาฤาษีแห่งเขชันมิโกในเมืองละโว้(ลาวพระ)และพระสังฆนาโถมมหาฤาษีแห่งลังกาบรรพตในสังฆนาโถมนคร เป็นศิษย์สำนักอาจารย์เดียวกันเมื่อเวียงพระธรรมปิฎกโตแล้วก็ได้แยกกันไปบำเพ็ญพรตของตน พระฤาษี วาสุเทพเป็นพระลาบสที่ทรงอำนาจ ช่วยสร้างเมืองให้กษัตริย์ต่าง ๆ ครองรวม ๔ เมือง คือ เมืองมิลสังฆ นคร บูรินคร อวิฐานนคร และวิรมนคร ปราบกว่า เมืองวิรมนครและอาชุนครมีกษัตริย์ไม่ทรงอยู่ในเทศพิช ราชธรรม เมืองทั้งสองจึงล้มลงพิณคาไป

.....ต่อมาพระฤาษีวาสุเทพปรารถนาสร้างเมืองใหญ่งดงามให้มีลักษณะเหมือนเปลือกสังข์ ทะเล หรือที่เรียกว่า "สมุทมหาสังข์ปิลค" จึงได้ไปปรึกษาพระสุกกทันต์บัณฑิตมหาฤาษีแห่งถาวร(ลงพระ) ขอให้พระสังฆนาโถมมหาฤาษีช่วยหาเปลือกสังข์ทะเลให้ ซึ่งพระสังฆนาโถม ได้ช่วยหาให้เป็นผลสำเร็จ ซึ่งในตำนานกล่าวว่าท่านได้ใช้คนคัดลึงค์ไปคาบมาแล้วให้นำไปมอบให้พระวสุเทพทั้งสองยังเขาจุงจูบรรพต พระมหาฤาษีทั้งสองจึงนำสังข์ปิลคหมายขึ้นเป็นแบบในการสร้างถิ่นฐานเมืองใหม่เป็นนครปรกาการ มี ทวาร โคธม กุฎาคาร และสุรอบและให้นามเมืองใหม่ว่า "พิงคบุรี" วัตรอบได้ ๑๕๕๐ วั

.....เมื่อสร้างเมืองถึงครุพีแล้ว พระฤาษีวาสุเทพก็ขอให้พระสุกกทันต์บัณฑิตมหาฤาษี ซึ่งมีสำนักอยู่ ณ เมืองละโว้(ลาวนคร) แนะนำผู้ที่สมควรจะได้มาอภิเษกเป็นกษัตริย์เมืองพิงคบุรี พระสุกกทันต์ มหาฤาษีจึงแนะนำ สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราชกรุงละโว้ทรงยกพิธีราชาภิเษกแล้วมาปฏิบัติเป็นบรมกษัตริย์ มหาศาลมีพระราชพิธีการมงคลจางระเหวี มีอธิปัญญาสามารถลดลาครบุรีสุรพพิศัตต์ดีประเพณีมีมารยาท และ

พระอัครมเหสีเสวยมณฑปพร้อมมีน้ำพระทัยโอบอุ้มอ่อนโยนอ่อนน้อม ตั้งอยู่ในเสด็จด้วยสุจริตธรรม สมควรจะเป็นใหญ่ปกครองรัฐประชาชาติในภพครั้งนี้ได้ เราควรไปขุดชอหน่อจักรพรรดิราชบุตรครองคืนต่อพระเจ้ากรุงละโว้มาครองนครนี้เถิด พระวาทสูกฤดาภิที่เห็นชอบด้วย จึงแต่งตั้งให้นายควियะบุรุษ เป็นขุดเชิญอิสิทกุชภัทร และเครื่องราชบรรณาการ ลงนาวาไปพร้อมกับพระสุกทันตฤดาภิ ต้องนำพียงครุฑที่ไปยังกรุงละโว้มาหาเศวริศร์ถึงกรุงละโว้แล้ว พระสุกทันตฤดาภิก็แจ้งเหตุการณณ์ล่วงหน้า ให้พระเจ้าอภพรชทรงทราบสมเด็จพระเจ้าลพราช จึงดำรัสสั่งอามาตย์ให้จัดสถานที่รับรองควियะบุรุษ ๗ เมื่อบึงจิมทิสแห่งพระนคร ฝ่ายพระทันตฤดาภิที่เข้าเฝ้าถวายพระพรล้นสมเด็จพระเจ้าละโว้ราชตามอุปถัมภ์ท่านหลัง ตั้งแต่พุทธพยากรณ์จนบรมรัตนศรีวิสุทธิไชยสำเว็จวิบุรณ์จะขุดชอพระราชาไปสืบสุริยวงศ์ดำรงราชสมบัติในภพนั้นให้ทรงเสวยอิสิทกุชภัทรแล้ว ก็ถวายพระพรล้นมาสู่สถานที่พักแห่งตน

ครั้นถึงวันอันควรพระสุกทันตฤดาภิก็นำพาคควियะบุรุษเข้าเฝ้าถวายสุกฤชอิสิทกุชภัทรและเครื่องราชบรรณาการ สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราชก็มีพระราชดำรัสปฏิสันถารโดยควรแต่จัดคดียวิสัย ครั้นแล้วท้าวเธอจึงไปทักพระนางจามเทวีราชธิดาเข้ามาเฝ้า ทรงเล่าประพศุคติเหตุให้ทราบ แล้วดำรัสถามพระราชาธิว่าเราจะเห็นพระทัยไปหรือไม่ พระนางจามเทวีก็ขูลงสนอสมเด็จพระบิดาว่า **“ถ้าพระองค์จะทรงโปรดประการใด ข้าพเจ้าน้อยก็เต็มใจที่จะทำตามพระราชประสงค์ทุกประการ”**

สมเด็จพระเจ้าลพราชได้สดับคำพระธิดา ก็ปราโมทย์ จึงโปรดประทานพระพรแก่ธิดาว่า ถ้าเจ้าจะปรารถนาสิ่งใดบิดาก็จะจัดให้ทุกสิ่งสรรพ นางจึงกราบทูลขอพระพุทธรูป พระธรรม กับพระสงฆ์ ผู้ทรงไตรปิฎก ๕๐๐ รูป พราหมณาจารย์ยโหราราช บัญญัติแพทย์และช่างต่าง ๆ อย่างละ ๕๐๐ เศรษฐีศกยดึกี ๕๐๐ เพื่อให้ถ้าเรื่องประโยชน์กิจการพระนครทั้งหมด สมเด็จพระเจ้าลพราชก็พระราชทานอนุญาต ประสทาให้ทุกสิ่งทุกประการ

สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราชจึงให้อามาตย์นำควियะบุรุษเข้ามาเฝ้า ดำรัสว่า ท่านจงจำใจเราไปยังนครลำพูนไหนเกิด ความปรารถนาของพระวาทสูกฤดาภิสมิฉันใดเราก็ประสทาให้สมดังความปรารถนาของพระวาทสูกฤดาภินั้น ควियะบุรุษก็รับราชบริหารท้าวเธอจึงสั่งให้พระราชทานวัดถาดาภรณ์สิ่งของ แก่นายควियะบุรุษนั้นโดยควร

แต่แก่นายควियะบุรุษมาอยู่เมืองละโว้ปางนั้นนานได้หนึ่งปี พระสุกทันตฤดาภิและนาคควियะบุรุษจึงได้ถวายบังคมลา สมเด็จพระเจ้าลพราชก็ให้จัดส่งพระราชธิดาไปพร้อมกับพระสุกทันตฤดาภิและ ควियะบุรุษ ๗ ถาสถ์

สมเด็จพระเจ้าลพราช จึงมีพระราชโองการแต่งตั้งให้พระนางจามเทวีเดินทางไปครองเมืองศรีวิสุทธิชัยนคร เมื่อนั้นขณะนั้นพระนางทรงครรภ์ได้สามเดือน แต่ด้วยความเป็นขี้อิธยานารีราช พระนางขูลลาพระราชธิดาเดินทางพร้อมพระเจ้ารามราชพระสวามีด้วยความอาลัย พระนางจามเทวี ถวายบังคมลา พระชนกชนนีมาถ และพระประยูรญาติราชวงศ์ต่างก็ทรงพระโศกกันแสดงสิ่งซึ่งกันและกัน ครั้นคลายโศกแล้ว ก็ประสิทธิ์สรรพสิริสวัสดิ์ด้วยชัยให้พระแม่พระนางจามเทวี

ครั้นถึงกำหนดศฤงคารดีที่สุดมฤตม์ ตามวิธีโบราณพราหมณาจารย์เป็นอุดมแล้ว พระนางจึงได้มีพระราชโองการให้คนหีบดี ๕๐๐ คน พระสงฆ์ผู้ทรงพระไตรปิฎก ๕๐๐ รูป ไพรพราหมณาจารย์ ราชบัณฑิต แพทย์และกรรมช่างต่าง ๆ หมดละ ๕๐๐ คน รอนแรมขึ้นตามลำน้ำแม่พระมิ่ง...(น้ำใจ)

รอนแรมหลายราตรี	จามเทวีเสวรีโลกา
ลาถ่อนพระบิดา	เทพเทวาและพระภาพ
ลาถ่อนถึงที่รัก	ผู้พิทักษ์ภูฎาคาร
ลาถ่อนครูอาจารย์	พระพุทธรูปภาคเมืองหนอง
ทวยเทพวรมอินทรา	เทวดาซอคู่เครื่อง
เดินทางให้ลมปลอง	บรรลู่ถึง ลำซุนชัย.....

เหล่าประชาวราฎวทรโหมใจ กันส่งเสด็จพระนางเจ้าลงเรือพระที่นั่ง พร้อมด้วยพรหม คัวบริวารกระบวณและบริพาร ให้เคลื่อนขบวนเรือทรง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไปก่อนในเบื้องหน้าเรือพระที่นั่งก็เคลื่อนคลาไคลโดยขบวนตามไปเป็นลำดับ หันคั้งนัทรราชทางชลมารค ออกจะกรุงละโว้ภคานคร ไปประทับยังยั้งประชุมพล ณ ตำบลเมืองบางปะบาง ครั้นยกจากเมืองบางปะบาง (ปากบางเหนือเกาะโกสีย์ปากน้ำบางพลูทรา) ไปประทับพักพล ณ เมืองคันธิกะ (ชัยนาท) ยกจากเมืองคันธิกะไปประทับพักพล ณ เมืองบุรีระ (นครสวรรค์) ยกจากเมืองบุรีระขึ้นไปประทับ ณ เมืองบูรณะ(ท่าเดื่อ) ยกจากเมืองบูรณะขึ้นไปประทับเมืองเทพบุรี (บ้านโพน) ยกจากเมืองเทพบุรีไปประทับเมืองบางพล (ท่าแพงเพชร) ยกจากเมืองบางพลไปประทับเมืองวากเสียด (เกาะวากเสียด) ยกจากเมืองวากเสียดไปยังหาดแห่งหนึ่งน้ำเข้าเวียนจึงเรียกที่นั้นว่า หาดเชียงเรือ (เชียงเงิน) ยกจากที่นั้นไปพัก ณ ที่ตำบลหนึ่ง พระนางสิ่งซึ่งเลี้ยงทั้งหลายให้ตากผ้าและสิ่งของอันเบียดชุ่มน้ำ สถานที่นั้นจึงได้ชื่อว่า บ้านตาก

ครั้นยกจากบ้านตากขึ้นมาถึงที่ตำบลหนึ่ง เป็นที่ร่วมน้ำแม่พระมิ่งค้ำแม่พระมิ่งคือที่หลายพากันร่วมแหงอยู่ ที่ตำบลนั้นจึงได้ชื่อว่าจวนแหงหรือสยามถงจวนค

"วันนั้น หงอยเทพนามกมี พระรา-ธินี ประทับอย่างเสวยเอภา"

ครั้นภคณาก็กลายเสียงเป็นสามเงา ปรากฏภาจนทุกวันนี้ เมื่อพระนางประทับอยู่ ณ ที่นั้น ให้สร้างพุทธสถานมีพระพุทธรูป และรูปพระสาวก ให้คนตั้งหลายสักการบูชา รับประทานนม ที่นั้นได้ชื่อว่า พระพุทธมามาณ มาจนบัดนี้.....แยกจากนั้นไปในระหว่างแก่ง ถึงที่ตำบลหนึ่งมีหินน้ำพระโลกเดือนลงมากแม่ น้ำ เมื่อถึงที่นั้นสาวใช้คนหนึ่งป่วยถึงกาลกิริยา นางให้ฝังศพไว้ ณ ที่นั้น แล้วพระนางมีความปรารถนาเพื่อจะสร้างถ้ำชำระสระพระเกษ นางจึงอธิษฐานว่า **ข้าน้อยจักนำพระพุทธรุคศาสนา และราชประเพณีไปประดิษฐานยังถ้ำนาคันลำซุนในครั้งนี้ มิแล้วเจ้าข้าเวรผู้รุ่งเรืองสมดังมโนธอันมุ่งหมาย ขอเทพดาเจ้าจงบันดาลให้มีน้ำไหลลงจากถ้ำนาคัน** ข้าน้อยได้สรรเสริญสรรเสริญในถ้ำนาคันนี้เกิด พอสิ้นคำอธิษฐาน น้ำก็ไหลลงเป็นผองดูขงัวไปรดตลอดมาจากถ้ำนาคัน นางก็สรรเสริญนม ณ ที่นั้น สถานที่นั้นจึงปรากฏได้ชื่อว่า ถ้ำนาคัน มีน้ำตกไปรยออกจากถ้ำ ลงมาในแม่แม่น้ำ ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

ระหว่างเส้นทางโดยเสด็จทางเรือ สายน้ำเมื่อยมฝั่ง บางแห่งเป็นเกาะแก่ง หลังกินโครงกระดูกผา บางแห่งเป็นวังน้ำเป็นวังวน ผ่าถ้ำเขาถ้ำเขาคันไหลควง เส้นทางเต็มไปด้วยอุปสรรคขวากขวาม ด้วยความเหนื่อยยากลำบาก ทำให้ไพร่พลต้องล้มตายไปด้วยไข้ป่า ย่อนถ้ำ หิวโหย และเรืออับปางเป็นจำนวนมาก แต่พระนางก็ได้ย้อยพ้อไม่... ถัดแต่ขึ้นไปถึงที่ตำบลหนึ่ง มีผาดั่งขวางน้ำกั้นหน้าไว้ไม่แลกถิ่นช่องทางที่จะไปในเบื้องหน้า นางจามเทวีก็ปริกษاپรากรกับที่เลื่องทึ่งหลายว่า ไม่มีช่องทางไปเร็วก็ชักกลับคืน

พระนางจึงใช้ไพร่พลไปเลียบดูตามริมแม่น้ำ จนพบว่ามิช่องทางที่น้ำเสียพันหน้าผากนั้นซึ่งไปได้ ไพร่พลก็กลับมากลุดค้นจามเทวีให้ทราบ พระนางก็เคลื่อนเรือที่มุ่งซึ่งผกถึงหัวผกานั้น จึงให้ช่างวาดเขียนรูปช้างเผือกหน้า คินโวกที่หัวผกนั้น สถานที่นั้นมีนามปรากฏว่า ผาฉัตร ครั้นนานมาศกษัตริย์หลายบางพวกก็เรียกว่า ผาฉาน เหตุด้วยทรงสถฐานเหมือนผ้าน่านอันซึ่งกินขวางแม่น้ำไว้ พระนางจามเทวี ยกจากที่นั้น ขึ้นมาถึงเมืองวังแห่งหนึ่ง ขึ้นตั้งพิภพพลอยู่ มีฝูงคำป่ามาเบียดเบียนคนทั้งหลายอยู่ผู้มีเป็นสุข สถานที่นั้นจึงได้ชื่อว่า คอนเต่า ยกแต่ที่นั้นขึ้นไปถึงที่ตำบลหนึ่ง ชื่อว่าบ้าน ไทรคาม เป็นที่ราบวันรมย์สถานพอพระทัยนัก พระนางเองจึงตั้งพิภพพลอยู่ ณ สถานที่นั้น แล้วให้สถาปนาศพระสถูปองค์หนึ่งให้ชื่อวิปะสิทธิเจติย์ ครั้นก่อสร้างสำเร็จแล้วก็ฉลองและกระทำบูชาสักการะเป็นเวลาอันควร จึงยกจากตำบลไทรคามถันเดินทางต่อไป.....

ครั้นเสด็จรอนแรมมาได้เดือนเศษ... จึงบรรลุถึงที่แห่งหนึ่ง เป็นคูน้ำ งดงาม เรียบนึ่ง น้ำใสทรายสะอาด ธรรมชาติมีเสน่ห์ งดงาม พิศดารจง งดงามมีมนต์ชั่ง.....

บัดนั้น สุเทพฤาษี	พาจามเทวี
ผ่านแก่ง ผ่าป่าลอดดภัย	
แม่ปะ แล่ทพลงน้ำไป	เทวีร้องไห้
คิดถึง ปิตุเรศภักดา	
ตั้งแต่ จากละโว้มา	ตามเดือนแล้วทก
ยังไปถึงเมืองลำพูน	
เทพ เสรีโคศกฐ	ฤทธิกรามชูล
พักจอลเรือเช็ดเทวี.....	

พระนางจึงหยุดพักการเดินทางไว้ที่แห่งนี้ ณ ท่าเรือทอง(ท่าเรือหน้าวัดหลวงฮอด) บรรดาคนตีไพร่พลที่เดินทางมาด้วย ต่างอุทานว่า ฮอดแล้ว รอดตายแล้ว หรือ บรรลุแล้ว..... ชาวบ้านหญิงชายเมื่อทราบการเสด็จมาของพระนางจึงพากันมาต้อนรับเป็นจำนวนมาก นางจึงได้ถามคนทั้งหลายเหล่านั้นว่า "ดูกรชาวพ่อชราวมทั้งหลาย แต่นี้เมื่อถึงเมืองลำพูนยังประมาณมากน้อยดังหรือจักฮอดจา" คนทั้งหลายชานคำตอบว่า "จำแต่ภรรษาเทวีเป็นเจ้า แต่ไม่ถึงเมืองลำพูนนั้น ดังข้าทั้งหลายได้ยินมาว่าหนึ่งโยชน์แฉมา"

ขบวนเรือแห่งภางยอคฉิ่ง	แผ่นดินฟ้าถึง
ดูถึงบ้านแค้นเชียงทอง	
ทรงถนบชาวบ้านมากมอญ	หลายคนเมืองของ
ถ้าขุนอญุโถกัหรือโกล	
ชาวคณกรวาทูลพันใด	ทวีญชัย
สิบวันจากฮอดแลมา.....	

พระนางจามเทวีจึงมีพระราชเสาวนีย์ ครีวตีปรึกษาแก่หมู่อำมาตย์ราชครูทั้งหลายว่าควรเราจักยับยั้งคั้งเวียงเล็กหักอยู่ ณ สถานที่เหล่านี้ก่อน ยังมีควรด่วนรีบร้อนเข้าไปในเมืองลำพูนในยามนี้ อำมาตย์ราชครูทั้งหลายก็เห็นชอบโดยพระราชเสาวนีย์ พระนางเองจึงปรึกษาคือไปว่า จะควรคั้งเวียงเล็ก ณ สถานที่ตรงไหนจะดีอำมาตย์ราชครูโหราจารย์ทั้งหลายทูลถวายความเห็น ว่า ควรจะเคียงธนูตามเคยมาแต่ก่อน จึงครีวตั้งชาวฉมังธนูว่า เราจักคั้งบ้านอญุโถกัศรณเทวีนอกนักษัตรนี้ ท่านทั้งหลายจงเอ็งธนูเอ็งฆ้องฆ้องกลสถานให้แตกเราเถิด พวกฉมังธนูรับพระราชเสาวนีย์แล้วก็พากันไปคั้งพิธีพิธีกรรมธนู แล้วก็ขึ้นสายพาดปิงธนูบ่ายหน้าเฉพาะทิศอุดรแล้วก็ธนูธนูไป ปิงธนูธนูธนูมาจากท่าเชียงทองนั้นก็กวดกวดตรงบริเวณที่แห่งหนึ่ง พวกฉมังธนูตามดูปิงธนูที่ยิงไปนั้นก็ดีแต่ปิงธนูปักคั้งอยู่เป็นอันดี ก็ทราบว่าเป็นที่ชัยภูมิอันอุดมสมควรยิ่งนัก นายฉมังธนูก็กราบทูลแด่พระนางจามเทวีโศกรทราบ พระนางเอง จึงครีวใช้ให้ราชบัณฑิตทั้งหลายไปอาราธนาตามพระสงฆ์เจ้าทั้งหลายว่า ปิงธนูภาค ณ ที่นี้จะควรทำประการใดก่อนจะดี พระสงฆ์ทั้งหลายถวายพระพรมาว่า มหาราชเทวีมีพระศาสนาภาคแก่กรุงละโว้ ควรห้อยธนูพระศาสนา ณ ที่นี้ก่อน พระนางจามเทวีได้สดับก็เห็นชอบด้วย ยกพระหัตถ์ถือดอกบัวทรงซึ่ง ณ แผ่นดินนั้น แล้วครีวว่า เราจะสร้างแผ่นดินนี้ให้เป็นเมืองแห่งพุทธธรรม.....

ครั้นแล้วการสร้างเวียงก็เริ่มต้น ทรงสร้างอาราม ๔ อาราม สร้างพระประธานและพระเจดีย์ทุกอาราม มีอารามหนึ่งสร้างพระเจดีย์ ภายใต้ทรงจุทองคำไว้ด้วย ทรงสร้างค่ายคูหอรบประจำเวียงไว้พร้อมสรรพ ประชาราษฎรที่ทราบพระมหากษัตริย์แห่งทวีญชัยเสด็จมาละโว้ ต่างก็หลั่งไหลกันมาช่วย พระนางจึงโปรดที่จะสร้างเมืองไว้ ณ ที่แห่งนี้

.....ด้วยประการว่า.....

- เพื่อเป็นเมืองหน้าด่านป้องกันศัตรูของทวีญชัย ยามเกิดศึกสงคราม
- เป็นเมืองไว้พักค้างแรมยามเสด็จกลับเมืองละโว้
- เป็นอนุสรณ์สถานอุทิศส่วนกุศลให้ไพร่พลที่เสียชีวิตจากการเดินทาง

โดยพระนาง โปรดให้สร้างพระคูเมืองนามว่า

"พระเจ้าให้" พร้อมอนุสรณ์สถาน เสด็จสูงไว้โกลสถานเมืองบรรพบุรุษของเงินทอง เครื่องราชของขลังต่าง ๆ ทรงเอื้อนโกลในพระพุทธศาสนาทรงสร้างวัดตั้งถิ่น ๘๘ วัด เพื่อเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับไพร่พลที่ล้มตายระหว่างการเดินทาง.....

เมืองนี้จึงได้เริ่มก่อสร้างขึ้น... และสร้างเสร็จเมื่อ วันขึ้น ๑๙ ค่ำ เดือนยี่ ปีมะเส็ง พุทธศักราช ๑๒๐๑ และขนานนามว่า "พิสดารนคร" เมืองหอด หรือ เมืองฮอด ระหว่างที่พักแรมอยู่ที่เมืองพิสดารนครนั้น พระนางทรงสร้างเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีขนาด ๔๐๐ + ๓๐๐ เมตร ประกอบด้วยคูน้ำ สร้างวัดเจดีย์สูงไว้ใจกลางเมือง พร้อมวังหน้า สร้างพระพุทธรูปพระเจ้าโพธิ์ กู่บ้านคูเมือง และสร้างเจดีย์โดยรอบทั่วบริเวณ นอกจากนั้นยังสร้างวัดหนึ่งให้ชื่อว่าวัดศรีบุญเรือง และนำเอาพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานไว้ (ปัจจุบันคือวัดหลวงฮอด) จนกระทั่งวันขึ้น ๘ ค่ำ เดือนยี่ ปีมะเส็ง พุทธศก ๑๒๐๑ ทั้งอารามและเวียงก็เรียบร้อยแล้ว นับเวลาสร้างได้ ๔ เดือนเศษ จึงทำการสมโภช ๗ วัน ๗ คืน จากนั้น พระมหากษัตริย์ทั้งสองก็ต้องจากกัน.....

เมื่ออยู่ห่างกันสุดขอบฟ้าเขาเขียว

คงเหลือแต่สิ่งเดียวคือความฝัน

ห่างอาลัยเมื่อพลัดพรากยามจากกัน

ให้จวบถวิลหวนคิดถึงคนรักครวญ

ให้อารมณ์อาลัยใจแทบขาด

อนงค์มาดูตัวที่เคยอันสรวล

แต่ตอนนี้ตัวที่แสนวิญจวน

คงคร่ำครวญถึงน้องแล้วหมองใจ (เจ้ารามราชกล่าว)

(พระนางจามเทวีกล่าวตอบ)

เมื่อผา ผ่า แผ่นฟ้ามาขวางกัน

สุริยันต์บังจันทร์ทราโศกเหมือน

หม่อมฉันรักเจ้าที่ไม่รู้เลือก

เหมือนคอยเดือนใจอยู่มีรูวาย

พรหมลิขิตนั้นหรือคือกฎกำหนดอยู่

เมื่อคิดนั้นก็เสียนำใจหา

ถึงจากกันก็แค่เพียงแค่ร่างกาย

แม้ถึงตายใจไม่พรากแค้นจากกัน....

(มถ.สุพร อิศรเสนา)

ต่อมาพระแม่เจ้าจามเทวี ฐูลขอให้พระภคเณระที่มาด้วย ให้อุปถัมภ์ให้พระนางเป็นข้าชาวยุทธ์ ซึ่งวันรุ่งขึ้นพระมหากษัตริย์แห่งละโว้ทรงถวายไทยทานแก่ข้าชาวยุทธ์แล้วก็เสด็จกลับละโว้เวลานั้น.....

กาลต่อมา..... พระพี่เลี้ยงพระองค์หนึ่ง ซึ่งละคนเป็นขีปนาวุธ ปุ่่งนักรบ ปฏิบัติศิลปะการรบปรปรอบก ที่จะสร้างวัดหนึ่งขึ้น บริเวณคอกสูง และให้เป็นวังหลัง โดยตั้งจิตว่า สถานที่ แห่งนี้เราจะให้เป็นคู่กับหญิง โพร่พลที่ล้มตายจากการเดินทาง เหล่าทหารของเราจะได้มองเห็น ทักษะของเราลดลดการเดินทางสู่หริภุญชัย นคร และให้ชื่อว่าวัดนี้ว่า วัดพระบาท และแล้ว.....พระพี่เลี้ยงได้สิ้นพระชนม์ ณ วัดแห่งนี้ เรียกกันต่อมาว่า คอกสูงแก้ว

ในขณะที่เอง เกิดศึกพม่าเข้ามาสู้รบกับเชียงใหม่ผ่านเมืองฮอดและตั้งทัพขึ้นที่บริเวณป่าละเมาะ เรียกกันว่า วัดกู่พม่า(ปัจจุบันคือบ้านแพะดินแดง) ทัพของพม่าปะทะกับชนพื้นเมืองซึ่งเป็นกะเหรี่ยง และชนเผ่าอื่นๆ นอกจากนั้นยังปะทะกับเหล่าทหารติดตามของพระนางจามเทวี ทำให้ทหารเอกของพระนาง ชื่อพญาผาแดงสิ้นชีวิต พระนางจึงไปราวให้สร้างพระเครื่อง เป็นเครื่องรางแจกจ่ายให้กับเหล่าทหารและชาวบ้านไว้ป้องกันตัวโดยใช้ดินเหนียวของเมืองฮอด ปลูกเสก ชื่อ พระฮอดหลวง หรือพระฮอดบึงก้อย (พระฮอดหลวง) ทำให้ขวัญและกำลังใจอีกเดิม ประกอบด้วยความศักดิ์สิทธิ์ และบุญบารมีของพระนาง ทำให้พม่าถอยทัพไป

จากนั้นพระนางจึงนำพระยอดทองและเครื่องรางของขลังที่ถือนิมนต์ไว้ และสร้างเจดีย์ ชื่อเจดีย์
นภาง เป็นที่เก็บกระดูกพระยอดทอง ณ บริเวณ ดอยบ้านก้วยทั้ง (บ้านแม่ทั้ง) เพื่อเป็นสิริมงคล

..... ด้วยพระทัยที่ติดลตามพ่่านเสียชีวิตที่วังพระนาค (ดอยดู่แก้ว) จำเป็นที่จะนำพระศพ
ไปประกอบพิธีที่หริภุญชัย พระนางจามเทวี จึง มองเมืองพิสดารนคร (เมืองฮอด) ให้พญาแสนโททหารเอก
ปกครองต่อ

และได้เคลื่อนขบวนเพื่อเดินทางไปสู่หริภุญชัยนคร ตลอดการเดินทางผ่านสถานที่ต่าง ๆ พระนาง
โปรดให้สร้างพระเจดีย์ตลอดรายทางเก็บอัฐิของผู้ติดตามและเสียชีวิตตลอดเส้นทางที่พระนางเสด็จผ่านโดย
บรรจุแก้วหินสี เครื่องรางของขลัง ทำที่ทำได้เรื่อยมา เช่น เจดีย์ท่าหิน คู่ดอยจอมปือ คู่เจดีย์วัดสันตู่ ฯลฯ

พอเดินทางมาถึงบริเวณริมน้ำดอยหินแตก (น้ำแจ่ม) นำไหลเชี่ยวแรงเนื่องจากเป็นฤดูน้ำหลาก
พระนางจึงหยุดขบวน พร้อมกับวางศพระที่นางรอทำที่จะข้ามน้ำ (บริเวณวัดบ้านท่าข้าม) จึงเรียก
สถานที่นั้นว่า บ้านท่าข้ามได้ พอน้ำลดขบวนก็เดินเท้าผ่าน ด้วยความเชี่ยวชาญของนางทำให้ผู้คนที่ติดตาม
มาเหนื่อยล้า อ่อน แวง จึงพักขบวนและวางพระศพระที่นางไว้ จึงเรียกบริเวณนั้นว่า บ้านท่าข้าม
เหนือ และโปรดคนพื้นเมืองที่มารอรับและให้สร้างเมืองเล็ก ๆ ขึ้นให้ชื่อว่า เวียงแก่นนคร (บริเวณภาคสุราษฎร์)

เมื่อออกจากพิสดารนคร เริ่มเข้าสู่เขตแดน หริภุญชัย ทรงระลึกถึงศาสนาเสมอมาจึงได้นำเอาพระ
ธาตุมาประดิษฐานไว้ในองค์เจดีย์ และถวายชีฟ้าขาว ๔ คน เพื่อปฏิบัติรักษาพระธาตุ..... จึงให้ยุคลังโพ
พลแล้วไว้คนทั้งมวลสร้าง และขนานนามสถานที่นั้นว่า ประวิสิทธิ์เจดีย์ (ปัจจุบัน คือ พระธาตุคอกน้อย อ.จอม
ทอง จ.เชียงใหม่)

ต่อมาได้เสด็จมาถึงสถานที่แห่งหนึ่ง จึงได้เริ่มสร้างพระอาราม ทรงสร้างพระเจดีย์องค์ข้างบรรพ
บุรณสารวิภิกขุ และทรงสร้างพระพุทธรูปแก่พระองค์ หมู่เศรมฐิต์ที่คิดคนลงได้สร้างพระพุทธรูปไว้เป็นจำนวน
มาก ทรงขนานนามว่า พระอารามรมัญญ์ (ปัจจุบัน คือ วัดคู่สมถึก จ.สุราษฎร์) ทั้งสองแห่งได้ทรงทำกรรมไส
๓ วัน ๓ คืน เช่นกัน พระนางได้หยุดเผยแพรศาสนาแล้วให้คนไปบอกข่าวสารแก่พระญาติวาสุเทพและ
พระสุกกทันตฤาณี หลังจากนั้นได้ลาสิกขาบทได้เสด็จพระราชดำเนินเข้าพระนครหริภุญชัย พระนางจามเทวี
พร้อมด้วยบริวารได้เดินทางมาหริภุญชัย ใช้เวลานาน ๘ เดือน พระนางทรงรับเอาพระแก้วขาว (เสด็จคนเฝ้า)
ซึ่งสร้างขึ้นที่เมืองละโว้ประมาณ พ.ศ. ๙๐๐ มาด้วย (ปัจจุบันพระแก้วขาวองค์นี้ประดิษฐานอยู่ที่
วัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่)

วาสุเทพฤาณี และสุกกทันตฤาณี พร้อมด้วยชาวเมืองได้เชิญพระนางจามเทวีนี้ขึ้นปกครองทองคำ
(ทองคำแว่น) ในวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๘ ปีมะเมีย พุทธศก ๙๑๐๒ เข้าดูวันขึ้น ๔ ค่ำ จึงมี
พระราชโองการอภิเษกเจ้าหญิงจามเทวีขึ้นเป็นกษัตริย์โดยเฉลิมพระนามใหม่ว่า "พระนางจามเทวี บรมราชมา
นิศรีสุริยวงศ์ องค์บดินทร์ปิ่นธนาภินิหริภุญไชย" เป็นปฐมกษัตริย์แห่ง หริภุญชัย พระองค์แรก และเป็นต้น
วงศ์จามเทวี ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

หลังจากพระนางจามเทวีครองเมืองได้ ๘ วัน ก็ประสูติพระโอรสฝาแฝด ๒ พระองค์ ในวันที่
เดือน ๓ พระโอรสองค์ที่พระนามว่า "นทน์ลยศ" องค์น้องพระนามว่า "อนันลยศ" หรือ "อินทวระ"
พระนางจามเทวีได้นำขนบธรรมเนียมประเพณีอารยธรรมต่าง ๆ ของละโว้เข้ามาเผยแพร่ และได้ทะนุบำรุง

พระพุทธศาสนาไทยขวัญรุ่งเรือง ให้ชาวเมืองดำรงศรัทธามั่นอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ด้วยอำนาจบุญคุณงามมีของ พระนาง จึงได้ช้างเผือกตั้งสี่เงินยวง (โสมวิสุทธ) มาตั้งสองข้างมีสี่เขี้ยวเรียกว่า "คู่ก่างเขี้ยว" (ซึ่งพลายผู้มีผิวกายเปล่งปลั่งและมีงาสี่เขี้ยว) จากเชิงเขาอ่างฤๅไน อำเภอเชิงฉวาง จังหวัดเชียงใหม่ มาเป็นช้างพระที่นั่งคู่บารมี

ด้านการปกครอง

พระนางงามเทวีวางระเบียบการปกครองเป็นแบบ เวียง วัง คลัง นา ดังนี้

๑. แต่งตั้งพระที่เลื่อง พระนางเกษมดี เป็นผู้รักษาทบระนคร และเป็นแม่กองบูรณะพระนคร
๒. แต่งตั้งพระที่เลื่อง พระนางปฐมวดี เป็นผู้รักษากิจการต่าง ๆ ภายในพระนครวัง
๓. แต่งตั้งพระยาโชติธราพรเสนาฐิติ เป็นขุนคลัง
๔. แต่งตั้งมิกองค์อินทร์ เป็นพระยาโศภพิภพชาติดิน ไร่นาเกษตร

หลังจากได้ทรงดำเนินงานในการก่อสร้างอาราม ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองวัฒนา ถิ่นมาจนถึงปัจจุบันนี้ และได้ทรงสร้างตุ๊กตาทูพรปการเป็นพระอารามประจำสุทศแห่งพระนคร เพื่อเป็นตุ๊กตาทูพรปการปกป้องคุ้มครองพระนครให้พัฒนาสถาพรปราศจากภัยพิบัติต่าง ๆ ประชาชนทั่วไปเรียกว่า วัดสี่มุมเมือง ดังนี้

๑. วัดอภิตธรรม (วัดพระคงฤๅณี) เป็นตุ๊กตาทูพรปการประจำทิศเหนือ
๒. วัดอัญญอุกักรัณการาม (วัดคอนแก้ว) เป็นตุ๊กตาทูพรปการประจำทิศตะวันออก
๓. วัดมหาสถิตตามราม (วัดประตูลี้) เป็นตุ๊กตาทูพรปการประจำทิศใต้
๔. วัดสทวาราราม (วัดสทวารัน) เป็นตุ๊กตาทูพรปการประจำทิศตะวันตก

ส่วนกำแพงเมืองหริภุญชัย ที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นกำแพงเมืองที่สร้างขึ้นสมัยพระเมืองแก้ว พระองค์ทรงเห็นว่า ตัวเมืองเก่าขุมนั้นกว้างขวางมาก เวลาเมื่อดึกคนมาคิดเมือง ยากจะป้องกันไว้ได้ จึงให้รื้อกำแพงเมืองเก่าออก แล้วก่อกำแพงขลุ่ยเมืองใหม่ให้แคบกว่าเดิม ครั้งในคืนสร้างพระอาราม ฤๅณี พระเจดีย์ พอเช้ารูปแล้ว จึงทรงจินตนาการว่า อีกพระทั้งหลาย ที่ให้กันมาในขณะมีขุมนมาก เพราะต่างคนต่างใจ เช่นท้าวระเมธิด์ ใช้อักษรมีกษาม ซึ่งพระองค์ได้ตีชิงมาจากท่านสุเทพฤๅณี ทางละโว้ใช้อักษระของด้วงคัคือ พระเจ้ากอบแก้วราช ผู้ซึ่งสถาปนานครละโว้ (ปัจจุบันเรียก อักษระขอม) จึงในวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีกอก พุทธศก ๒๒๐๔ จึงอาราธนาท่านสุเทพฤๅณี พระอาจารย์นครโกโศทนะ (ชาวผิวขาว) ซึ่งได้ถวายอักษระแก่พระองค์เมื่อนครละโว้ พระอาจารย์นครโกโศทนะ (อินต) พระอาจารย์นครโคโศทนะ (เขม) พระอาจารย์ดังกล่าวทั้ง ๓ นคร เป็นผู้ถวายอักษระแก่พระแม่เจ้าเมื่อครั้งอยู่ละโว้และได้ติดตามมายังนครหริภุญชัยด้วย แล้วทรงปรารภว่า อักษระมีกษามนั้นใช้ท้าว นครโคโศทนะ และฤๅชเชน และระเมธิด์นคร ส่วนนครโคโศทนะ อักษระนี้ใช้อย่างเดียวกับ ละโว้ ขณะนี้เกิดความยุ่งยากหลายประการ จึงมีพระราชประสงค์จะนำอักษระทั้งหมดมาเป็นแบบฉบับ แล้วตราเป็นอักษระขึ้นใหม่ให้เรียกว่า อักษระรามัญ (ปัจจุบันเรียกอักษระตาม) จึงขอเชิญพระอาจารย์ทั้งมวลร่วมกันคิดแปลง ซึ่งพระองค์จะพยายามแก้ไข ขอให้พระอาจารย์ทั้งมวลคอยให้ความเห็นแนะว่า การคิดแปลงอักษระนี้ พระแม่เจ้าจางะเทวีฯ ทรงหวังไว้กว่า ๆ แล้วจึงประชุม

พระอาจารย์ที่ปรึกษาแก้ไขตัดแปลงให้ท้าย เพื่อให้ได้ตราไว้เป็นแบบฉบับ และแบ่งเป็น หมวดหมู่ มีพยัญชนะ สระ ตัวเลข ซึ่งทั้งหมดได้แยกไปจากพยัญชนะนั่นเอง การพิจารณาอักษรต่าง ๆ ครั้งนี้ ใช้เวลา ๒ เดือนเต็ม จากวันเริ่ม ๑ ค่ำ เดือน ๙ ปีวอก พุทธศก ๒๒๐๔ คราวถึงวันแรม ๑๙ ค่ำ เดือน ๖ ปีระกา พุทธศก ๒๒๐๕ อีกทั้งยกเลิกการเรียกนามปี ซึ่งแต่เดิม ปีชวด เรียก มุสิกสังกา ให้เรียกเสียใหม่ว่า "ไฉ่ เป้า ยี ญี่ฉ่า ลี ไฉ่ สว้า เม็ด สัน เว้า เส็ด โก๊" ส่วนเวลาข้างขึ้นให้เรียก "ออก" ข้างแรมให้เรียก "ดับ" (จากนี้ของคัดคำพูด ตอนที่คิดอักษรเขียนร้อยแก้วดังนี้) "ัววณาสถ่าง ๆ เป้ามัววณะมวลไฉ้ว เทลาแห่งเซียงก็คิดอักษรนี้ ัววณาสถ่าง ๘ เทลาธรรมสวณะ จึงให้ตราไว้หมายจำฮอมเข้ากับเพลาต้นก็คิดอักษร ัววณะให้ด้วย(ย้าย) ัววณาสถ่างไฉ้ว (เดือนสี่สิ้นเต็ม เรียกว่า ัววณาสถ่างในคำถกนือโบราณ) เทลาดับ ๑๙ ัววณาสถ่าง ๘ ปีระกา พุทธศก ๒๒๐๕" ในวันที่แรกที่ทรงประกาศอักษรสามัญ ก็พอดี พระเจ้าบรมราช เสด็จจากกรุงละโว้ถึงทริภุญชัยพอดี เพราะพระนางได้มีบัญชาให้ทหารไปกราบบังคมทูลเชิญเสด็จมาเป็นสักขีค้ำตั้งแต่วันเริ่มคิดตัวอักษร จากวันประกาศใช้ระเบียบตัวอักษรแล้ว ทรงรับสั่งให้ นิสิตที่ประวัตินิของแต่ละคนควรรี้อีกทาง...

พระนางเจ้าจามเทวีทรงปกครองเมืองทริภุญชัยด้วยทศพิธราชธรรม นครทริภุญชัยเป็นนครของชาวพม่อพยพหรือเม็ง และในขณะเดียวกันบริเวณเชิงดอยสุเทพเป็นที่ตั้งบ้าน เมืองของชาวลาวมี ชาวเม็ง ที่อยู่ในเมืองทริภุญชัยได้จับตัวพวกลาวไว้ ขุนลาวท่านส่งทูตไปเจรจาให้ปล่อยตัวชาวลาวเสีย แต่พระนางตามเทวีไม่ยอม พอกลับมา ก็ยกเอาเรื่องราวดังกล่าวและ อ่ายทูลพระโสมของพระนางแก่ ขุนลาว ลาวได้ฟังก็เกิดใจรักใคร่ในพระนาง แล้วครั้งหนึ่ง พระนางได้เสด็จมาชมเคารพท่านสุทวาทูที่นครดอยสุเทพ ขุนลาวก็แอบยลโสม ในที่สุดก็ส่งสารไปขอพระนางมี ความประสงค์จะอภิเษกด้วยพระนางก็ผิดผ่อนหลายครั้ง โดยมีเงื่อนไขต่าง ๆ ได้แก่ ขอให้ขุนหลวงสร้างเจดีย์ที่มีขนาดและลักษณะคล้ายกับเจดีย์พระธาตุทริภุญชัย ให้ขุนหลวงท่งเส่นำภคกที่ในเมืองพระนางจึงจะอภิเษกสมรสด้วย... ขุนหลวงวิวังคะ เป็นผู้ทรงพลังและชำนาญในการท่งเส่นำ (เส่นำหมายถึงหอกด้ามยาวมีสองคม) ขุนหลวงท่งเส่นำครั้งแรกตกที่นอกกำแพงเมืองทริภุญชัยด้านตะวันตกเฉียงเหนือปัจจุบันเรียกว่าหนองเส่นำ แวงของเส่นำมีรูปร่างท่งผ่านคันยางหลวง ทำให้คันยางเม็ง(งู) ไปตามแวงเส่นำ เรียกกันว่าบ้านยางเม็ง อ.สารภี

"ฉาด ฉาด เสียงสนั่น.....ท้องฟ้า สะเทือนขึ้น
 หอกใหญ่ สั่นสนั่น.....ละอิว โคลคลา
 ครวต้องแสงสุรย์.....มปลอมปลาน ทิวฉ่า
 เจกเช่น สายฟ้า.....อัสนี ฟาดไฟ"

(จาก กาพย์เจีย จามเทวีและวิวังคะ ของ คุณโกวิท นิมนานภณินทร์ บทที่ 1343) เสนาได้คัดนอกเวียงโกสัฎฐ์มาไว้ (บทของเส่นำ)

"ซุดพบ สาดธา.....เป็นกระบอบก เหล็กหนา
 โหญ่ยาว สองวา.....จมดินเก่าก่อน
 ปลายแหลม สันนิษฐาน...เป็นปลายโสม
 ขุนท่งฆางมอน.....จากยอดคีรี" (บทที่ ๑๓๖๐)

พระนางจามเทวีที่ถือว่าเป็นอันตรายยิ่งถ้าขุนหลวงวิรังคะพุ่งเสกษามาศึกในกำแพงเมืองตามสัญญา พระนางจึงใช้ชีวิตอยู่โดยกับขุนหลวงวิรังคะ โดยการนำเอาเศษพระภูษาของพระนางมาทำเป็นหมวกสำหรับผู้ชาย นำเอาใบพญานาคทำหมวกสำหรับเมียโดยเอาปลายใบพญานาคทำที่บังแดดของหมวก จากกลิ่นกำของสองสิ่งนี้ไปถวายแก่ขุนหลวง ขุนหลวงได้รับของฝากจากพระนางเป็นประจำอย่างขยัน นำหมวกใบนั้นมาสวมลงบนศีรษะ และกินหมากที่พระนางทำถวาย ทำให้อำนาจและพลังของขุนหลวงเสื่อมลง เมื่อพุ่งเสกษากลับครั้ง ต่อมาทรงพุ่งถดลงเสกษามาศึกที่บริเวณเชิงคอกยสุเทพ ชาวบ้านเรียกว่า หนองสระแก้ว เช่นเดียวกัน ขุนหลวงเมื่อเสื่อมวิทยาคือเสกษากลับ ก็หนีออกจากบ้านเมืองไป

—ก่อนสิ้นชีวิต ขุนหลวงวิรังคะได้ขอให้เสกษามาศึกนำศพของท่านไปฝังไว้ ณ สถานที่ที่ขุนหลวงวิรังคะจะสามารถมองเห็นเมืองหริภุญชัยได้ตลอดเวลา ทหารได้จัดขบวนศพของขุนหลวงจากเชิงคอกยสุเทพ ขึ้นสู่บนคอกยสุเทพเพื่อหาสถานที่ฝังตามคำสั่ง ขบวนแห่ศพได้ตลอดได้เอาไม้เลื้อยชนิดหนึ่งเรียกว่า เครือเขาหลง ซึ่ง เชื่อว่าถ้าผู้ใดลอดผ่านจะทำให้พลังหลงทางกันได้ ขบวนแห่ศพขุนหลวงได้พากันพลังหลงกระจัดกระจายไป คนละทิศละทาง นักคนตรีบางคนพลังหลงไปพร้อมกับเครื่องดนตรีของตน นิทานเล่าว่าภูเขาที่นักคนตรีผู้นั้น

พระนางจามเทวีได้ทรงใช้กุศโลบาย ที่แตกหลายรูปแบบในการต่อสู้และชักจูงพวกละว้าให้หันมานับถือศาสนาพุทธ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการต่อสู้กับหัวหน้าเผ่าละว้า ขุนหลวงวิรังคะ ด้วยอิทธิฤทธิ์ของช้างผู้กำขาเขียวได้เข้าไปฆ่าสัตว์เคราะห์ที่กระจัดกระจายไปอยู่ตามป่าเขา นอกจากนี้ทรงใช้กุศโลบายในการผสมกลมกลืนชาติพันธุ์กับท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม โดยการให้พระราชโอรสทั้งสอง พระองค์อภิเษกสมรสกับธิดาสองคนของพญามินธุกะ และได้ส่งธิดาสองคนของ นายกระวะยะ ให้กับพระราชโอรสด้วยถือได้ว่าทำให้ชนชาวละว้าและชนพื้นเมืองอยู่กันอย่างร่มเย็น เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และสามารถเผยแพร่อุดมการณ์ทางศาสนาเข้าสู่ชนพื้นเมืองได้อย่างรวดเร็ว อีกทั้งยังใช้กุศโลบายทางสันติธรรมและเมตตาธรรมเข้าต่อสู้จนชนะที่สุด โดยมีบางส่วนได้เข้ามา สวามิภักดิ์หันมาเลื่อมใสศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนา ทำให้มีการผสมกลมกลืนทางชาติพันธุ์สังคมเกิดความสงบสุขและพุทธศาสนาเจริญอย่างมั่นคงในอาณาจักรหริภุญชัยตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ความเจริญทางพุทธศาสนา

พระนางทรงนำพระมหาเถระ จำนวน ๕๐๐ รูปจากเมืองละโว้จากตำนาน มูลศาสนากล่าวไว้ว่า “พระนางทรงสร้างกฎวิหารทั้งหลายให้เป็นที่อยู่แก่ชาวเจ้าทั้งหลาย ๕๐๐ องค์ ที่มากับด้วยพระนางแผ่นดินเมืองละโว้ให้ทัน พระนางทรงอุปฐากเจ้าโททั้งหลายด้วยจุฬปิณฑัยธักกาการวระภูทักมิเห็ดขาด” หลังจากนี้พระนางทรงสถาปนาพุทธศาสนาแล้วพุทธศาสนาได้แพร่หลายในเมืองหริภุญชัยจากคำกล่าวของตำนาน ชินกาลสมณเถปกรณ

“คนทั้งหลายในภูมู้นั้น ๆ ประกอบด้วยศรัทธาในพระพุทธศาสนา ชักชวนกันสร้างวัดอารามทั้งหลายถึง ๓๐๐๐ หลัง.....เต็มไปด้วยทุกอารามทุกแห่งเจ้าโททั้งหลายที่อยู่ในเมืองละโว้ และมากับด้วย

พระนางจามเทวี ๕๐๐ องค์นั้น นับแต่ที่เป็นพระสังฆเถระเท่านั้นยกมา หมู่สาวกศิษย์ทั้งหลายนั้นไม่สามารถจะจดจำกันได้ พระนางจามเทวีนำเอาพระพุทธรูปสามเศียร คือ มุกตเถระเจ้าทั้งหลาย ๕๐๐ องค์ นั้นมาไว้หุ้มเรื่องในเมืองหริภุญชัยนี้แท้จริง” กษัตริย์หริภุญชัยที่ปกครองสืบต่อจากพระนางจามเทวีทุกพระองค์ ด้วยมัตถรงอุปถัมภ์พุทธศาสนา ในยุครุ่งเรืองของหริภุญชัย (ราว พ.ศ.๑๓๐๐ - ๑๔๕๕) จะพบหลักฐานกล่าวถึงกษัตริย์ทรงสร้างวัดวาอาราม และวัดคู่ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาอย่างมากมาย เช่น ซินกัถมาธิปกรณณ์ กล่าวถึงพญาอาทิตยราชทรงสร้างวัดพระธาตุหริภุญชัยที่กลางเวียงหริภุญชัย และเมื่อพญามังรายทรงตีเมืองหริภุญชัยสำเร็จราว พ.ศ.๑๔๓๕ ก็ไม่ประพม์ที่เมืองหริภุญชัย ทรงอ้างว่า “เมืองหริภุญชัยนี้เป็นเมืองมหาธาตุเจ้ากูผู้มีได้แก่” (จากตำนานภูเขาสาสนา หน้า ๒๒๐) และหลังจากที่พญามังรายทรงสร้างเมืองเชียงใหม่เสร็จ พระองค์ก็ให้เมืองหริภุญชัยเป็นเมืองพระพุทธศาสนา

กระทั่งพระองค์ทรงมีพระชนมายุได้ ๖๐ พรรษา ได้ทรงสละเพศฆราวาสตลอดพระองค์ชาวเสด็จไปประทับทรงศีลที่วัดจามเทวี พระนางจามเทวีได้ราชาภิเษกให้เจ้าอินทยศฤงคารขึ้นเป็นกษัตริย์ครองเมืองหริภุญชัยแล้ว ฝ่ายเจ้านันตยศฤงคารก็ปรารถนาอยากไปครองเมืองแห่งใหม่ จึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลให้พระมหากษัตริย์ทรงทราบ พระนางทรงแนะนำให้ไปทก ภูนิวาสุเทพ เพื่อขอให้สร้างเมืองถวาย แต่ภูนิวาสุเทพได้แนะนำให้ไปหาพรานเขลาณค์ ซึ่งอยู่ที่ภูเขามบรรพต ดังนั้นพระเจ้าอินทยศฤงคารจึงพาข้าราชการไพร่พลดีออกจากหริภุญชัยไปยังเขลาดงคัมบรรพต ครั้นเมื่อพบพรานเขลาณค์แล้ว ก็ทรงขอให้นำไปพบพระสุพรหมณินทรมลลยจกเทวีภูเขาสอมยอด แล้วขออาราธนาช่วยสร้างบ้านเมืองให้ พระสุพรหมณินทรมลลยจกเทวีจึงขึ้นไปยังเขลาดงคัมบรรพตเพื่อสร้างเมือง เมื่อมองไปยังทิศตะวันตกของแม่น้ำวังกนที ก็เห็นสถานที่แห่งหนึ่งเป็นชัยภูมิที่เอกราช จึงได้สร้างเมืองขึ้นที่นั่น โดยกำหนดให้กว้างยาวด้านละ ๕๐๐ วาแล้วเอาศิลาบดกรอกค้ำเนินมาตั้งเป็นหลักเมืองเรียกว่า “ผาป่อง” เมื่อสร้างเสร็จแล้วจึงขนานนามตามชื่อ ของนายพระนางผู้นำทางและมีส่วนร่วมในการช่วยสร้างเมืองว่า “เขลาดงคัมบรรพต” และยังมีชื่อเรียกในตำนานภูเขามบรรพตว่า “สิรินทรวัย” อีกมากหนึ่ง

ภายหลังสร้างเมืองแล้วเสร็จ พระเจ้าอินทยศฤงคารได้ทรงราชาภิเษกเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า “พระเจ้าอินทริภิงการ” พระองค์ครองเมืองเขลาดงคัมบรรพตได้ไม่นาน ก็ทรงมีความว่าสึกถึงมารดา จึงได้ขอลงเชิญเสด็จพระนางจามเทวี พร้อมทั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราช มายังเมืองเขลาดงคัมบรรพต ทรงสร้างเมืองใหม่พระราชทานดาประทับอยู่เมืองปิงนิมิตตยแห่งเขลาดงคัมบรรพต ๖ เดือน จึงเสด็จกลับเมืองหริภุญชัย จากนั้นอีก ๒ เดือนต่อมา พระนางจามเทวีเสด็จสวรรคต เมื่อวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๙ พ.ศ. ๑๓๙๙ รวมพระชนมายุได้ ๙๙ ปี สิ้นพระชนม์ไปขณะทรงบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานอยู่แก่พระองค์เอง พระวราชโอรสทั้ง ๒ พระองค์ทรงปลี่ยนฉลองพระองค์พระศพเป็นพัลลภกรรมแห่งกษัตริย์หริภุญชัยเป็นครั้งสุดท้าย ท่ามกลางความโศกสลดของทวยราษฎร์

พระศพพระนางจามเทวีได้มีการเก็บรักษาไว้ที่วัดจามเทวี ๒ ปี ก่อนที่จะประกอบพระราชพิธีถวายพระเพลิงเมื่อวันที่ ๒ ค่ำ เดือน ๖ ปีออก พ.ศ. ๑๓๙๖ จากนั้นได้ก่อเจดีย์ให้เป็นທີ່ประดิษฐานพระอัฐิธาตุ มีนามว่า “สุวรรณจังโกฏีเจดีย์” หรือรัตนเจดีย์ ภายในวัดจามเทวี ตำบล ซึ่งได้กลายเป็นสถานที่ สักดิ์สิทธิ์ที่สุดของนครหริภุญชัยต่อมาจนทุกวันนี้.....

ทำเข็ดวัดพระธาตุดอยขี้ขี้

ในวันแรม ๑๒ ค่ำ เหนือ ปีมะเส็ง พุทธศก ๑๒๐๑ พระนางจันทิมาพร้อมด้วยโยธาประชาราษฎร์ เริ่มเข้าภูเขตดินแดนทวารวดี เนื่องจากล้าช้าระมิงค์ยามนี้ไหลเชี่ยวมาก เมื่อขึ้นตามลำน้ำมาจะเป็นเนินข้างเขียงขุ่น ที่ทรงอยากจะสร้างพระเจดีย์ จักได้ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ถิ่นเก่าจากเมืองละโว้ ก็เปรียบกับปวงชนทั้งหลายที่มาด้วยกัน ต่างก็เห็นชอบด้วย จึงให้นายพรานธนู ผู้ที่มีความรู้ในทางโศรเทศ จึงตั้งอธิษฐานบิณฑนู เพื่อจักหาที่ประดิษฐานพระเจดีย์ เพื่อสถิตไว้ซึ่งพระบรมสารีริกธาตุเจ้า นายขมิงธนูรับพระราชโองการแล้วก็ยิงธนูตกลงยังคอกน้อย วันหนึ่งแม่ระมิงค์ จึงทำให้หยุดพักไพร่พล ณ สถานที่แห่งนั้น และทรงให้คนทั้งมวลสร้างพระเจดีย์ทำการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ และขนานนามที่นั่นว่า "ประวิสิทธิ์เจดีย์" เมื่อวันเริ่มสร้างพระเจดีย์ ตรงกับวันขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๓ ปีมะเส็ง พุทธศักราช ๑๒๐๑ พระองค์ทรงสร้างพระเจดีย์ทองคำบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และสร้างพระพุทธรูปเท่าพระองค์ หมู่เสนาฐิที่ติดตามมา ก็ได้ทรงสร้างพระพุทธรูปไว้เป็นจำนวนมาก พร้อมทั้งสิ่งของต่างๆ ที่มีค่า ซึ่งนำมาจากเมืองละโว้ เป็นต้นว่า ๓๖๗ ถวบน เงิน ทอง สิ่งซึ่งที่พระนางจันทิมาและเสนาฐินำมาบรรจุไว้ที่พระเจดีย์แล้วได้ทรงสถาปนาไว้ห้าแห่งก่อสร้างโขง เพื่อบรรจุเครื่องรางของขลังต่างๆ แล้วก็สร้าง

พระพุทธรูปบรรจุไว้ในโถงแห่งนั้นก็หันหน้าพระพักตร์ไปทางทิศที่ตั้งี่ ในคราวนั้นพระสงฆ์ที่เดินทางมากับพระนางจามเทวีก็ได้ทรงผูกพัทธสีมา เพื่อกำจัดของสงฆ์ ห่างจากพระเจดีย์ไปประมาณ ๕๐ เมตร ก็สร้างพระเจดีย์แล้วเสร็จ ในวันที่ ๘ ค่ำ เดือน ๔ ปีมะเส็ง พุทธศักราช ๒๑๐๑ ใช้เวลาการก่อสร้าง ๑ เดือนกับ ๖ วัน เมื่อสร้างเสร็จแล้ว จึงได้ทรงเฉลิมฉลอง ๑ วัน ๓ คืน แล้วนำเอาเครื่องราชสักการะต่างๆ พร้อมกับเครื่องแต่งพระธาตุเจ้าและสิ่งของที่ใช้กับพระธาตุเจ้า และสิ่งของที่ใช้กับพระธาตุอีกหลายๆ อย่าง ฯลฯ นำเข้าเก็บไว้ในถ้ำ แล้วได้โอกาสเสวยค้ำน้ำไข่มุกขาว ๔ ตัน คือ ผ้าขาวเทียน ๑ ผ้าขาวลา ๑ ผ้าขาวลิ้ม ๑ พร้อมกับลูกหลาน ๔ ครว้ กับบ้าน ๔ บ้าน พังมาและหนองพร้อมทั้งสิ่งของที่มีศรัทธานำมาถวายเจดีย์ให้เป็นของผู้อยู่ดูแลรักษาพระเจดีย์องค์นี้ ไปตามประสงค์ ต่อจากนั้นก็เดินทางต่อไปครองเมืองเวียงจันทน์ (ลำพูน)

อภินิหารแห่งองค์พระธาตุ

พระธาตุคุดน้อยนี้ เคยปรากฏกนิหาวเป็นที่ปรากฏแก่ชนทั่วไป จนเป็นที่เลื่องลือทั่วๆ ไปว่า เป็นของวิเศษ ควรสักการบูชาเป็นอย่างยิ่ง และเชื่อกันว่ามีขุมทรัพย์อยู่ภายในถ้ำซึ่งยังไม่ทราบว่ามีปากถ้ำ ซึ่งยังไม่ทราบว่าปากถ้ำอยู่ตรงไหนเพราะถูกปิดมานานแล้ว แต่เคยมีผู้พบเห็นขุมทรัพย์ที่ฝังไว้ที่ปากถ้ำอยู่ตรงนั้น

สถานที่คุดน้อยนี้ เดิมมีแต่พระเจดีย์และพัทธสีมาตั้งอยู่ไม่เคยมีวัดมาก่อน ปรากฏตามศิลาจารึกของพระเจ้าแผ่นดินเชียงใหม่ซึ่งมีอยู่ที่วัดพระธาตุน้อยนี้ว่า พระเจดีย์ที่พระนางจามเทวีทรงสร้างขึ้น เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งพระนางได้ขุดเจ็ญมาจากเมืองละโว้ (สุทพรี) พระเจดีย์นี้มีชื่อกันว่าเมื่อมีการศักดิ์สิทธิ์มาก เพราะถึงแม้ในเวลาที่ไม่มีการบูชาสักการะก็ไม่มีใครกล้าเข้าไปเหยียบย่ำหรือทำอะไรเลย (ขอสถวนกรม) ได้เล่าให้คนอื่นฟังว่า ครั้งหนึ่งเมื่อตนเองยังหนุ่มไม่เคยแยกไปนอนที่วัดพระธาตุน้อยตั้งหลายวันเพื่อพยายามขุดเจาะพระเจดีย์ แต่ตามสามารถทำได้ พระธำชังขึ้นไปในเวลากลางวัน ก็มีฝูงนกมาเป็นจำนวนมากบินวนเวียนข้างที่ร้อง บ้างก็ทำท่าจิก ถ้าขึ้นไปในเวลากลางคืนก็ได้ยินเสียงคนคุยกับคนขึ้นลอยมา แต่ฟังไม่ได้ศัพท์ เมื่อลงมาถึงก็ไม่เห็นใคร อีกครั้งหนึ่งเมื่อประมาณ ๖ ปีมาแล้ว มีผู้ร้ายขึ้นไปบนพระเจดีย์เพื่อทำการขุดเจาะพระเจดีย์แต่พอลงมือเจาะเท่านั้นก็มีฝูงนกบินร้อมมาบินวนเวียน บ้างก็จิกเอา บ้างก็ร้องโห่โห่เสียงดังแก่ชาวบ้านใกล้เคียง เมื่อชาวบ้านเห็นเหตุการณ์ประหลาดนี้ จึงพากันขึ้นไปบนคอยเห็นผู้ร้ายนั่งอยู่บนเจดีย์จึงเรียกลงมาจับตัวไว้ แต่เพราะผู้ร้ายยังไม่ได้อะไรอะไร จึงปล่อยตัวไป

พัทธสีมา ที่อยู่นอกอุโบสถมีเหลี่ยมจัตุรัสมีหินเสมาล้อมรอบอยู่เป็นปกติติดตามเดิม อันนิมิตฐานว่าใครจะสร้างในคราวเดียวกับพระเจดีย์ เพราะปรากฏว่า เมื่อครั้งพระนางจามเทวีเสด็จมาพระสงฆ์ตามเสด็จเป็นจำนวนมาก เมื่อพักแรมที่ใดตาม ก็คงผูกพัทธสีมาขึ้นเป็นที่ธรรมสังฆกรรม และพัทธสีมานี้ก็สร้างแปลกกว่าที่อื่นๆ คือหาหน่อไม้ใช้หั่นทำเป็นรูปท้ายเรือสี่เหลี่ยมไปทางอุโบสถประมาณ ๑ ศอก ด้านหน้าใช้ศิลาจารึกปักเขียนคล้ายหัวเรือ ซึ่งเมื่อครั้งบูรณะประดิษฐาน พ.ศ. ๒๔๗๘ ท้ายเรือยังมีปรากฏอยู่ กว้างประมาณ ๒ ศอกหนาประมาณสิบเศษ แต่แตกออกจากกันเป็นหลายชิ้น โดยถูกผู้ร้ายขุดแล้วเอาไปเผาไฟ จึงได้เก็บรวบรวมฝังไว้ในอุโบสถเสียเพราะในเวลาถึง ยังไม่มีการนิมิตกันในเรื่องโบราณวัตถุ

ส่วนหัวเรือนั้น ในเวลานี้ได้ย้ายไปตั้งไว้ที่ตามพระเจดีย์ เนื่องจากข้อความในศิลาจารึกนั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระเจดีย์

หลักฐานที่ยืนยันไว้สันนิษฐานอีกแห่งหนึ่งคือ สำนักสงฆ์ที่ตั้งอยู่เชิงดอย ทางทิศเหนือ ห่างจากพระเจดีย์ประมาณ ๔ เส้น ที่สำนักสงฆ์นี้ มีซากกุฏิ ซากวิหาร มีพระพุทธรูปทั้งใหญ่และเล็กหลายสิบองค์ ล้วนเป็นศิลาทั้งสิ้น ต่อจากสำนักสงฆ์มีทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ ๓ เส้น (บริเวณทุ่งนาปัจจุบันนี้) เคยได้รับคำบอกเล่าจากคนสูงอายุ ซึ่งได้เคยกั้นครัวเป็นบ้านร้าง แต่ไม่ทราบว่าเป็นบ้านของใครสันนิษฐานว่าคงเป็นที่ประทับธรรมของพระนางจามเทวีสร้างขึ้นชั่วคราวเพื่อทรงสร้างพระเจดีย์นั่นเอง เพราะมีหลักฐานสำคัญอยู่ในบริเวณนั้นคือมีบ่อน้ำเล็กๆ ลึกประมาณ ๓ คอก มีไม้เต็มเปี่ยมอยู่เสมอทั้งฤดูแล้ง แต่ไม่มีใครนึกว่าสำคัญแต่ประการใด ต่อมาภายหลังจึงได้ปรากฏว่าเป็นบ่อน้ำสำคัญเพราะมีทองคำอยู่ในก้นบ่อ ปรากฏตามข้อความในสายแทงว่า "ที่ตมสามเส้ามีทองคำอยู่สามตุก ถูกที่หนึ่งหนักหนึ่งหมื่น เมื่อผู้ใดประสงค์จะเอาให้ทำพิธีกรรม คือ แต่งขันข้าว ๔ ขัน มีปลาถึง ๔ ตัว เทียนเล่ม ๔ บาท ดอกไม้ขาว ๔ คอก ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้พระญาติ ๔ คนเสียก่อนแล้วจึงนำออกมาได้เมื่อนำออกมาแล้วให้จำกร่ายปฏิสังขรณ์พระเจดีย์อีกสี่เส้น ๑ ตุก แล้วจึงนำเอา ๒ ตุกที่เหลือไปตามความประสงค์" ตามข้อความที่ปรากฏนั้น แสดงว่าบ้านร้างนี้ เป็นสถานที่ประทับแรมของพระนางจามเทวีจริง ส่วนคำว่า "ตมสามเส้า" นั้นเพียงแต่รู้ๆ และเล่าสืบต่อกันมาเท่านั้น แต่ไม่มีใครทราบว่าอยู่ที่ ณ ที่ใด ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ มีพวกนักขุดหาของใต้ดินรู้เรื่องนี้จึงไปขุดหาดู พบบ่อน้ำและทองคำจริงๆ จึงมัดดินลงไปดึงเอาตุกทองคำออกจากที่ แต่ดึงออกมาไม่ได้ เพราะทองคำนั้นวางอยู่ในแอ่งโดยมีหินตุกใหญ่ ประมาณผลส้มเกลี้ยง ๓ ตุก วางเป็นเชิงรองไว้ แล้วเอาหินใหญ่ ประมาณผลส้มเกลี้ยง ๑ ตุก วางเป็นเชิงรองไว้ แล้วเอาหินใหญ่อีกด้านหนึ่งวางทับไว้บนเชิงนั้น ตุกทองคำนั้นก็ใหญ่กว่าเชิงจึงงันออกมาไม่ได้ เมื่อนักขุดพยายามขุดความสามรถ ก็ไม่สามารถนำออกมาได้ จึงช่วยกันดักมือออกจากบ่อ แต่จะพยายามทำไถ่ น้ำก็ไม่แห้ง จึงหาวิธีใหม่โดยคิดจะมัดเอาหินที่ทับไว้ข้างบนนั้นออก จึงพากันไปยิงระเบิดมัดนั้น หินที่รองอยู่ข้างล่าง ก็ถล่มลงไปทันที พร้อมกับเสียงดังครึกๆ ทำเอาพวกนักขุดตกใจกลั้วขวัญหนี พากันวิ่งหนีไปคนละทิศละทาง

นอกจากบ่อน้ำสำคัญนี้แล้ว ตามประวัติที่เล่าสืบต่อกันมาเมื่อผู้ว่า ที่นี้คือคนน้อยนี้ มีน้ำใหญ่ซึ่งพระนางจามเทวีได้เอาเครื่องบูชาไปบูชา เช่น พาน ถาด ทองแดง เป็นต้น บรรจุไว้เป็นจำนวนมาก เมื่อชาวบ้านจะทำบุญก็จะไปอธิษฐานขอในถ้ำมาใช้เสมอเมื่อนานไปของที่นำไปใช้นั้นก็หายบ้างไม่ส่งคืนบ้างฝ่ายพระสงฆ์พิจารณาเห็นว่า ถ้าปล่อยให้เป็นเช่นนี้สืบไปของในถ้ำก็จะสูญหายไปหมดสิ้น จึงได้นำก้อนหินมาปิดปากถ้ำอย่างมิดชิด ไม่ให้คนภายหลังได้สังเกตเห็น เรื่องนี้แม้จะเป็นเรื่องเล่าปริศนาเป็นเรื่องขบถ แต่ก็มีความสัมพันธ์กับหลักฐานที่ดูยากที่เก่าแก่คือคืออยู่ที่คือ ตรงที่ปิดปากถ้ำมีประมาณ ๒๐-๓๐ ปี เทพอารักษ์จะมาถึงของมาราวที่ที่เห็นสักครู่หนึ่งเป็นหีบใหญ่ ผู้เขียนเองก็เคยได้ทราบเรื่องนี้มีมาบ้างแล้วแต่เหมือนกับที่ก่อนผู้เขียนจะมาบุรีรัมย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้เดินดูขุมลุมพักที่วัดนี้พวกชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าเวลาเย็นวันหนึ่งเมื่อไม่นานมานี้สามพี่น้องซึ่งอยู่บ้านเชิงดอยนี้พากันไปดอยโคและได้พบกบใหญ่สูงประมาณ ๒ คอก ลงกรักปิดทอง รูปร่างเหมือนหินที่คนโบราณทำใส่พระศิวีร์ ตั้งอยู่ที่ปากถ้ำ แต่ผู้เขียนก็ไม่ได้สนใจจะไว้รัก ต่อมาเมื่อผู้เขียนได้มาอยู่ที่วัดนี้แล้ว พระอธิการมูล วัดดอยหล่อ ซึ่งย้ายเข้ามาอยู่ร่วมกับผู้เขียน ท่าน

ดิษแดษเก่าพระแม่เจ้าจามเทวี

เจ้าแม่จามเทวี ชื่อเดิมของท่านชื่อ อุดสาห์เกิดที่บ้านจุงจางถึง เสียข้วยี่เรียกกันว่าบ้านเกาะ อยู่ที่อำเภอ ป่าซาง จังหวัดลำพูน เดิมเป็นบ้านหนองคู ต่อมาผู้คนได้อพยพไปตั้งบ้านของตนเองสูงใหญ่ทางเหนือจากบ้านเดิม เล็กน้อย ที่บ้านเกาะนี้ยังคงมีบริเวณบ้านเกิดของเจ้าแม่จามเทวีเหลืออยู่กลางทุ่งนา เรียกว่าดอนแม่ก้อย และยังคงเหลือซากโบสถ์ เจดีย์เก่าที่เจ้าแม่จามเทวีสร้างไว้หลงเหลือให้เห็นอยู่ เจ้าแม่จามเทวีเกิดเมื่อ เดือน 6 ขึ้น 8 ค่ำ ปีมะเมีย พ.ศ. 1178 บิดาชื่อ ทนทานอินทวงศ์ มารดาชื่อ แก้วธกา เมื่อเด็กหญิง อุดสาห์เกิดได้ 5 เดือนบิดาก็เสียชีวิต และหลังจากนั้นต่อมาก็ได้เกิดอหิวาต์ตกโรคระบาดใหญ่ที่บ้านพี่ชาย ของมารดา ชื่อทนทานเสดะ ซึ่งเป็นลุงของอุดสาห์ได้พาตัวอุดสาห์หนีจากโรคทำในภูมบ้าน หนีไปจนถึงคอตติ ด้วยความเหนื่อยหัดเหนื่อยมาก พอลานเสดะอันลุงสาห์มาถึงคอตติแล้วก็เสียชีวิตที่ตีนคอตตินั้น แต่ก่อนจะเสียชีวิตทนทานเสดะก็ได้ตั้งจิตอธิษฐานต่อเทพยดาฟ้าดินทั้งหลายว่า หากหลานอุดสาห์ที่ข้าพเจ้าได้พาหนีจากโรค นานานี้ยังมีบุญวาสนาที่จะมีชีวิตยืนยาวต่อไปแล้ว ก็ขออำนาจที่ฟ้าดินได้ช่วยปกป้องหลานน้อยอุดสาห์ของ ข้าพเจ้าด้วยเถิด แล้วทนทานเสดะก็ได้พบดอกบัวใหญ่ดอกหนึ่งมีขนาดใหญ่มากกว่าดอกบัวธรรมดา ลุงเสดะก็อุ้มหลานไปวางลงในดอกบัวนั้น แล้วหมดแรงเสียชีวิตตรงเชิงคอตติแห่งนี้เอง

ที่บนคอตตินั้น เป็นที่อยู่ของผู้ทรงอิทธิฤทธิ์ที่ชื่อ ว่า พระโสมนังโท พุทธชวลิต ซึ่งเป็นผู้มีฤทธิ์สามารถ ที่จะแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ต่างๆได้ พระโสมนังโทได้มีเพื่อนสหธรรมมิกที่ส่งส่งเท่าเทียมกันอีก3ท่าน ซึ่ง อยู่บนละทิศคนละทางแต่ก็สามารถติดต่อกันทางจิตได้ ท่านหนึ่งอยู่บนคอตติสุเทพเชียงใหม่ ชื่อ พระสุเทวะ อีกท่านหนึ่งอยู่บนคอตติเขาพระงามลำปางชื่อพระสุพรหมณะอินโท และองค์ที่ 3 ที่บนเขาเสมอคอน สทปุรี ชื่อพระชัคติยวิธมา

กิจวัตรประจำวันของท่านพระโสมนังโทที่อยู่บนคอตตินั้น ทุกวันช่วงเย็นจะลงมาสรรงน้ำที่หนองน้ำ เจริญคอตติและวันนั้นก็เช่นเคย พอลงมาที่หนองน้ำก็มองเห็นเด็กหญิงตัวเล็กๆอยู่ภายในดอกบัวใหญ่ เพียงคนเดียว ด้วยความเมตตาสงสารประกอบกับท่านพระโสมนังโทได้หวังด้วยญาณมารวิว่า เด็กคนนี้มี บุญญาธิการสูง ต่อไปภายภาคหน้าจะเป็นที่พึ่งของคนเป็นจำนวนมาก พระโสมนังโทจึงได้อธิษฐานจิตว่า หากเป็นผู้มีบุญธรรมที่ที่จะได้เกื้อหนุนกับเราแล้วก็ให้หลานขึ้นมากอยู่บนพัตต์นี้ แล้วเด็กหญิงอุดสาห์ก็กลาย มาอยู่บนพัตต์ที่นั่นเย็นไปรับนั้น จึงได้นำไปเลี้ยงไว้และให้ชื่อว่า จามเทวี ตั้งยัดขึ้นเป็นคัมภีร

พอเด็กหญิงจามเทวีเจริญเติบโตขึ้น พระโสมนังโทก็มาคิดว่า ผู้หญิงย่อมเป็นมลทินของพรหมเจรย์ หากเรายังเลี้ยงจามเทวีต่อไปเช่นนี้เป็นการไม่สมควร แต่นางจามเทวีเป็นผู้มีบุญบารมีสูงส่ง ไม้รู้จะนำไปฝากไว้กับผู้ใดที่เลี้ยงดูต่อไปดังนั้นก็พระโสมนังโทจึงได้นำเอาความคิดนี้ปรึกษากับพระสหธรรมมิกทั้ง 3 แล้วท่านพระชัคติยวิธมาแห่งเขาเสมอคอนสทปุรีจึงได้เสนอว่าเจ้าพรตมัจฉินพรวิราช เจ้าเมืองละโว้ลพบุรี เป็นผู้มีบุญญาธิการองค์หนึ่งและไม่มีพระบิดา สมควรจะส่งนางจามเทวีไปเป็นบุตรบุญธรรมของพระองค์ เมื่อ ทุกท่านเห็นพร้อมกันเช่นนั้นก็ พระโสมนังโทก็ได้มีหนังสือกำกับฝากฝังแล้วผูกแพขึ้นไปด้วย 4 คนถ่อแพ มาตามลำแม่น้ำโขงจาก อำเภอฮอดเจ้าอำเภอสามเงา กำแพงเพชร นครสวรรค์ ชัยนาท สิงห์บุรี มุ่งหน้าไป เมืองละโว้ลพบุรี

เมื่อเจ้าเมืองละโว้ทพบุรี ได้เลี้ยงดูเจ้าแม่จามเทวี พร้อมกับโรทิศอาจารย์ทั้งหลายสอนศิลปวิทยาคุณต่างวิชาครูสอนเมืองทุกคนจะต้องสอนแก่บุตรธิดาให้เป็นผู้มีความรู้ที่จะครองเมืองต่อไปภายภาคหน้าได้(ต่อมาเจ้าแม่จามเทวีก็ได้เสวยความรู้ที่ได้ศึกษาศิลปะต่างๆครูนี้เมื่ออยู่เมืองละโว้ทพบุรีเสวยมาใช้ในการมาเป็นเจ้าเมืองและปกครองเมืองทพบุรีอยู่ชั่วย หรือตำหนุในเบ็จจุบัน)

พระแม่เจ้าขามเขวืออกตีกัธร์บแรก

เจ้าแม่จามเทวีเมื่อยังเป็นสาวรุ่นอายุ 19 ปี กิดดิศพิศความงามแพรวะเปลือยไปถึง "เจ้าชายสิทธีราช" แห่งเมืองโกสัมพี กำแพงเพชร เจ้าชายมีความพอใจกับรูปโฉมของเจ้าแม่จามเทวี หวังที่จะได้เป็นผู้ครองแคว้น เจ้าแม่จามเทวีไม่มีความปรารถนา จึงทำให้เจ้าชายสิทธีราชมีความโกรธแค้นมาก ได้ยกทัพมาตีเมืองละโว้ทพบุรีเพื่อหวังชิงเอาเจ้าแม่จามเทวีไปเป็นผู้ครองการศึกครั้งนั้นเกิดขึ้นเมื่อเดือน 4 แรม 8 ค่ำ ปีพ.ศ.1197 เมืองละโว้ทพบุรี มีเจ้าแม่จามเทวีขออาสาเป็นแม่ทัพ ฝ้ายเมืองโกสัมพีที่กำแพงเพชร มีเจ้าชายสิทธีราชเป็นแม่ทัพ ทัพทั้ง 2 ทัพได้สู้รบกันและล้มตายกันมากมายด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย เจ้าชายสิทธีราชเสียชีวิตในสนามรบสถานที่ตายในเบ็จจุบันนี้เรียกว่า กัง อ.วังเจ้า ฝ่ายเจ้าแม่จามเทวี มีขุนศึกที่สำคัญเสียชีวิตครั้งนั้นพร้อมกับไพร่พลต่างๆเป็นจำนวนมาก เช่น ขุนเจ้าอน ขุนเจ้าเมือง ขุนเจ้าซัดดี ขุนเจ้ามาอินทร์

พระแม่เจ้าขามเขวืออกตีกัธร์บแรกเมื่ออายุ 20 ปี

หลังจากสู้รบกับเจ้าชายสิทธีราชเมืองโกสัมพีที่กำแพงเพชรกลับมากแล้วเจ้าพรหิณเจ้าเมืองละโว้ทพบุรีเห็นว่าหากปล่อยไว้เจ้าแม่จามเทวีเป็นโสดอยู่อย่างนี้ต่อไป เกรงว่าจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่อเจ้าแม่เองและเกิดศึกสงครามแก่บ้านเมืองได้ สมควรที่จะหาผู้ครองให้กับเจ้าแม่จามเทวี ส่วนผู้ที่จะมาเป็นผู้ครองนั้นเจ้าพรหิณได้เห็นว่า เจ้ารามราชโอรสของพระองค์ กับพระแม่เจ้าจามเทวีต่างก็รักใคร่กันอยู่จึงได้สอดนอมคนทั้งสอง เมื่อทั้ง 2 พระองค์ต่างก็ไม่ขัดพระประสงค์ ท่านเจ้าเมืองละโว้จึงได้จัดพิธีอภิเษกสมรสไว้

ตอบพลัดพรากจากสามีสุดที่รัก

หลังจากที่เจ้าแม่แต่งงานได้เพียง 3 เดือนฝ่ายพระโอรสนันโทที่อยู่บนตอยดีตำหนุซึ่งเคยขุบเลี้ยงเจ้าแม่ครั้งเมื่อยังเป็นเด็กตัวเล็กๆ ก็ได้มีกัธร์บถือชิงเจ้าเมืองละโว้ทพบุรี ขอพระธิดาบุญธรรมของเจ้าพรหิณเจ้ามาครองเมืองทพบุรีอยู่ตำหนุ ด้วยเหตุว่าเป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของเมืองประกอบด้วยพระนางเป็นผู้มีบุญญาธิการสูงส่ง เจ้าเมืองละโว้ทพบุรีก็ไม่ขัดข้องและพระนางเองก็ยินดีที่จะกลับไปบ้านเกิด พร้อมกับนั้นก็เชิญเจ้ารามราชผู้เป็นสามีเดินทางไปด้วย เจ้ารามราชนั้นอยากจะได้เดินทางไปกับภรรยาของตนเป็นยิ่งนัก แต่กัธร์บพระบิดาที่กัธร์บรา ประกอบกับมีเรื่องมาคหนางกับเจ้าเมืองโกสัมพี หากเดินทางไปแล้ว เมืองโกสัมพียกทัพมาตีเมืองละโว้ทพบุรีจะหาคนป้องกันได้ยาก แล้วเจ้ารามราชก็ต้องจำใจให้เจ้าแม่เดินทางจากเมืองละโว้คืนหรือไปบ้านเกิดพร้อมกับภรรยาตามเสนาภาคย์ผู้ใหญ่

การเดินทางครั้งนั้นมีคนติดตามไปด้วยประกอบด้วย สมณะชีพราหมณ์ 500 คน ผู้เชี่ยวชาญ วิชาการต่างๆ 500คน ข่ามฝีมือต่างๆ 500 คน เสนาอำมาตย์นางสนมอีก500 คน ได้มีการจัดเรือใหญ่ สามลำ และจัดให้ยุทเป็นเรือนแพใหญ่ขึ้นอีกเป็นอีกจำนวนมาก มีคนประจำแพละ 50 คน ที่จะต้องไปตาม ลำน้ำปิง จัดคน ตลอดจนเสบียงอาหารทรัพย์สินต่างๆ อย่างสมพระเกียรติที่เป็นพระอัครมยุขวรมของ เจ้าเมืองละโว้ทพบุรี

พอได้ฤกษ์งามยามดี เจ้าหน่อกษัตริย์เจ้าเมืองละโว้ทพบุรี และเจ้ากรมราชสวามีก็พระนางเจ้าจามเทวี ตั้งครุฑไว้ 3 เดือนแล้วและแล้วขบวนการเดินทางก็เคลื่อนออกจากเมืองละโว้มุ่งขึ้นเหนือตามลำน้ำปิง เมื่อ วันแรม 15 ค่ำ เดือน 8 พ.ศ.1200 การเดินทางครั้งนั้นเป็นไปอย่างช้าๆ เพราะขบวนเรือแพมีเป็นจำนวนมาก อุปสรรคปัญหาตามลำน้ำ เพราะมีเกาะแก่งต่างๆมากมาย มีคนเสียชีวิตในระหว่างการเดินทางก็หลายคน จึงมีการหยุดทำพิธีบูชาและเก็บอัฐิไว้และเมื่อถึงวัดสามเภาคที่ตั้งอยู่ในปัจจุบัน (เมื่อก่อนยังไม่ได้เป็นวัด) จึงได้มีการ ก่อเป็นเจดีย์ พร้อมกับสร้างวัดขึ้นที่ริมน้ำปิง จากเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ เชื่อว่าน่าจะเป็น วัดสามเภาค ตำบลยี่งอ อำเภอสามเงา จังหวัดสามเงาจังหวัดตากในปัจจุบันนั่นเอง

จึงถือว่าวัดสามเภาคเป็นวัดแรกที่เจ้าแม่จามเทวีกับไพร่พล 2,000 กว่าคนได้สร้างขึ้นไว้แต่ก็ไม่ได้สร้างไว้ใหญ่โตอะไรนัก เพราะจะต้องรีบเดินทางและก็ได้ปลุกต้นโพธิ์ 3 ต้น เพื่อเป็นอนุสรณ์เป็นการที่เจ้าแม่ได้เห็นพาดตัวเอง3เงา ที่ตรงริมแม่น้ำปิงกับวัดสามเภาคนี้ จึงน่าจะเป็นที่มาของ อำเภอสามเงา และวัดสามเงา (ตล) แล้วจึงค่อยต้องเรือแพเดินทางต่อไปโดยมีจุดมุ่งหมายไปลงแพที่อำเภอฮอด

พระนางจามเทวี รู้ตัวว่าจะได้ถูกฝ่าฝืน ตรงที่วัดสามเภาคนี้เอง จะรู้ตัวก่อนหรือหลังสร้างเจดีย์นั้นหลักฐานไม่ได้กล่าวถึง แต่เมื่อรู้ตัวตัวเองจะได้ถูกฝ่าฝืนก็จะได้ปลุกต้นโพธิ์ทั้ง 3 ต้นปรากฏอยู่ในปัจจุบัน และมีอายุมากกว่า 1,000 ปี

จากนั้นพระนางจามเทวีก็พาขบวนลงน้ำ เดินทางต่อไป การเดินทางก็ไม่ได้รีบร้อนอะไรเหมือนตรงไหนที่พาขบวนหยุดพักหาอาหารเลี้ยงดูกับทรงกิน

ฝ่ายพระโสนันโท พร้อมทั้งผู้คนเมืองทพบุรีชัยอำนาจ ก็ได้ออกไปต้อนรับพระนางที่วังระแงง อำเภอฮอดและที่เล่าเรียกว่าฮอด หมายความว่า ถึง หรือ ถึงแล้ว เจ้าแม่ได้มาถึง แล้วจึงได้ตั้งเป็นชื่ออำเภว่า อำเภอฮอดในปัจจุบันเหตุเพราะเรือแพได้มาถึงจุดสุดท้ายพร้อม และสถานที่ตรงที่เจ้าแม่ได้มาถึงยังมีหลักฐานของชุมชนเมืองเก่าอยู่หลายแห่ง

จากนั้นก็พาขบวนเดินทางอีก 8 วันจึงมาถึงเมืองทพบุรีชัยอำนาจ เมื่อวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ปีมะเส็ง พ.ศ. 1200 รวมแล้วระยะเวลาเดินทางจากเมืองละโว้ถึงเมืองทพบุรีชัย เป็นเวลา 4 เดือน 8 วัน เมืองทพบุรีชัย วันที่เจ้าแม่เสด็จมาถึงนั้นยังสร้างไม่เสร็จ พระโสนันโทกับพระสวามีทั้ง 3 ก็ได้มาร่วมช่วยเหลือเจ้าแม่จามเทวีตั้งแต่ต้นจนเสร็จบริบูรณ์

ขณะที่เจ้าแม่ได้ช่วยการก่อสร้างเมืองทพบุรีชัยนั้น เจ้าแม่ได้ลอลบุตรฝ่าฝืนเป็นชายทั้งคู่ เมื่อวันขึ้น 8 เดือน 5 ปีมะเมีย เจ้าแม่ได้ตั้งชื่อบุตรทั้งสองว่า อภินชยศ และภินชยศ แต่อยู่อำมาตย์เสนา ทั้งหลายเรียกทั้งสองพระองค์ว่า เจ้าวโรใหญ่ และเจ้าวโรน้อย

จากนั้นไม่นาน พระโสนันโท กับพระสวามีธรรมเมิก ก็ได้สถาปนาเจ้าแม่จามเทวีขึ้นเป็นกษัตริย์ครองเมืองทพบุรีชัยเมื่อวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 ปีมะแม พ.ศ. 1202

พระนางเจ้าแม่จามเทวีเป็นผู้มีจิตศรัทธาทางพระพุทธศาสนาอย่างที่จะจากผู้คนในสมัยนั้นเปรียบได้ เห็นได้ชัดชีวิตประวัติว่า หากพระนางว่างเว้นจากภารกิจบ้านเมืองแล้ว ก็จะทำโอกาสปฏิบัติธรรมอยู่ไม่ขาด หรือกับการสร้างวัดต่างๆ เพื่อให้พระสงฆ์ได้อยู่พักและปฏิบัติธรรม วัดที่เจ้าแม่สร้างไว้มีนับถืออยู่มากมาย หลายวัด และที่ไม่ได้มีการบันทึกนั้นก็ยังมีอีกจำนวนมาก จึงขอยกเอาชื่อวัดส่วนหนึ่งมาบอกกล่าวไว้ให้ทุกคนได้ขุโนทนากับพระนางเจ้าจามเทวีด้วย

หากจะถือว่าวัดแรกที่เจ้าแม่ได้สร้างขึ้นไว้กับไพร่พล 2,000 กว่าคนนับถือ วัดสามเงาแลค ตำบล ย่าเปี อำเภอสางเภา จังหวัดสามเงาจังหวัดตาก ถึงแม้ว่าท่านจะสร้างไม่ได้ใหญ่โตเหมือนวัดหลังๆ เพราะจะต้องเร่งรีบเดินทาง แต่ต้องถือว่าเป็นวัดแรกในชีวิตของเจ้าแม่ที่ท่านได้สร้างขึ้น วัดที่ 2 คือวัดมหาพุทธราวม หรือวัดอหวน อำเภอนี้เองจังหวัดลำพูน 3 วัดพระคง อำเภอนี้เองจังหวัดลำพูน 4 วัดอาทิตยาราม หรือวัดป่ายางอำเภอนี้เอง จังหวัดลำพูน 5 วัดสัทธนิย หรือวัดพระอิน อำเภอนี้เอง จังหวัดลำพูน 6 วัดสังฆาราม หรือวัดประตูลี้ อำเภอนี้เอง จังหวัดลำพูน 7 วัดเข้มแข็งอำเภอราม หรือวัดรมณียราม อำเภอนี้เอง จังหวัดลำพูน 8 วัดขันทรคงหรือวัดท่าทุ่งหลวง อำเภอนี้เอง จังหวัดลำพูน 9 วัดปัทมาชาราม หรือวัดเกาะกลาง อำเภอนี้เอง จังหวัดลำพูน 10 วัดแสงจันทร์แดง หรือวัดบ้านเหล่าพระเจ้าตาเซียว กลาง อำเภอนี้เอง จังหวัดลำพูน 11 วัดพระเกิด อำเภอนี้เอง จังหวัดเชียงใหม่ 12 วัดแสงเมืองใจ หรือวัดท่ากาน อำเภอนี้เอง จังหวัดเชียงใหม่ 14 วัดพระนอนนงผึ้ง อำเภอนี้เอง จังหวัดเชียงใหม่ 15 วัดพระนอนป่าเก็ดดี อำเภอนี้เอง จังหวัดเชียงใหม่ 16 วัดพญาวัด ตำบลสุใต้ อำเภอนี้เอง จังหวัดน่าน

เส้นทางเข้าสู่ลำพูน เจ้าแม่จามเทวียอมถลงทุกอย่างเพื่อ ลูก -หลาน ล้าภมาทุกคน ถ้าเราซึ่งรัก และเกิดพูด "แม่" ยังมี "แม่" อยู่ในใจอยู่ในสายเลือด เราทุกคนจึงไม่สมควรที่ คิดจะเหยียบยกเอา ทำลาย ชินงานของพระแม่เจ้าตลอดจนไม่สมควรขัดขวาง การอนุรักษ "แม่" ของเรา เราต้องร่วมแรงร่วมใจเป็น หนึ่งเดียว และทำในสิ่งที่ดีๆ ห้ามทรงใช้เวลาเดินทางนานถึง 7 เดือนกว่าจะถึงลำพูนตลอดเส้นทางที่ พระนางเดินผ่าน พระนางทรงสร้างวัด สร้างเมืองต่างๆ เริ่มตั้งแต่ เมืองพระบาง นครสวรรค์ เมืองตาก ผายคัม ดอยเก็ง พิศดารนคร ดอยเต่า เข้าสู่บ้านทา (โหรคาม ทาหลง ป่าซาง) ทำเขียงทอง กู่ละมึก ก่อนเข้าสู่ นครวิภูลุโย

จนมาถึงประมาณเดือน 2 ปีมะเส็ง พ.ศ. 1202 พระนางจามเทวี ซึ่งบวชเป็นชีปะขาวแล้ว ทรงสร้างวัดท่าเขียงทอง อยู่ถึงเกือบ 2 เดือน ใ้การเหยียบแลและทำบุญจากวังและท้องถื่น ทั้งๆ ที่อยู่ในเขตพื้นที่ของ อ.บ.ต. บ้านแป้น หมู่ที่ 2 ค.บ้านแป้น อ.เมือง จ.ลำพูน ปัจจุบันยังมีร่องรอย ซากพระธาตุ เจดีย์ อยู่ทั่วบริเวณสำนักสงฆ์และ บางส่วนก็อยู่ในสวนลำไยเพราะมีชาวบ้านจับจองครอบครอง ปัจจุบัน มีพระอาจารย์สุวรรณผู้บุกเบิกมาตั้งแต่เป็นป่าจากวัดร้าง เป็นสำนักในปัจจุบัน วัดท่าเขียงทองอยู่เชิงสะพาน ท่าจักร อยู่ทางทิศใต้ ของถนนท่าจักร-แม่ทาฝั่งบ้านแป้น มีถนนเข้าไปประมาณ 2 กม. จะพบวัดเขียงทอง จากนั้นพระนางจามเทวีพร้อมบริวารเดินทางต่อเข้าสู่วิภูลุโยข้อตามลำดับไป

ณ วัดสะแกบ เวียงหนองล่อง *๑

ภาพชาววิหารที่พระแม่สร้างไว้

ข้าพเจ้าได้เดินทางต่อไปยังอำเภอจอมทองและอีกฝั่งหนึ่งเป็นอำเภอเวียงหนองล่อง มีคุณญาณีตา (อ้าว) สมกันทา พร้อมด้วยชาวบ้านในหมู่บ้านวังสะแกง ได้พาข้าพเจ้าไปยังสถานที่โบราณภาคนี้ที่กองอิฐอยู่ จุฬหนี่งหากมองไปก็จะเห็นฐานพระอุโบสถหรือวิหารเก่าซึ่งมีอายุมากข้าพเจ้าเดินรอบๆก็ไปพบพระธาตุเจดีย์ที่สร้างขึ้นมาใหม่ คุณโยมอ้าวพร้อมกับชาวบ้านสองตาชายเล่าให้ฟังว่าสถานที่แห่งนี้เคยเป็นวัดร้างมาก่อนชื่อว่าวัดวังสะแกง(คอยน้อย) ๑.เวียงหนองล่อง ๒.เวียงหนองล่อง ๓.ลำซูน ข้าพเจ้าบิเอบอยู่บริเวณวัดร้างของไปข้างล่างเป็นแม่เฒ่าปิงไทรผ่น โยมเขาก็พูดว่าตรงบริเวณดังกล่าวเป็นถ้ำน้ำที่พระนางเจ้าเสด็จขึ้นถ้ำแห่งนี้เพื่อสร้างวัดดังกล่าว

สายน้ำปิงที่พระแม่เสด็จสร้างวัดวังสะแกง

ภาพหลักฐานการสร้างวัดวังสะแกง โดยนิชารบ้านใต้บอกไว้

ตำนาน

วัดเขตะวันอรัญญิกร์มมการามตันแก้ว

พุทธศาสนิกชนคนไทยเรานี้มีความภาคภูมิใจในคำกล่าวที่ว่า " พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาประจำชาติไทย " เพราะว่าเมื่อเราคิดถึงบ้านแปลงเมืองอยู่ ณ ที่ใดก็ตาม เราก็จะช่วยกันสร้างวัดวาอารามขึ้นมา เพื่อให้เป็นศูนย์กลางของชาวบ้านที่พินทุยอยู่ในทางพระพุทธศาสนา และเป็นสถานที่ทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันของกลุ่มชนในสังคมนั้นๆ แนวคิดนี้มีมาตั้งแต่ครั้งสมัยพระนางเจ้าจามเทวีปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีวิชัยแล้ว

เมื่อครั้งที่พระฤๅษีวาสุเทพได้สร้างนครศรีวิชัยขึ้นมาในอดีตกาลประมาณ 1,300 กว่าปีที่ผ่าน มา ท่านได้ทูลเชิญเสด็จพระนางเจ้าจามเทวี พระราชธิดาของพระเจ้าจักรวัดคิดพรห ขผู้ครองเมืองละโว้ ขึ้นมกเสวยราชเป็นปฐมกษัตริย์องค์แรกของพระนครศรีวิชัย ในกาลนั้นพระนางได้ทรงสถาปนาวัดวาอาราม ขึ้นเพื่อถวายแด่พระสงฆ์ที่ทรงพามาด้วยจำนวนมากมายหลายวัด วัดตั้งแก้วอรัญญิกร์มมการาม ก็เป็น วัดหนึ่งซึ่งทรงสร้างขึ้นในครั้งนั้น หากจะกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของวัดตันแก้ว ก็จำต้องกล่าวถึงประวัติ ความเป็นมาของวัดตันแก้ว ก็จำต้องกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของพระบรมพุทธศาสนา ปราบกปฐมเหตุ ที่ได้มาประดิษฐานรุ่งเรืองอยู่ในเมืองอันนี้คราว ประเทศเขตแดนไทยและกล่าวถึงประวัติความเป็นมา ของเมืองนครลำพูนด้วย เพราะว่าวัดตันแก้วนั้นได้สร้างมารวมสมัยกับเมืองนครลำพูนถึง 2 ครั้ง คือ เมื่อ ครั้งรัชสมัยพระนางเจ้าจามเทวีครั้งหนึ่ง และเมื่อครั้งที่พระเจ้าบรมราชาธิราชที่ 1 พระองค์ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหลวงสุภัทรเสรมผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เมืองนครลำพูนและพระญาณพิชังคฤๅณ เจ้าฟ้าหลวงเมืองยอลและไพร่พลชาวองทั้งหลายเข้ามาตั้งเมืองลำพูนใหม่ ก็ได้สร้างวัดตันแก้วขึ้นอีกครั้ง หนึ่งบนรากฐานของวัดเก่าที่มีมาแต่โบราณ

ประวัติ " วัดตั้งแก้วเขตวันอรัญญิกร์มมการาม " อันจะกล่าวต่อไปนี้ ได้นำเอาความที่ปรากฏอยู่ใน หลักศิลาจารึกต้นกิริยโบราณ ด้านทมูลศาสนา จินกาลมาลีปกรณ์ จามเทวีวงศ์ ด้านบนพื้นเมืองเชียงใหม่ ด้านบนสิบกัรราชวงศ์ และเอกสารชั้นต้น เช่น พับสา และจารึกฐานพระพุทธรูป ที่พบในบริเวณวัดตัน แก้ว เมื่ออ่านแล้วได้วิเวาระห์เนื้อความ นำเอามาเชื่อมกัน ผูกเป็นตำนานวัดตันแก้ว แล้วเล่าสู่กันฟังใน เรื่องตำนานมุขปาฐะที่อ้างถึงหลักฐานในทางประวัติศาสตร์ได้ ดังนี้

เมื่อครั้งสมัยพุทธกาล องค์สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จประทับธรรมา (ธรรมา แปลว่า) ยังดำรงชีวิตอยู่ นิยมใช้เฉพาะพระพุทธรูปองค์เท่านั้น) สรรพพระอิริยาบถอยู่ ณ ปาอิสิปทมฤคกหา ชวัน แขวงเมืองพาราณสีกับด้วยพระอริยสงฆ์ทั้งหลาย พระองค์ทรงตรวจดูบรรดาเวไนยสัตว์ หมู่อันพอจะ กำจัดเกิดได้ หากพบผู้ใดพอจักมีใจเคารพชอบบเลื่อมใสในพระบรมพุทธศาสนาของพระองค์ ก็ จะทรงเสด็จพุทธดำเนินไปเทศนาธรรมโปรด กาลครั้งหนึ่งซึ่งพระองค์ทรงพบผู้บวชพรหมเมงคบุตรทั้งหลาย

อันอาศัยอยู่ในสมณัศวรรษาประเทศนั้น ควรที่จะได้รับการสดับตรับฟังพระธรรมเทศนาจากพระองค์ได้ จึงได้เสด็จพระมาโดยอากาศ แล้วประทับอยู่ ณ ที่อันสมควรส่วนหนึ่ง บริเวณฝั่งด้านทิศตะวันตก แห่งน้ำแม่ระเมิงค์หรือแม่น้ำแม่จางในปัจจุบันนี้ ทรงวางบาตรไว้บนแผ่นดินอันงดงามเรียบ เมื่อหมู่บรรดา เมงคบุตรเห็นดังนั้นก็บังเกิดความเลื่อมใสศรัทธา ได้พากันมาถวายบังคมก้มกราบ น้อมนำเอาข้าวน้ำ โภชนาหารมาถวายแก่พระพุทธองค์ ครั้นพระพุทธองค์ทรงเสวยแล้วก็ตรัสอนุโมทนาพยากรณ์แก่ชาวเมือง ทั้งหลายว่า

“ ตูก่อนเมงคบุตรทั้งหลาย แผ่นดินอันงดงามนี้ กาลต่อไปในภายหน้าจะเป็นที่ประดิษฐาน พระบรมธาตุเมืองฉวพระไฉยแห่งเวทศาสด จักปรากฏแก่พระยาอภิศรราชผู้เป็นกษัตริย์สืบสันตติวงศ์ คำระความเป็นไทในสมณัศวรรษาประเทศเขตนี้นี้เมืองถูกไฟักเป็นวุมิจำเวีย รุ่งเรืองไปด้วยศาสนาธรรมคำสอน แห่งเวทศาสด ”

จากนั้นพระองค์ก็เสด็จกลับไปประทับที่อสิปตนมฤตทายวันเมืองพาราณสี เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์เสด็จ มาโปรดชาวเมงคบุตรนั้น ปรากฏว่า มีกานเมือกตัวหนึ่ง ซึ่งอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ได้บินตามเสด็จมาด้วย และได้สดับตรับฟังพุทธดำรัสที่ตรัสพยากรณ์นั้น ก็จำความทั้งปวงไว้ แล้วนำมาบอกเป็นคำถึงแก่บรรดา บุตรหลานทั้งหลายให้พากันเฝ้าอุปัฏฐากรักษายังแผ่นดินทมิฬนามนั้นไว้ตลอดไป จำเดิมแต่ครั้งมีชาวเมงคบุตร ทั้งหลายที่พากันเสื่กการบูชาแผ่นดินหินอันงามวิเศษนี้กันมาโดยตลอด

ต่อมามีลูกบุตร 5 คน อันเป็นเชื้อสายของชาวเมงคบุตร ปรากฏนามว่า สุเทว ลูกกทันต อนุสิ สส พุทธชฎิล และสุพรม ได้ออกบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ปฏิบัติธรรมจำเริญมาเป็นเวลานาน ได้วิพากษ์กันว่าพระวิมลิกษานนท์พระบรมศาสดาทรงมีพุทธบัญญัติไว้ดังนี้ เป็นข้อวัตรปฏิบัติอันละเอียด ยิ่งนัก ยากแก่การปฏิบัติตามให้ครบถ้วนได้ จึงพากันถลาสิกขาบทแล้วออกบวชถือเพศเป็นพระฤาษี เข้าไปบำเพ็ญพรตอยู่ในป่าหิมพานต์ สำเริงปญฺจชกปิณฑฺยตามมติทั้ง 5 ทาน ต่อมาพระฤาษีทั้ง 5 ท่าน ได้ออกมาปฏิบัติธรรมประจำอยู่ ณ ที่ต่างๆ คือ

1. สุเทวพระฤาษี มาอยู่ ณ คอยอุจฺจตบรรพต คือ คอยสุเทพ
2. ลูกกทันตพระฤาษี มาอยู่ในเมืองละโว้
3. อนุสิสสพระฤาษี มาอยู่ในหลิวทวลินศร
4. พุทธชฎิลพระฤาษี มาอยู่ ณ คอยซุณบรรพต
5. สุพรมพระฤาษี มาอยู่ ณ คอยจามเมืองนครลำปาง

ส่วนว่าสุเทวพระฤาษีนั้น ในวันหนึ่งท่านได้ลงมาอาบน้ำที่แม่น้ำโรหิณี (ในตำนานมูลศาสนา กล่าวไว้ หมายถึง น้ำแม่จางในปัจจุบัน) อันอยู่ ณ เริงคอยสุเทพนั้น ท่านได้พบกับเด็กทารกนอนอยู่ใน รอยเท้าช้าง รอยเท้าแรด รอยเท้าวัว อย่างละ 1 คู่ คือ เป็นผู้ชาย 1 คน ผู้หญิง 1 คน ท่านจึงได้เก็บมาเลี้ยงไว้ ครั้นเจริญเติบโตขึ้นท่านก็ให้เสื่กทั้ง 6 คนนั้น และจามอยู่กินด้วยกันอันสนิทไมรวธา ฉวยการ อุปัฏฐากรักษาพระฤาษีมาโดยตลอด ในลำดับนั้นมา ปรากฏว่า มีแม่เนื้อความตัวหนึ่งได้มาดื่มกินน้ำบุตร อันเจือด้วยน้ำสุกแก่แห่งพระฤาษี และได้ตั้งท้องบังเกิดเป็นทารกตลอดออกมาเป็นลูกชาย 1 คน ผู้หญิง

1 คน สุทนต์พระญาติที่เลี้ยงไว้จนเจริญเติบโตขึ้นมา ก็สร้างเมืองมิดถึงนครนพ ที่บริเวณเชิงคดอยสุทนต์ให้ อยู่และสถาปนาเป็นพระยาเสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองนั้น ปกครองคนทั้งหลายอันเกิดมาในรอยเท้าสัตว์ สิบวงศ์ศาตระกุธมีบุตรหลานจำนวนมากมาย เมื่อพระยาองค์นั้นมีพระโอรสธิดา พระองค์ก็สร้างเมืองให้อยู่อีกหลายเมือง เช่น เมืองอมรปุระ เมืองอุทิสสนคร เมืองปุรนคร เป็นต้น แต่ว่าบรรดาชาวเมืองทั้งหลาย เหล่านี้ ไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรมประพฤติผิดธรรมคาวจืด เช่น ทบตีบิดามารดา เป็นต้น จนกระทั่งเทวดาผู้มีกษมา เมืองบันดาลให้เมืองเหล่านี้ล่มจมลงไปจนหมด สุทนต์พระญาติก็พาเอาบรรดาผู้คนพลเมืองที่เหลือออกไป แสวงหาสถานที่อันเหมาะสมสำหรับที่จะสร้างเมืองขึ้นมาใหม่ ก็ได้พบกับแผ่นดินอันงดงามราบเรียบเสมอ กันดี มีร่องรอยแห่งการสักการบูชาของคนและเทวดาทั้งหลาย ก็เห็นเป็นนิมิตหมายอันดี ครั้นแห่งตาม สมานิติ ลูกพี่น้าว่าเป็นสถานที่อันพระบรมศาสดาสันตมามีพุทธเจ้า ได้มีพุทธคำรัสตริสพยากรณ์ไว้ว่า ในกาลภายหน้าจักเป็นเมืองอันรุ่งเรืองอุดมสมบูรณ์ดี พระบรมศาสดาจึงตรัสว่าเมืองธรรมาโฆสิตแห่งพระองค์ จักได้มาประดิษฐานอยู่ ณ เมืองนี้ จึงได้ตัดสินใจที่จะสร้างเมืองใหม่ขึ้นมาในบริเวณนี้ ท่านจึงได้ส่งสมเด็จพระยา เจ้าเมืองหนึ่งไปขอทานสุกทุกพันชดพระญาติให้มาช่วยกันสร้างเมืองใหม่ โดยได้แบบแปลนมาจากอนุสิส พระญาติที่เคยสร้างเมืองหริพทลีนครมาก่อน เมืองที่สร้างขึ้นมาใหม่นี้มีรูปพรรณสัณฐานประดุจดัง เกด็ดหอย ขนาดนามว่า "เมืองหริภุญชัย"

ครั้นเมื่อสร้างเมืองเสร็จแล้ว ได้ปรึกษารือกันว่าจักตั้งชื่อเมืองท่านผู้ใดขึ้นเป็นเจ้าเมือง จึงตกลงกันว่าให้ไปขอลงเสด็จพระนางเจ้าจันทเทวี พระราชธิดาของพระเจ้าจักรีดิศพัทธราช กษัตริย์ผู้ครองเมือง อมรปุระ แห่งอาณาจักรทวารวดี ขึ้นมาเป็นปฐมกษัตริย์แห่งนครหริภุญชัย เมื่อพระนางได้เสวยราช ณ เมืองหริภุญชัยนี้แล้ว ก็ได้ทรงสถาปนาอาณาจักรหริภุญชัยให้ใหญ่โตกว้างขวาง สร้างวัดวาอารามขึ้นเป็นจำนวนมากมาย ดังความที่ปรากฏในตำนานจันทเทวีวงศ์ กล่าวไว้

"ณ กาลนั้น พระนางจันทเทวี พระราชธิดาผู้มียศ ได้ทรงเสวยราชย์แล้วในวัดดิศภาค ครั้นปัจจุสมัย ก็ตั้งจากบรรทมแล้ว พระเทพีเจ้านั้นก็ยังทรงนั่งอยู่ในที่เสวยราชย์ อันเป็นสวัสดิ์ ทรงว่าพึงถึงคุณธรรมอัน เป็นอติศ อนาคต ปัจจุบัน ก็ได้เห็นสมบัติแห่งตนอันบริบูรณ์แล้ว ตามความปรารถนาจนแล้วอันใด จึงได้ยังสมเด็จพระนางเจ้าทั้งหลายถวายนิพนธ์ แม้พวกอื่น ให้อันหมกมุ่นกักรักๆ ให้บันโกลแล้ว ณ กาลนั้นนคร ขึ้นชื่อว่าความมกพร่องแห่งสมบัติ นามไม่เคยได้ฟังมาแต่กาลไรเลย ชนอันก็ได้รับพร้อมด้วยดีแล้ว"

ณ กาลนั้น เมื่อพระนางได้ดำริอย่างนี้แล้ว ต่อมาเวลาเช้าก็ถูกจากที่เสวยราชย์ ชำระศึรเกล้าแล้ว ทรงวัดอาสาสะอาดประดับอาคารณที่ปวง เสด็จจรนงไปทำประทักษิณพระญาติด้วยล้นคนบริวาร แล้วพระ นางนั้นได้สร้าง

1. อรัญญิกวิหาราม ในค้ำภวจิตตคแห่งพระบุรินันสร้างวิหารด้วย สร้างพระพุทธรูปด้วย แล้วถวายให้เป็นที่อยู่แห่งสงฆ์ มีพระสังฆเถระเป็นประธาน
2. มาตุวาราม ในค้ำภมณแห่งบุพพุตวรทิศ สร้างวิหารไว้หลังหนึ่ง ถวายในสงฆ์ผู้มาแต่ธาตุทิศ
3. อาพัทธาราม ในค้ำนแห่งอุตตทิศแห่งพระบุรินัน สร้างวิหารหลังหนึ่ง พระนางได้ถวายแก่ ภิกษุผู้มาแต่สังการาม

4. **มหาวนาราม** ในด้านภูมิณฑิศาแห่งพระเจ้านครินทร์ สร้างพระวิหารด้วย พระพุทธรูปด้วย ภูมิอันยาวด้วย สำหรับให้พระสงฆ์จำพรรษาในอารามนั้น แล้วเลี้ยงดูด้วยข้าวน้ำ

5. **มหาวิหาราราม** ในด้านทิศทิศศิศแห่งพระเจ้านครินทร์ สร้างพระวิหารด้วย พระพุทธรูปด้วยงามสุดที่จะเปรียบปาน ให้พระสงฆ์จำพรรษาในอารามนั้น แลเลี้ยงดูด้วยข้าวน้ำ พระนางจามเทวีเจ้าได้สร้างมหาวิหาร 5 ตำบล ส่วนของพระองค์เอง

ความที่ปรากฏในด้านงานเทวียงศิศี ทำให้ทราบว่ พระนางเจ้าจามเทวี พระมหากษัตริย์ผู้ครองอาณาจักรทวิภูกุชย์ในครั้งนั้นเป็นผู้ทรงสร้างวัดถึง 5 วัดดังกล่าวขึ้น แล้วสถาปนาเป็นพระอารามหลวงส่วนพระองค์ ปรากฏทางประวัติศาสตร์ได้ให้ความเห็นว่

วัดธัญญิกวรมณาราม ในปัจจุบันนี้คือ อาณาบริเวณวัดคันแก้ว วัดคันกือ วัดพระอิน และโรงเรียนบ้านเวียงของทั้งหมด

วัดมาลาอาราม แปลว่าอารามแห่งป่าไม้ชราทรายนุ่ม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเมืองละโว้เมืองสาครบุรี

วัดอาพัทธาราม ในปัจจุบันนี้คือ อาณาบริเวณวัดพระคงฤาณี

วัดมหาวนาราม ในปัจจุบันนี้คือ อาณาบริเวณวัดสมหารัน

วัดมหาวิหาราราม ในปัจจุบันนี้คือ อาณาบริเวณวัดสังฆาราม (ประตูสี่)

อาศัยเค้าเงื่อนทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏชัดเจนอย่างนี้ อาจกล่าวได้ว่า " วัดคันแก้ว คือ 1 ใน 5 พระอารามหลวงที่สถาปนาขึ้นโดยพระนางเจ้าจามเทวีเมื่อประมาณ 1300 กว่าปีที่ผ่านมาแล้ว " ประวัติความเป็นมาของวัดคันแก้วเริ่มปรากฏตามตำนานที่กล่าวไว้ในสันตสิริโบราณดั่งกล่าวมา และนับเป็นจุดเริ่มต้นของพระบรมพุทธศาสนาที่เริ่มเผยแผ่เข้ามาในเขตล้านนาไทยเป็นครั้งแรก ความรุ่งเรืองของพระบรมพุทธศาสนาในอาณาจักรทวิภูกุชย์ รัชสมัยของพระนางเจ้าจามเทวีนั้น ปรากฏความตามตำนานมูลศาสนา ว่า " ...เมื่อจทวิภูกุชย์นี้...คนทั้งหลาย...ประกอบด้วยศรัทธาในพระพุทธรศาสนา ชักชวนกันสร้างวัดวาอารามทั้งหลายถึง 2,000 แห่ง วัดใหญ่อันเป็นที่อยู่แห่งชาวเจ้าทั้งหลายที่มากับด้วยพระนางจามเทวีแต่เมื่อละโว้ไโพน ที่ทรง ปิฎกทั้ง 3 ถึง 500 องค์ เจ้าโพนทั้งหลายแจกจ่ายศิษย์และอนุศิษย์ทั้งหลายขึ้นๆ เพื่อให้รับไทยทพและสั่งสอนชาวเมือง เจริญมคคาภาวภายในอารามทั้งหลายนั้นๆ ถึง 2,000 อารามเต็มไปทั่วทุกพระอารามทุกแห่ง เจ้าโพนทั้งหลายที่อยู่ในเมืองละโว้ ละเนาด้วยพระนางจามเทวีว่า 500 องค์นั้น นับแต่ที่เป็นพระสังฆเถระเท่านั้นคนหา หมู่สาธุศิษย์ทั้งหลายนั้น ไม่สามารถจะคณานับได้ พระนางจามเทวีนำเอาพระพุทธรศาสนาคือมหาเถระเจ้าทั้งหลาย 500 องค์นั้น มาให้รุ่งเรืองในเมืองทวิภูกุชย์นี้แท้จริง... "

อาณาจักรทวิภูกุชย์เจริญรุ่งเรืองมา จนกระทั่งถึงรัชสมัยของพระญาคอติยราช เสวยราชในเมืองทวิภูกุชย์ พระพุทธรคำวีสที่ศรีสทพยากรณ์ไว้ในครั้งสมัยพุทธกาล ก็ได้ปรากฏเป็นความจริงขึ้นมา เมื่อ พ.ศ.1806 (ปีพุทธศักราชที่สร้างพระบรมธาตุเจ้าทวิภูกุชย์นี้ กล่าวไว้ในแต่ละคัมภีร์ครุฑาคเคืออันกันบ้าง) พระญาคอติยราชได้ทรงสร้าง พระบรมธาตุเจ้าทวิภูกุชย์ขึ้น ณ ใจกลางพระนคร สถาปนาอุลสาภิเษกยกยอให้เป็นหลักชัยแห่งบ้านเมืองอันประเสริฐสุด การปฏิบัติของพระบรมธาตุเจ้าทวิภูกุชย์นั้น นับได้ว่าเป็น

นิมิตเครื่องหมายที่แสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระบวรพุทธศาสนา ที่ตั้งมั่นอยู่ในเมืองภิกขุอุษัย เมื่อสิ้นรัชกาลของพระญาอาทิตยราชแล้ว พระญาวิคตยราชผู้เป็นพระราชโอรสได้ครองราชสืบต่อมา ครั้นสิ้นรัชสมัยของพระญาวิคตยราชแล้ว พระเจ้าสุทโหทิตธิ์ ผู้เป็นพระราชโอรสได้ครองราชสืบต่อมา

พระเจ้าสุทโหทิตธิ์พระองค์นี้เป็นธรรมิกราช คือ พระราชาผู้ทรงยึดมั่นถือมั่นในพระรัตนตรัย พระองค์ทรงสร้างเวียงเขตวนาลัย ถวายไว้ในพระบวรพุทธศาสนา ตามความที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกที่ ลพ.1 ด้านที่ 1 และด้านที่ 2 ว่า

" ข้าพเจ้าผู้เป็นเจ้าแห่งดิน มีนามว่า " สรรพาสิตธิ์ " มีอายุได้ 26 ปี ได้สร้างเวียงชื่อ " เขตวนาลัย " เป็นสถานที่ที่มีรุ่งเรืองสงคฺฉาม น่ารื่นรมย์ใจ อนึ่งข้าพเจ้ามีอายุได้ 31 ปี ได้สร้างเสนาสนะไว้ในเวียงชื่อเขตวนาลัยนั้น... ได้แต่งตั้งภิกษุผู้ประเสริฐ มีศีลเรียบร้อยให้เป็นผู้เจ้าอาวาส... ได้สร้างพระstuph แห่ง หุ่นทองคำ และได้ให้จารพระโควิปฏิภน ไว้เป็นอันมาก... "

"...นี่คือคำกล่าวที่เป็นความจริงของผลงานของข้าพเจ้าเอง สุทโหทิตธิ์ผู้เป็นเจ้าแห่งแผ่นดิน เมื่อข้าพเจ้าได้ผนวชเป็นพระภิกษุในวัดเขตวันนี้ กับโอรส 2 องค์ ของข้าพเจ้า องค์หนึ่งมีนามว่า มหานาม องค์หนึ่งมีนามว่า กังจาย ในขณะที่ข้าพเจ้ามีอายุได้ 32 พรรษา คือปีเชษฐุ์ วันขึ้น 13 ค่ำ แห่งเดือนเชษฐุ์ รัชสังคร พระจันทร์เสวยจิดรฤกษ์ ในระยะนี้ พระมหานเถระผู้บำเพ็ญสมาธิว่า " ราชครู " ได้เป็นประธาน ท่านมีอายุ 82 พรรษา ท่านพร้อมด้วยพระสงฆ์จำนวน 80 รูป และสามเณรจำนวน 102 รูป ค้ำง่าที่พำนักอยู่ในวัดเขตวันนี้ "

ศิลาจารึกหลักนี้ค้นพบประวัติการค้นพบที่บันทึกไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวิภูกุอุษัย กล่าวไว้ว่า " พบที่วัดคันแก้ว สาสตราจารยห์หม่อมเจ้าอุบลทิศา ดิศกุลทรงเขียนยืนยันว่า ศิลาจารึกหลักนี้ ค้นค้นพบเมื่อ พ.ศ.2460 ที่วัดคอน ซึ่งมีตั้งอยู่ราว 250 เมตร ทางทิศตะวันออกของเมืองลำพูน สถานที่ค้นพบอยู่ทางทิศตะวันออกของวัดคันแก้ว " ซึ่งสันนิษฐานว่าคือบริเวณโรงเรียนบ้านเวียงของในปัจจุบันี้

หากถือเอาสถานที่จุดค้นพบ จากโบราณสถาน และโบราณวัตถุที่ค้นพบ ทำให้มีนักประวัติศาสตร์ ที่ฉายแวววิจัยพิศุจน์แล้วยืนยันว่า " เวียงเขตวนาลัย " หรือ " วัดเขตวัน " คือวัดที่พระเจ้าสุทโหทิตธิ์ ทรงสร้างขึ้นในอาณาบริเวณวัดวิภูกุอุษัยมีผลการันที่พระนางเจ้าจันทราเทวีทรงสถาปนาขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ แม้เมื่อกาลเวลาได้ผ่านไปอย่างยาวนานจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ได้มีการจุดค้นพบโบราณวัตถุจำนวนมากภายในบริเวณนี้ ก็มีชื่อเรียกว่า " วัดเขตพน (เขตวัน) " เช่นเดียวกัน ดังความที่ปรากฏในบันทึกของครูบาไชยชนะ เจ้าอธิการวัดคันแก้ว เมื่อพ.ศ.2454 กล่าวไว้

" สรรพ 1273 ตัว ปลีรวงโถสั เดือน 5 ลง 13 ค่ำ เมงวัน 4 ไทยเต่าเสด พระฝัด พระเสา พระเบิง พระก้อน ไบปีด พระเจ้าที่ธครู " วัดคอน คือ วัดเขตพน " ที่ห่างวังไปก็มากสง่าคืออุทวงไชยชนะ วัดคันแก้ว ได้กวตนิบแล้ว มีพระเจ้าคำ 16 พระองค์ แอบคำถูกมิ่ง รูปหงส์คำ 2 ตัว ฉัตรคำ 4 ใบ รวมมีแก้วหนัก 17 รูปิ์ กับสามหมื่น กับ 6 ถ้ำ พระเจ้าเงิน 65 พระองค์ พระเจ้าทอง 6 พระองค์ กับแก้วปัดหลอด 11 ลูก เฌงเมื่อเดือน 6 ลง 2 ค่ำ เมงวัน 2 ไทยกตสิ อุทวงไชยชนะ เจ้าอารามวัดคันแก้ว ได้เอาของอันนี้มาประจุไว้ในวัดคันแก้ว วันศกวิหาว วันยาทณั้ววัดเขตพนคือวัดคอนอุก (คอนอุก

แปลว่า บูรณะให้กลับคืนคืนมาดังเดิม) เป็นวัด มาเมื่อใดจักสร้างธาตุไว้ เขาของอันที่ออกไปประจุไว้ที่เก่า หมายถึงเป็นสำคัญ ขอพระยาอินทและเทพบุตรเทวดา ท้าวทั้ง 4 คน แลแม่ธรรมี เป็นสักขีพยานด้วย แต่เดอะ หมายถึงสำคัญ

อาจารย์คงละ ประพัฒน์ทอง ได้กล่าวถึงวัดต้นแก้วไว้ในหนังสือเรื่อง " วิเคราะห์ศิลาจารึกในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกรุงเทพฯ " ความว่า

" วัดซึ่งพระเจ้าสุวรรณภูมิทรงสร้างและทรงผนวช มีนามว่า วัดเชตะวันนั่นเอง แต่วัดนี้ในสมัยต่อมาภายหลัง น่าจะเป็นโบสถ์มัยล้านนาแล้ว ได้เปลี่ยนแปลงชื่อวัด จึงเป็นวัดคณน หรือวัดคณนแก้ว โดยเหตุมีอาณาบริเวณกว้างขวางมาก คงจะมีการสร้างวัดเพิ่มเติมขึ้นอีกอย่างน้อยที่สุดเท่าที่เห็นอยู่บัดนี้ก็สองหรือสามวัด เช่น วัดต้นแก้ว และวัดต้นก้อ..."

จากตำนานและจารึกดังกล่าวมาแล้วนั้น ผ่านกาลเวลามา 2 สมัย เมื่อแรกสถาปนาอาณาจักรศรีวิชัยขึ้นมา พระนางเจ้าจามเทวี ทรงสร้างวัดอัญญสิริมถการาม ขึ้นเป็นพระอารามหลวงประจำพระนคร เพื่อให้เป็นที่อำพรางของบรรดาพระสงฆ์ที่พระองค์ทรงอาราธนามาด้วยจากเมืองละโว้ ลำดับกาลผ่านมาพระอารามแห่งนี้คงชำรุดทรุดโทรมไปตามวันเวลา ครั้นถึงรัชสมัยของพระเจ้าภัททิธิย์อันเป็นยุครุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในอาณาจักรศรีวิชัยยิ่ง พระองค์ได้ทรงบูรณะพัฒนาสร้างวัดอัญญสิริมถการามขึ้นมาใหม่ คงอาศัยเรื่องราวตามพระพุทธประวัติว่าท่านอนาถมิตินถกเสวยสุขี สร้างวัดเชตะวันมถการามถวายให้เป็นที่ตั้งที่ประทับอยู่จำพรรษาของพระพุทธเจ้า ในเมืองสววัตถิ และพระพุทธเจ้าก็เสด็จประทับอยู่ ณ วัดเชตะวันมถการามที่เกินกว่าวัดอื่นใดในสมัยพุทธกาล พระเจ้าภัททิธิย์จึงได้ขนานนามวัดที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นมาใหม่นับฐานเก่าของวัดอัญญสิริมถการาม ว่า " วัดเชตะวัน " เจริญรอยตามครั้งสมัยพุทธกาล อันจัดได้ว่าป็นชื่อลำดับที่ 2 ของวัดต้นแก้ว

อาณาจักรศรีวิชัยได้ผ่านกาลเวลาโดยตลอด ประสบพบกับความเจริญรุ่งเรืองบ้าง มีสงครามโดยชนกลุ่มอื่นเข้ามารุกรานบ้าง ในรัชสมัยของพระญายมราชผู้ครองอาณาจักรศรีวิชัยองค์สุดท้าย ปรางกูรมีวีรบุรุษท่านหนึ่ง ซึ่งตั้งบ้านแปลงเมืองขึ้นมาทางเหนือ คือ พระญามังรายมถการเจ้า แห่งอาณาจักรโยนกนาคนคร พระญามังรายมหาราชนั้นต้องการขยายอำนาจของการปกครองจากบริเวณถิ่นฐานเดิม คือเมืองเชียงราย และเมืองฝาง พระองค์จึงเลือกที่จะเข้ายึดครองอาณาจักรศรีวิชัย เพราะพระองค์ทรงทราบว่ อาณาจักรศรีวิชัยนั้น เจริญรุ่งเรืองมั่งคั่งสมบูรณ์พร้อมด้วยพระศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม เป็นศูนย์กลางของการค้ามาตั้งแต่ดั้งเดิม จึงวางกลอุบายให้ขุนอ้ายพิงเป็นอาวุธบุกรุกเข้ามาสอดแนม แคมอุบายให้เกิดการแตกความสามัคคีกันขึ้นภายในเมืองศรีวิชัย แล้วพระญามังรายก็กรีธาทัพยกเข้ามาโจมตียึดเอาเมืองศรีวิชัยได้ในที่สุด เมื่อพระองค์ได้อาณาจักรศรีวิชัยไว้ในครอบครองแล้ว ก็ทรงเริ่มงานสร้างบ้านแปลงเมือง โดยเริ่มตั้งแต่เวียงกุมกาม พระองค์ทรงรวบรวมเอาเมืองต่างๆ ในบริเวณที่ราบลุ่มกัวแม็งคตอนบน เข้ากับกลุ่มเมืองในบริเวณที่ราบลุ่มน้ำแม่กก เพื่อยกฐานะรัฐของพระองค์ขึ้นเป็นอาณาจักรล้านนาที่เจริญไกล และต่อมาที่ทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นมา เพื่อให้เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และศิลปวัฒนธรรม นับเป็นการเปิดศักราชใหม่ใหม่ของชาวล้านนา

อาณาจักรล้านนาได้รับการสถาปนาขึ้นท่ามกลางการขยายตัวของประชากรม การผสมผสานวัฒนธรรมของกลุ่มชนพื้นเมืองต่างๆ การรับเอาอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอาณาจักรศรีวิชัย จนกระทั่งเกิดเป็นวัฒนธรรมร่วมกัน สร้างความเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นให้กับล้านนา ทั้งในด้านแล้วแต่เกิดจากแนวคิดของผู้นำในแต่ละยุค แต่จะสมัยที่จะสร้างหรือพัฒนาเอาบ้านเมืองไปในทิศทางใด พระญามังรายมหาราชเจ้าได้เสวยราชย์ในเมืองศรีวิชัย สร้างความเจริญให้เกิดขึ้นแก่บ้านเมืองเป็นอันมาก วันหนึ่งพระองค์ทรงว่าพินิจว่า

“ สุราย้ายฟ้า เมืองศรีวิชัยนี้เป็นเมืองพระมหาราชเจ้า แลถูกอยู่ กูจักไปอยู่ฝ่ายทางเมืองเขษ (เมืองเขษปราชญ์ทางประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองศรีวิชัย) ให้พระแล มิ่งรุ่งเป็นใหญ่ในเมืองศรีวิชัยที่นี่เทอ...”

พระญามังรายจึงให้ขุนอ้ายฟ้าเป็นผู้ปกครองดูแลเมืองศรีวิชัยแทน ส่วนพระองค์ก็ได้ไปสร้างเมืองใหม่ เช่น เมืองเขษ เมืองกุมภาม และเมืองนครเชียงใหม่ สถาปนาอาณาจักรล้านนาขึ้นณเมืองหนองบัว สวรรคพงศ์เชียงใหม่เป็นราชธานี พระองค์ทรงแต่งตั้งให้พระราชวงศ์บ้าง ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่บ้าง เป็นผู้ปกครองดูแลเมือง พระธาตุศรีวิชัย และพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์มังรายทุกพระองค์ที่ทรงปฏิบัตินางอย่างนี้มาโดยตลอด จนกระทั่งมาถึงรัชสมัยของพญากือนารวมมิกราช พระองค์เป็นกษัตริย์แห่งราชวงศ์มังรายเสวยราชสมบัติ ณ เมืองนครเชียงใหม่ ประมาณพ.ศ.1910 - 1931 ทรงเป็นพระราชโอรสของพระญาผาตุ เป็นพระราชโอรสของพระญาคำฟู เป็นพระราชโอรสของพระญาแสนภู เป็นพระราชโอรสของพระญาไชยสงคราม เป็นพระราชโอรสของพระญามังรายมหาราช ด้วยความที่พระราชบิดาและบรรพชนตั้งแต่ตระกูลของพญากือนารวมมิกราช เป็นพระมหากษัตริย์ที่สืบราชสันตติวงศ์ทรงทศพิธราชธรรม ดำรงความเป็นเจ้าแผ่นดินที่มั่นคงในพระบรมพุทธศาสนา ปกครองบ้านเมืองด้วยความสงบเรียบร้อยมาโดยตลอด จึงเป็นเหตุให้พระองค์ทรงรับเอาพระราชจริยวัตรนั้นมาปฏิบัติตลอดพระชนม์

พระราชกรณียกิจที่สำคัญในรัชสมัยของพระญากือนารวมมิกราช คือ การเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับอาณาจักรสุโขทัย อันเป็นเหตุให้พระองค์ได้ทราบข่าวเกี่ยวกับพระสงฆ์ฝ่ายอริยวาสนิกายลังกาวงศ์ ซึ่งเข้ามาเผยแผ่พระบรมพุทธศาสนาที่เมืองสุโขทัย จึงเป็นเหตุให้พระองค์ท่านทรงพิจารณาถึงพระบรมพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนาที่สืบทอดมาตั้งแต่ครั้งรัชสมัยพระนางเจ้าจามเทวี ปฐมกษัตริย์แห่งนครลำพูน นำมาจากเมืองละโว้ ประดิษฐานเผยแผ่ธรรมรุ่งเรือง ณ อาณาจักรศรีวิชัย พระองค์เสด็จได้ปฏิบัติสืบเนื่องดำรงอริยวงศ์สืบต่อมา จนกระทั่งถึงรัชสมัยของพระญาผาตุ พระราชบิดาของพระองค์ ก็ได้ทรงรับเอาอิทธิพลของพระบรมพุทธศาสนาจากเมืองอังวะและหงสาวดี ที่เข้ามาเผยแผ่แก่ชาวล้านนา ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมอันนับถือผีนางเสกดา เป็นเหตุให้พระศาสนามีความวิปลาสุคลาดเคลื่อนเลื่อนไปจากพระวินัยนิยมของพระบรมศาสดาอันมาตั้งแต่พุทธเจ้า พระญากือนารวมมิกราช ก็ทรงมีพระราชดำริที่จะชำระพระบรมพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ดังเดิม จึงได้ให้ราชบุรุษไปสืบข่าวการพระศาสนา ณ เมืองสุโขทัย ได้ทราบว่ามีพระภิกษุเถระรูปหนึ่งปรากฏนามตามสมณศักดิ์ว่า “ พระอุอุพรูปนามกษวามี ” ดำรงตำแหน่งเป็นสังฆราชแห่งเมืองนั้น อาณาจักรสุโขทัย ได้เดินทางพร้อมกับเถระหลายรูปไปศึกษาพระพุทธานุ ณ ประเทศศรีลังกา กลับมาแล้วได้พำนักอยู่ ณ วัดป่ามะเตือ ศรีเมือง พ.ศ.1904 สมเด็จพระมหา

ไม่น้อยอาณาจักรเวียงจันทน์กว้างไกลไปถึงวัดพระอินทร์ด้วย จึงได้พัฒนาบ้านไผ่ขึ้นเป็นบริเวณส่วนหนึ่งของวัดเขตนครวัดชัยภูมิกรมการกรม ถวายให้เป็นที่พัก จำพรรษาของพระมหาเถรเจ้าในวาระหนึ่ง และได้ย้ายไปจำพรรษา ณ วัดบูรพาภิรามารามวัดนอกไผ่พระยอนที่ เมืองเชียงใหม่ การเลือกเอาวัดพระอินทร์ถวายให้เป็นที่พำนักของพระมหาเถรเจ้าก็เนื่องมาจากความสำคัญของวัดเขตนครวัดชัยภูมิกรมการกรม มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม และบรรดาพระสงฆ์ที่ประจำที่จำพรรษาอยู่ ณ วัดแห่งนี้ก็ยึดถือปฏิบัติตามสิกขาบทวินัยอันดีของพระพุทธเจ้ามาโดยตลอด และบางท่านก็กล่าวว่ามีศรีสัมฤทธิ์พรหมคุณ คราวเมื่อพระพุทธองค์เสด็จมาทรงโปรดบรรดาชาวเมืองกุสินารา และมีพุทธคำวิสต์รียหายกรณณ์ว่า เมืองนี้จักเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุของพระพุทธองค์ และจักมีความเจริญรุ่งเรืองต่อไปในภายภาคหน้า ก่อนที่พระองค์ท่านจะเสด็จกลับไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ประเทศอินเดีย พระองค์ท่านได้ประทับที่อินทนิลพระพักตร์ทอดพระเนตรมองดูอาณาจักรเวียงจันทน์เมืองสำคัญ ณ บริเวณนี้จึงเรียกว่า " พระอินทร์ " ชาวเมืองก็ได้ด้วยความเคารพยกย่องไหว้มาโดยตลอด รัชกาลวิไลให้เป็นอริยธรรมาสถานบ้านอินทนิลเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ทั้งหลาย กล่าวฝ่ายพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาในสามพันนครประเทศเขตนครบ้านกั้งตั้งแต่สมัยของพระนางเจ้าอาทณนเทวี จนกระทั่งถึงรัชสมัยของพระยาทิพย์ธรรมาภิรมย์ ได้ว่านเอาพระพุทธศาสนาภายในกั้งวงศ์เขมรมาเผยแผ่ ก็ได้เจริญรุ่งเรืองงาม มีพระราชาปกครองสืบสันตติวงศ์ดำรงเสวยราชย์ จนกระทั่งถึงรัชสมัยแห่งพระเจ้าเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ บ้านเมืองก็เกิด กลียุคข้าศึกเอกราชโหดร้ายกั้นกั้น

อาณาจักรล้านนาที่สถาปนาขึ้นโดยพระญามังรายมหาราชเจ้า ปกครองโดยกษัตริย์อันเป็นเชื้อพระวงศ์แห่งอาณาจักรราช อันสืบชาติศรัทธาธรรมมาตั้งแต่ปู่เจ้าลาวจกตลอดถึงพระญามังรายมหาราชเจ้าสถาปนาราชวงศ์มังรายขึ้นใหม่ ได้สืบสกุลลงเมื่อรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทิพย์ธรรมาภิรมย์ ดำรงราชสมบัติในด้านนาประเทศ เป็นเหตุให้สมเด็จพระเจ้าฟ้าเบญจกษัตริย์มังรายทรงครอง กษัตริย์แห่งเมืองพม่าซึ่งมีพระราชสมัญญาว่าผู้ชนะสิบทิศ ได้ยกทัพเข้ามาตีเมืองเชียงใหม่ ถัดมาเมืองได้เพียงแค่สามวัน สามคืนก็ยึดเอาเชียงใหม่ไว้ได้ การสูญเสียเอกราชในสมัยของพระยาเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ก็ถือว่าเป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของล้านนา เนื่องด้วยว่าเป็นการสูญเสียตลอดไปไม่สามารรถที่จะกลับฟื้นคืนมาเป็นอาณาจักรอิสระได้เหมือนดังที่พระญามังรายมหาราชได้สร้างไว้

เมื่อพระเจ้าบุเรงนองยึดล้านนาได้แล้ว พระองค์ได้ยุบโอบให้ใช้ระบบการปกครองบ้านเมืองแบบเดิมที่เคยปฏิบัติมาโดยอยู่ภายใต้พระราชบัญชาของพระองค์ และมีกองทัพพม่าคอยกำกับดูแลเมืองเชียงใหม่ พร้อมกับได้สั่งให้ข้าหลวงต่างพระองค์ถวายเกียรติปฏิบัติติดต่อพระยาเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ด้วยความเคารพในฐานะกษัตริย์ ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2107 พระเจ้าบุเรงนองยกกองทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา พระยาเมกุฏิวิสุทธิวงศ์เห็นเป็นโอกาสดีจึงคิดที่จะยึดอำนาจการปกครองคืนจากพม่า โดยได้รวบรวมบรรดาเจ้าเมืองต่างๆ คือ เจ้าเมืองเชียงใหม่ เจ้าเมืองเชียงราย เจ้าเมืองลำปาง และเจ้าเมืองน่าน ภายใต้การนำของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์แห่งเมืองล้านช้าง คิดกระทำการกอบกู้เอกราชคืนมาจากพม่าแต่ก็ไม่สำเร็จ เมื่อเสรีศึกกับกรุงศรีอยุธยาแล้ว พระเจ้าบุเรงนองจึงจับมาประหารที่เมืองล้านนาอีกครั้ง บรรดาเจ้าเมืองทั้งหลายต่างหนีไปพึ่งเมืองล้านช้าง ส่วนพระยาเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ได้เข้ามาสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าบุเรงนองฯ จึง

ไปลาให้เชิญเสด็จไปเป็นองค์จำนำไว้ที่เมืองหงสาวดี และได้ไปเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองใหม่ ให้บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพระองค์ คือ พระนางวิสุทธิเทวี ผู้เป็นพระมเหสี ซึ่งมีเชื้อสายของกษัตริย์ราชวงศ์มังราย ขึ้นปกครองเมืองเชียงใหม่แทน พระนางวิสุทธิเทวี เป็นกษัตริย์แห่งราชวงศ์มังราย เสวยราชสมบัติ ณ เมืองนครเชียงใหม่ ประมาณ พ.ศ.2107 - 2121 สันนิษฐานว่า เดิมชื่อพระนางท้าว เป็นพระอัครมเหสีของพระเมืองแก้วองค์ก่อน ไม่ปรากฏนามพระมารดาว่าเป็นใคร ทราบเพียงแต่ว่าเป็นเชื้อพระวงศ์มังราย ได้อวยคนเข้ารับราชการฝ่ายในประจำราชสำนักของพระเจ้าบุเรงนอง ครั้นเสียเมืองในสมัยพระยาอภัยภูทธิสุทธีวงศ์ ในฐานะพระมเหสีจากเมืองประเทศราช มีพระราชโอรสกับพระเจ้าบุเรงนององค์หนึ่ง คือ เจ้าฟ้าดาวอินรามังขอสรี พระนาง วิสุทธิเทวี เสวยราชย์ ณ เมืองเชียงใหม่เป็นเวลา 14 ปี ได้ถวายการอุปถัมภ์บำรุงการพระศาสนา มีการยกยอสมเด็จพระสังฆราชเจ้าพรหมญาณโศภิตกวีคณาจารย์ชาวสุทธานาม บ้านแปะ อำเภอจอมทอง และพระราชทานตราพระราชสัญญาจกรพริบแผ่นเงินจารึก เรื่องการถวายราชบ้านแปะให้เป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงวัด ให้เจ้าเมืองในสมัยต่อมาเพียงกเว้นการเกณฑ์แรงงานคนระบบไพร่ของเมืองเชียงใหม่ พระราชสัญญาจกรพริบแผ่นเงินจารึกพระนามว่า " สมเด็จพระเจ้าราชวิสุทธิ " สมัยพระนางปกครองเมืองเชียงใหม่อยู่ปี ปีพุทธเรื่องการบริหารราชการได้คัดเลือกสายองค์พระบรมราชูปถัมภ์แบบเครือญาติกับกษัตริย์พม่า เป็นจัดตั้งนิเวศกษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งเสตฉัตรของพระราชวงศ์มังราย ซึ่งได้ครองอาณาจักรล้านนาที่เกรียงไกรด้วยร่วมเจเนนพระบวรพุทธศาสนาและพระบรมเชษฐาภคินีของกษัตริย์

เมื่อสมเด็จพระเจ้าเมืองวิสุทธิเทวี เสด็จสวรรคตแล้ว พม่าได้จัดระเบียบการปกครองเมืองใหม่ การอุปถัมภ์เอกราชให้แก่พม่าของล้านนาในครั้งนี้มีนับว่าเป็นความสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ของประวัติศาสตร์ด้วยว่าล้านนาไม่อาจที่จะฟื้นฟูบ้านเมืองให้กลับเป็นอาณาจักรอิสระดังที่สมเด็จพระเจ้าพระญามังรายมหाराชได้ทรงสร้างไว้ พม่าได้ส่งพระราชวงศ์ หรือขุนนางชั้นผู้ใหญ่เข้ามาปกครอง บางครั้งก็ยกเอาท้าวพระญา หรือเสนาเมืองอันมีเชื้อสายเป็นคนล้านนาขึ้นปกครองบ้านเมืองเป็นบางสมัย บางครั้งมีความเคลือบไหวของกุ่มการเมืองท้องถิ่นรวบรวมกำลังพลลุกขึ้นต่อต้านฟื้นฟูอำนาจผู้ม่านทั้งหลาย แต่ในที่สุดก็ต้องได้รับความปราบปรามยับยั้ง แต่ล้านนาก็ยังคงโชคคืออยู่เล็กน้อย ที่พม่าไม่ได้ทำลายวัดอารามและพระบวรพุทธศาสนา ทั้งยังได้ถวายการอุปถัมภ์บำรุงความสมควรแก่ฐานะของเมืองประเทศราช อำนาจการปกครองนั้น ยังคงใช้ระบบเก่าของล้านนา มีท้าวพระญาเสนาเมืองคุมกำลังไพร่ในสังกัดของเมืองต่างๆ ได้เก็บส่วยไร่นาไปส่งไปยังราชสำนักพม่า ในกาลต่อมาพม่าได้สถาปนาเมืองเชียงใหม่แสนขึ้นเป็นศูนย์กลางการปกครองของพม่าในเขตล้านนา เพราะว่ามีเมืองเชียงใหม่มีอาณาเขตติดต่อกับชายแดนพม่า มีกำแพงหินกั้นกลางสะดวกต่อการติดต่อกันไปมา ทั้งยังเป็นการทอนอำนาจของเมืองเชียงใหม่ลงตามลำดับความสำคัญเมืองล้านนาในยุคที่มีการปกครองขึ้นตรงต่อพม่าก็มี บ้านเมืองเวียนร่ายนัย ห้วยเมืองต่างๆ ดังตัวแข็งเมืองขึ้น พยายามช่วยกันก่อกบฏจะยกกองทัพเอาเอกราชคืนกลับมาเหมือนดังเก่า แต่ก็ไม่สามารถที่จะกระทำได้ แต่ก็ปรากฏว่า มีอยู่หลายครั้งที่มีวีรบุรุษของล้านนาเกิดขึ้น เพื่อทำการต่อต้านอำนาจของพม่า เช่น เจ้าเทพสิงห์ แห่งเมืองยามไฉ่นะสะเรียง เจ้าองค์คำ แห่งเมืองเชียงใหม่ เจ้าหนานทิพย์ช้าง แห่งเมืองนคร

ลำปาง และบรรดาชาวบ้านที่ร่วมตัวขึ้นในลักษณะกองโจรใจ เข้าทำการพินาศยึดอำนาจจากพม่าปรากฏ อยู่ทั่วไป ในช่วง พ.ศ.2300 เป็นต้นมา

เหตุอันน่าใจกลุ่มเจ้านาย ขุนนาง และชาวบ้านเข้ากระทำการอันกล้าหาญเช่นกัน ก็เพราะการ เปลี่ยนนโยบายของราชสำนักพม่า โดยการส่งขุนนางมาปกครอง ในอดีตครั้งที่สมัยพระเจ้าบุเรงนองยึด เชียงใหม่ได้ มีการอนุโลมให้หัวเมืองต่างๆ ปกครองดูแลกัน โดยใช้ระบบการเมืองการปกครองแบบท้องถิ่น อันเป็นจารีตที่มีมาแต่เดิม พอมาถึงรัชสมัยของพระเจ้าอินทวิชฌังระ แห่งราชวงศ์อลองพญาคอนบอง มีนโยบายในการขยายอำนาจหวังสร้างระบบจักรวรรดิให้ยิ่งใหญ่ พระเจ้ามังระจึงคิดที่จะรวบรวมเอาเมือง เชียงใหม่และกรุงศรีอยุธยาเข้าไว้ในอำนาจ จึงได้ส่งขุนนางเข้ามาปกครองเมืองนครเชียงใหม่และหัวเมือง ต่างๆ ในล้านนา เพื่อสร้างฐานกำลังให้เข้มแข็งสำหรับเป็นกองหนุนเนื่อง ทั้งเรื่องเสนาธิการและกำลังพล ที่จะส่งกองทัพที่กรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จ แต่ว่ากลุ่มขุนนางที่มากปกครองก็มิได้กระทำการอันไม่เหมาะสม เช่น เทียวจับปล้นยึดทรัพย์ผู้อื่น ร่ำราวเมืองวันละมากราย กระทำกาการจุกจิว่านจารจรศวี ย่ำยีพระศาสนา บ้างก็เที่ยววิคณาพาเร็นชาวบ้าน บังคับเก็บเอาภาษีอากรแบบไม่เป็นธรรม จูดคักภทริยธรมบัตินันมีค่า พานโบราณสถานต่างๆ เป็นเหตุให้ขัดแย้งกับขุนนางในท้องถิ่น เช่น กรณีของพระยาเจ้าบ้านเมืองเชียงใหม่ ยกกองกำลังเข้าต่อสู้กับโปมระฮู่วน ครอบาพญูวิคณาถาย ครอบาตนญูวิคธม เมืองนครลำปาง สดอปภา ให้พ่อนภทียหัยร้างขึ้นเป็นเจ้าเฉลิมพระนามว่า " พระยาสุลาฎาไชยสงคราม " ครอบาเมืองลำปางเทีย จะค่อสู้กับพม่าชาติคัก ฉมัวปณิธานความดีจึงนั้นจะโน้สาเว็จในรัชสมัยของพระองค์ท่าน แต่พระราชนโอรส คือเจ้าฟ้าหลวงสิงหราชธานีชายแก้ว และพระราชนัดดาคือพระเจ้าแก้วละ เจ้าเมืองนครลำปาง ก็กระทำการพินาศเมืองได้สำเร็จในสมัยต่อมา

ตลอดระยะเวลาที่พระองค์ได้ขึ้นมาบริหารราชการเมืองสืบต่อจากพระยาสุลาฎาชัยสงคราม พระอัยยกา และเจ้าฟ้าชายแก้วสิงหราชธานี พระบิดา เป็นช่วงที่มีแต่การศึกสงคราม เพราะบ้านเมืองอยู่ใน ช่วงที่ผ่านต่อต้านอำนาจของพม่าที่เข้ามาครอบครองบ้านนาทั้งหมด พระองค์ได้ร่วมกับกับพระยา จำบ้านญูญาเมืองเชียงใหม่ต่อต้านพม่าและได้พากันเข้าไปสวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อกระทำการซัดได้พม่าออกไปได้แล้ว ได้รับพระราชทานแต่งตั้งจากสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีให้เป็นเจ้าเมือง ลำปาง ในระหว่างนี้มีปรากฏว่ามีศึกพม่าเข้ามาตีตีพันอยู่หลายครั้ง พระองค์ได้สู้รบกับพม่าอย่างเข้มแข็ง เพิ่มความสามารถ รักษาเมืองนครลำปางอันเป็นฐานที่ตั้งมั่นของฝ่ายล้านนาไว้ได้โดยตลอด

เมื่อสิ้นรัชกาลของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ชาวเจ้าสมณพระสงฆ์ ท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ ทั้งหลายชูดเชิญเสด็จสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ขึ้นครองราชย์ ณ กรุงเทพนักษัตรอมรินทร์โลกินทร์ พระเจ้าแก้วละได้พาเอาเจ้านายที่น้องในราชตระกูลที่พักรวิวงค์คงไปเข้าเฝ้า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอด ฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงทอพระทัยเป็นอันมากและได้พระราชทานยศให้เป็นที่ " พระยามังรายชิพราภการ เจ้าเมืองเชียงใหม่ " พระองค์ได้รวบรวมเอาผู้คนยกไปตั้งเมืองเววสุคนเเวียษาขาง สะสมไพร่พลทหาร สร้างบ้านแปงเมืองและสู้รบกับพม่าจนกระทั่งสามารถเข้าไปตั้งอยู่ในเมืองพระนครเชียงใหม่ได้สำเร็จ ทรงฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ให้มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นดังเมืองที่พระญามังรายมหาราชเจ้าได้สร้างไว้แล้วนั้น

สร้างวัดวาอารามให้เป็นที่เจริญรุ่งเรืองมั่นคงสืบต่อไป ตั้งนามเมืองใหม่ว่า " วัดชนะตึงสาธกีนาวรี ศรีพระนครพิงค์ เชียงใหม่ " อันเป็นผลให้โฉมหน้าของประวัติศาสตร์ด้านนาเปลี่ยนแปลงไปจนเป็นที่วิเศษสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

เมื่อจุดศักราช 1167 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติต่อจากพระราชบิดา ทรงมีพระราชดำริว่า เมืองลำพูนไชยยังคงกว้างขวางอยู่ ไม่มีผู้คนรักษาเมือง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาเชียงใหม่กาวิละ พระยาราชวงศ์คำพิน และเจ้าบุญมา ลงไปเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ กรุงเทพมหานคร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องยศแต่งตั้ง

พระยาเชียงใหม่กาวิละ เป็นพระเจ้าประเทศราชครองเมืองนครเชียงใหม่ มีพระภานตามปรากฏในพระสุพรรณบัฏว่า " พระบรมราชาธิบดีศรีสุริยวงศ์ องค์อินทรสุรศักดิ์สมญา มหาชาติยราชราชาธิราชโษสวรงค์ เจ้าชั้นเทพเสนาพระนครเชียงใหม่ ราชนานิครีสวัสดิ์คิตยาอุสมุลลุม "

พระยาราชวงศ์คำพิน เป็น พระยาลำพูนไชย

เจ้าบุญมา เป็น พระยาอุปราชเมืองลำพูนไชย

และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง และเมืองลำพูนไชย เป็นประเทศราช ขึ้นตรงต่อกรุงรัตนโกสินทร์ พระเจ้าบรมราชาธิบดีกาวิละฯ พระเจ้าเชียงใหม่ พระยาลำพูนไชย และพระยาอุปราช ก็กราบบังคมทูลลาถอยขึ้นไปเมืองเชียงใหม่ ดำเนินการแบ่งเอาผู้คนพลเมืองจากเมืองเชียงใหม่ 1,000 คน เมืองนครลำปาง 500 คน ให้พระยาลำพูนไชย ยกเอาพระราชวงศ์ส่วนหนึ่งและครอบครัวไพร่พล มาตั้งเมืองลำพูนไชย การพัฒนาเมืองลำพูนขึ้นมาใหม่ในครั้งนั้นก็พระเจ้ากาวิละ ได้โปรดให้มีการอพยพท้าวคตอันเจ้านายและผู้คนจากผู้คนจากบ้านเมืองต่างๆ เช่น เมืองของเมืองผู้ เมืองหลาย เข้ามาอยู่อาศัยช่วยกันสร้างบ้านแปลงเมือง บนฝั่งน้ำแม่แกมทางด้านทิศตะวันออกเมืองนครลำพูน ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ และตำนานสิบห้าราชวงศ์ ความว่า

" ...เดือน 7 ออก 5 ค่ำ วันจันทร์ สมเด็จพระบรมมอหิตลราชองค์แปดพระรชเชษฐาธิราช

เจ้าองค์เป็นที่เกล้าแลควมบาทาเถระ แลคณะพระสังฆะราชะเจ้าใน เมืองวัดชนะตึงสาธกีนาวรี พระนครเชียงใหม่ 108 พระองค์ นำเอาเจ้าวัดชนะตึงราชะวังหลัง มีไพรารได้ 500 คน แลเจ้าศรีบุญมา เมืองลคร มีไพราร 500 คน กับทั้งพระอนุภคิยังศรีบุญรูปิ 4 คนที่เมือง แลทั้งท้าวพระญชั้เจ้าโหรโทใน เมืองยงทั้งมวลลงไปเฝ้ายถากเมืองยวิญญูชัย แล้วยนิภคคตนะพระสังฆะเจ้าเข้ากระทำปิตคมังคละในที่ พังหลาย 9 แห่ง คือว่าที่ไพราร อายุ เศษ สี่ มุดละ อุดสาหะ มันศรี และกาลกนิเ และวัดหลวงสะคือ เมือง สุกคัมภคคังลำ มาคตสมัยทั้งลำ และชัยยะทั้ง 7 กระทำบุญที่อทาน เิงเดือน 7 ออก 8 ค่ำ เมงวัน 5 ยามแควจกักใกล้เที่ยง ก็ยกเข้าตั้งเมืองยวิญญูชัย ตั้งเจ้าวัดชนะตึงเมืองแลกัรราชะวังหลังก็ือเป็นเจ้าเมือง ตั้งเจ้าศรีบุญมาผู้น้องหล้าขึ้นเป็นอุปราช ในสกราช 1167 ตัว ปีคัตเป็นฉันแล "

เมื่อพระญาณพิชังศรีบุญรูปิ 4 คน พี่น้องเข้าไปตั้งบ้านแปลงเมืองและคุ้มหลวงอยู่ ณ บริเวณฝั่งน้ำแม่แกมทางด้านทิศตะวันออกเมืองลำพูนแล้วนั้น การปกครองบ้านเมือง อยู่ในรูปแบบของการวิเทศหรือกับในเรื่องต่างๆ เช่น การบริหารบ้านเมือง การปกครอง การออกกฎหมาย ก็จะมีการให้เกียรติแต่บรรดา

เจ้านายที่กวาดต้อนเข้ามาอยู่รวมกันในวันนั้น ให้มีส่วนร่วมในการบริหารบ้านเมือง ดังความที่ปรากฏในตำนานเมืองเชียงใหม่ ว่า

“...ศักราชได้ 1193 ตัว ปีถ้างเมฆา เดือน 4 แรม 8 ค่ำ วัน 4 มีเจ้าเหนือหัวทั้งสองพระองค์ เจ้าหลวงและเจ้ามหาอุปราชชาวธิปไตย สิริสุวรรณฝ่ายหน้าหอคำเป็นประธาน เจ้าราชวงศ์ เจ้าภคยานเมืองเชียงคอง เจ้าสุริยวงส์ เมืองยอง เจ้าราชบุตร เจ้าไชยวงส์ เจ้านายมหากษัตริย์ราชวงศา ท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ ขุนเหนือสนามขุยน ขุคน ได้เบิกสากับด้วยกันตั้งแต่ศักราชได้ 1193 ตัว ครีนี้ไปภายหลังก็ได้ตั้งกฎหมายไว้ว่า...”

ในขณะที่เจ้านายเชื้อพระวงศ์ของเจ้าฟ้าหลวงเมืองยองเป็นผู้มีส่วนร่วมในการบริหารบ้านเมือง ไทพไทชาวอีสานของทั้งหลายนอกจากอาศัยอยู่ในหมู่บ้านต่างๆ ก็มีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่อเจ้าหลวงเมืองลำพูน และเจ้าฟ้าหลวงเมืองยอง เช่น ไทของบ้านคองมีหน้าที่เป็นช่างก่ออิฐวาง ไทของบ้านหลายมีหน้าที่ซ่อมผ้า ไทของบ้านศรีเมืองมีหน้าที่ในฝ่ายการชักมกรถอนกวี เป็นต้น จากนั้นมากลุ่มบรรดาชาวไทของทั้งหลายก็ได้แพร่ขยายบ้านเมืองออกไปตั้งหลักที่ทางภาคเหนือตามแถบลุ่มแม่น้ำต่างๆ เช่น น้ำแม่แก้ว น้ำแม่พาน้ำแม่ปิง บังเกิดเป็นกลุ่มหมู่บ้านชาติพันธุ์คนไทของภาคครบทุกวันนี้

เป็นธรรมดาของบรรดาพุทธศาสนิกชนคนไททุกกลุ่ม เมื่อตั้งหลักปักฐานได้เรียบร้อยแล้ว ก็มีดำริในการคิดสร้างวัดวาอารามขึ้นมา เพื่อให้เป็นที่ไว้สวดสักการบูชาและบำเพ็ญบุญตามคตินิยมความเชื่อของตนเอง เจ้าฟ้าหลวงก็ยังทรงอุปฐัมภ์เมืองของ พร้อมทั้งราชวงศา และบรรดาไพร่ทาสทั้งหลายก็คิดสร้างวัดขึ้นมาในอาณาบริเวณเขตเวียงของที่มาตั้งอยู่นั้น ก็มาพิจารณาเถียงกันว่าควรก่อสร้างเมื่อไรเมืองยังก้นทุ่งรุ่งเรืองอยู่ ณ ฆ มีชัย ศรีบุญบุรีเวียงเมืองของเหนืออื่นนั้น เจ้านายก็ได้พากันถวายทางอุปฐัมภ์บำรุงยังวัดมหาธาตุหลวงหัวข่วง จึงได้พากันริเริ่มสร้างแปลงยกยอดเอาวัดพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าเข้าตั้งแปลงยังวัดหลวงหัวข่วงขึ้นฝ่ายทางด้านทิศเหนือ อารามนาเอาเทวบุรพลวง ที่ได้ครอบงำต้นพามาแต่เมืองของสร้างเป็นเทวบุรอยู่ภายในวัดแห่งนั้น ภายหลังมาวัดมหาธาตุหลวงหัวข่วง ตั้งอยู่ติดกับบริเวณเชิงสะพานข้ามหลวงอันพาดข้ามเข้ามาจากเวียงลำพูน ชาวล้านนา เรียกเชิงสะพานว่า “ หัวขัว ” คนทั้งหลายก็พากันเรียกว่า “ วัดหัวข่วง เป็นวัดหัวขัว ” มาจนกระทั่งทุกวันนี้

ส่วนบรรดาไพร่ทาสของทั้งหลาย ก็ตั้งเจ้านายฝ่ายหนึ่ง ก็พากันว่าพึงพิจารณาว่า เจ้าฟ้าหลวงเมืองยองสร้างแปลงวัดใหม่ขึ้นมา อันศรัทธาหมู่เราทั้งหลายจักเข้าไปกระทำบุญคือทานรักษาศีลสมาธิเจริญสมาธิภาวนาก็เป็นการถ้ำคากายกนิก หากผานใจ (ผานใจ แปลว่า เกรงใจ) เจ้านายชิตติยวงศา อันสืบสายราชวงศ์แต่เก่าก่อน อ่อนทาง ควรช่วยกันริเริ่มสร้างแปลงยังวัดขึ้นใหม่ ก็ภาเถียงกันยังป่าต้นคอกแก้วที่ภูดอยยังสมณวงศ์ รื่นรมย์อยู่ทางฝ่ายใต้ ในขณะที่เป็นอารามแห่งร้างกร้างไกลตึกนิก เฝิงควรวล่ข่าเจ้าสมณะธิพาทระณัฎฐะทั้งหลายจักได้อยู่แต่คตภาวณเวียนสูดต์เวียงอันธมัจจำศีลนิกะระแธ จึงได้พากันอาราธนาเอายังพระญาณก็ยังศรีบุญบุรี เจ้าฟ้าหลวงเมืองยอง เป็นเค้า กว้าบุญศรัทธาทั้งหลาย พร้อมทั้งไพร่ทาสขุคนคิดสร้างวัดขึ้นมากลไทเมโทไพร่ทาสทั้งหลายได้เอาเป็นที่เคารพกราบไหว้ความศื่อธรรมคำสอน ก็ภาเถียงกันอาณาบริเวณอันเป็นที่รวมเพียงดงาม ถูกต้องตามลักษณะชัยภูมิต้นเป็นมงคล กล่าวคือว่าวัดป่าทางฝ่ายวันตกพ้อยวันมีเจดีย์

ราชธานีอยู่ตรงนี้ ซึ่งมีหลักฐานก็อยู่ที่อุทยาน (อุทยาน แปลว่า มาณาย) ชาวไทยองค์หลายจึงเรียกว่า " วัดต้นท้ออยู่แดง " อันรอยน้ำอยู่ติดกัน พันคิ่งว่าทางด้านทิศใต้มี " วัดศรีหอม " อันห่างร้างไปยิ่งข้างแต่ฐานพระวิหารอันงามทางด้านทิศตะวันออกนั้นมิชกโบราณสถานวัดวาอารามนามปรากฏว่า " วัดเชตุพน " ตั้งอยู่ที่บนน้ำท่วมไม่ถึง ซึ่งชาวบ้านเรียกชานกันว่า " วัดดอน " มีอาณาบริเวณกว้างไกลใหญ่หลวงนัก ไม่อาจจำกัดการบูรณปฏิสังขรณ์ซึ่งมาใหม่ได้ สำคัญที่มีโรงโอบสถปรางค์อยู่เป็นอุทกเขปทสี่เสมา ซึ่งพากันแล้ววางเอาบริเวณป่าไม้แก้วพิศดูอันตั้งอยู่ในท่ามกลางระหว่างวัดทั้งสามนี้ ซึ่งคู่มีความงดงามสะเทิงควรยิ่งนัก จึงได้สร้างแปลงวัดขึ้นมาใหม่ใสมัยกลางนามว่า " วัดต้นแก้ว " ด้วยถือเอานามแห่งป่าแก้วพิศดู อันขึ้นอยู่อุทยานไปทั่วอารามนั้นเป็นชัยมงคลแห่งนามวัด

จากสิบสองปีขฬาสู่ทลวดพระบาท

ครั้งถึงพุทธกาล ๗ เขตแดนเมืองโกสัมพินคร นับเมื่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จเข้าสู่นิพพานไปแล้วอ่วมมาประมาณปี 500 - 700 มีนครวิเศษและแว่นแคว้นยูนานที่เป็น 2 อาณาจักรใหญ่ ซึ่งเป็นเผ่าพันธุ์ไทย เดิมก็ได้อุทชาวจีนอยู่ดูกรานทำให้ชาวโยนกต้องอพยพลงที่ถิ่นฐานบ้านเดิมมาตั้งอยู่ที่ " สิบสอง ปันนา " หรือสิบสองจุไทย

ขณะที่ชาวโยนกถอยถอยถอยก็มิได้แตกกระจายออกเป็นพวกเป็นก๊กเป็นเหล่าเป็นกลุ่มถึง 7 กลุ่มด้วยกันจำนวนก็ได้ ดังนี้

1. พวกไทยอาทลหนีไปแคว้นฮัลลัม
2. พวกไทยใหญ่หรือไทยชานไปพม่า
3. พวกไทยคำหรือแก้วไปเวียดนาม
4. พวกย้ายลาวไปอยู่ในกาลปัจจุบันและบางส่วนไปอยู่ไทยเดิม
5. พวกละว้าหรือลัวะ, ทวารวดีหนีไปอยู่อาณาจักรเงินยาง
6. บางพวกไปอยู่อาณาจักรช้างแสนหรือเชียงแสน
7. บางพวกไปอยู่แถบทวารวดีที่ศรีสุพรรณภูมิ

บางพวกเหล่านี้ก็รวมตัวกันได้ตั้งเมืองเช่นเมืองหลวงพระบางและได้มีผู้นำของชนเผ่านี้ซึ่งบรรพบุรุษเป็นชาวไทยโยนกเขตยูนานถอยร่นมาอยู่ที่สิบสองปันนา ได้สิบสายปกครองก็มาจนถึงสมัยของ เจ้าคำกระ ซึ่งเป็นพระบิดาของเจ้านางงามวิ ซึ่งเป็นพระธิดาองค์เดียวที่ทรงสิริโฉมงดงามมาก พระนางทรงไปโปรดการทรม้าเป็นอย่งยิ่ง เมืองหลวงพระบางนี้เจริญรุ่งเรืองจนเป็นที่หมายปองของพวกจีนฮ่อได้รวบรวมกองทัพยกมาดูกรานที่เมืองหลวงพระบาง

การเดินขบวนขอพระนางอามรี

ในที่สุดเจ้าคำชะอี ผู้ครองนครเห็นว่าท้าวจะรักษาเมืองเอาไว้ไม่ได้ จึงให้พระบิดา คือ เจ้านางจามรี พร้อมด้วยข้าราชบริพาร ส่วนหนึ่งอันประกอบด้วย เจ้าพัน ทหาร มหาดเล็กคนสนิทนำขอมมีล่าและกำลังไพร่พลและผู้คนบริวารชายหญิงหนีจากเมืองหลวงพระบางเดินทางผ่านป่าเขาถ้ำเนาไพรมาเป็นลำดับ พระนางจามรีทรงเปลี่ยนพหุภาคจากนักทรงเป็นช่างทรงที่เวียงจำประ (เมืองฝาง) หรือเมืองคามิระนคร โดยมีเจ้าทัพมภาคเล็กได้คล้องช้างชื่อว่า พลายสุวรรณมงคลณครถวายเจ้าหญิงจามรี ซึ่งถือกันว่าเป็นพญาช้างคู่บุญบารมีของพระนางมีเจ้าทัพมภาคเล็กเป็นควาญช้าง พระนางจามรีได้ตั้งสัจจะอธิษฐานขอให้พญาช้างมงคลนี้ได้นำพาพระนางและบริวารเดินทางไปยังสถานที่ที่เหมาะสมที่จะตั้งเมืองใหม่ การเดินทางของพระนางจามรีจะมีชื่อเรียกตามสถานที่ผ่านและยังเรียกชานกันอยู่จนถึงปัจจุบัน เช่น ขบวนผ่านเวียงเชียงลาว บ้านแม่ปะ ปัจจุบันนี้ผู้คนก็เรียกบ้านแม่ปะเชียงลาว ขบวนผ่านนางเวียงคอกย (ภูเขาคี๋ย) คอยหนึ่งใกล้กับแม่น้ำระมิงค์ (แม่น้ำปิง) พญาช้างสุวรรณมงคลได้สิ้นโกลดลงจากคอกยลูกนั้น ณ ที่แห่งนั้นก็ยังมีชื่อเรียกว่า คอกยถ่อ ซึ่งก็คือ อำเภอจอมทอง จ.เชียงใหม่ในปัจจุบัน ขบวนเสด็จได้ลงจากคอกยถ่อและพักที่ข้ามแม่น้ำปิงขึ้นฝั่งซึ่งช้างหนึ่งก็ทอนคอได้เดินทางถัดเกาะเวกตามฝั่งเขตเอาควงตะวันตกเป็นที่ตั้ง (ทิศตะวันออก) เกาะเหลี่ยมฟ้าและขุดยั้งขบวน ณ บริเวณ (แม่ถอบในปัจจุบัน) การเดินทางเริ่มลำบากขึ้นเพราะสภาพพื้นที่เริ่มสูงชันเป็นการขึ้นเขาผู้ติดตามทั้งหญิงและชายพากันเหนื่อยอ่อนโดยเฉพาะผู้หญิงที่เดินตามขบวนและหาหนามสับเกาะคำกั้ยึดรอยอ่อนเพลีย บางรายก็หายใจหอบถี่เร็วเปล่งเสียงออกมาว่า สุข สุข ซึ่งคอกยลูกนั้นได้ตั้งชื่อตามว่า " คอกยสุข " ปัจจุบันยังมีอยู่ การอพยพผู้คนเป็นไปอย่างยากลำบากมากขึ้น ระยะทางที่มากไกลทำให้เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ขาดขาดทุดโทรวม โดยเฉพาะเครื่องทรงของพญาช้างสุวรรณมงคล เจ้าทัพมภาคเล็ก ซึ่งพระนางจามรีได้รับเอาเป็นบุญคุณุธรรม ในระหว่างทางได้นำเอาเครื่องทรงของพญาช้างลงมาซ่อมแซม บ้านที่หยุดซ่อมแซมเครื่องทรงช้างนี้ในปัจจุบันเรียกว่าบ้านลชน (บ้านแลง) เมื่อซ่อมแซมเครื่องทรงของช้างเสร็จแล้วก็พากันเดินทางต่อไปอีกระยะหนึ่ง เจ้าทัพมภาคเล็กก็อยากจะพักขบวนพักช้าง จึงกล่าวขอพญาช้างลงเพื่อให้ช้างหยุดพัก แต่ปรากฏว่าช้างไม่ยอมถ่มถ่มถ่วง ปัจจุบันก็เป็น อ.ทุ่งหัวช้าง จ.ลำพูน และพอเดินทางมาถึงบริเวณถัดมาพญาช้างยอมถ่มถ่มถ่วงและหยุดพัก ณ ที่แห่งนั้นก็ให้เชื่อว่าบ้านแม่ปลง ปัจจุบันคือบ้านแม่ปลง (อ.ลี ลำพูน) ที่ตรงนั้นขบวนเสด็จได้หยุดพักเป็นแรมเดือน ในขณะที่หยุดพักขบวนเสด็จนั้นเอง เจ้าทัพมภาคเล็กผู้ซึ่งโดยปกติจะมีอุปนิสัยชอบล่าสัตว์ หากขบวนหยุดพักตรงไหนก็จะหาโอกาสเที่ยวป่าล่าสัตว์บริเวณใกล้ๆ เสมอ แต่คราวนี้เป็นคราวที่ถึงแก่ชะตากรรม เจ้าทัพได้ไปล่าสัตว์โดยลำพังไม่มีผู้บริวารตามไปด้วยเหมือนทุกครั้ง โชคไม่ดีก็ถูกรูปร่างสัตว์ นักรบควรรูปร่างอยู่ในป่าจนกระทั่งถึงเวลาอาหารเช้าพระนางจามรีเรียกเจ้าทัพมารับประทานอาหารแต่ไม่มีผู้ใดรู้ว่าเจ้าทัพไปไหน พระนางจึงให้ผู้คนออกติดตามไปในระยะเวลาไปใกล้ๆ นั้น ก็พบเจ้าทัพนอนหมดสติอยู่จึงได้นำมารับรักษา บดยาใส่แผลให้แต่ไม่ทันการณ์ เจ้าทัพได้เสียชีวิตลงตรงนั้น พระนางจึงได้ฌาปนกิจศพเจ้าทัพและทรงเศร้าโศกมาก ณ ที่นั้นจึงได้ชื่อว่าวัดแห่งพระนาง การเดินทางต่อมาเมื่อไม่มี

เจ้าทิมเป็นผู้นำทางพระนางจึงให้ผู้คนตกแต่งหวงคำประดับข้างและโถ้ชื่อข้างเชือกนี้ใหม่ว่า " ข้างพวงคำ " ตามชื่อเครื่องประดับ เมื่อสิ้น พระนางจามวี จึงได้ตั้งสัตยาธิษฐานอัญเชิญพรหมเทวดาอารักษ์ให้นำข้างเชือกนี้ไปสู่สถานที่ตั้งเมืองใหม่ ซึ่งข้างพวงคำก็ได้นำพาขบวนเสด็จส่งไปนครวิมมังกภัคดิ์เรื่อยไป พอมายังคชยอถูกหนึ่งข้างได้กลับหลังหันคืน ซึ่งที่ตรงนั้นได้เรียกกันว่า คชยอข้างคืน พญาข้างณเมืองกับว่า จะได้ตติคืนมากำนำพาขบวนเสด็จถึงที่แห่งหนึ่ง

การหลบขบวนขอลบพญาข้างบวงพวงคำ

ณ ที่ที่ขบวนคชยอถูกหนึ่งพระนางจามวีได้ให้ผู้คนนำก้อนหินใหญ่มาวางเรียงกันเรียกว่า หนูก้อนผกของพระนางได้ตั้งสัตยาธิษฐาน เป็นครั้งที่ 2 ขอให้พญาข้างนำพาผู้ค้นไปหาที่ตั้งเมืองให้ได้ แลปรากฏว่าพญาข้างได้เดินเข้าไปในป่าแห่งหนึ่งแล้วเกิดสะดุ้งตกใจในอะโรบายอย่างที่ไม่รู้ต้นเหตุคน ซึ่งทำให้พญาข้างพวงคำถึงกับล้ม ร่วง หรือหก ต่อมาที่ตรงนี้เรียกว่าหมู่บ้านโป่งหลอก อยู่ติดกับหมู่บ้านป่าหูก จนถึงทุกวันนี้ พญาข้างพวงคำได้วิ่งไป หกไป จนกระทั่งเครื่องทรงพวงคำได้หลุดตกจากหลังข้าง ชาวบ้านจึงเรียกว่า บ้านพวงคำ พญาข้างพวงคำได้หนีเตลิดหลงทางไปที่บ้านเสบสวน พระนางจามวีได้ให้ผู้คนติดตามไป พญาข้างได้ถลัดเกาะไปโดยลำพังถึงบ้านห้วยแม่สายและบวเฬารของพระนางจามวี ก็ได้ติดตามไปทันและจับพญาข้างได้ส่งมอบหอกันมาได้ พระนางจามวี ประดับตกแต่งพวงคำให้พญาข้างใหม่ จากนั้นมาพระนางจามวีก็ได้กระทำการตั้งสัตยาธิษฐานเป็นครั้งที่ 3 ว่าขณะนี้ได้เสด็จพารอนแรมมาจากหลวงพระบางได้แรมปีแล้ว หากมีบุญญาบารมีที่จะได้ตั้งเมืองใหม่ก็ขอให้พญาข้าง กลับคืนเถิดและนำพาขบวนเสด็จเดินทางต่อไป เทพยาคาเดใจให้ข้างนำทางขึ้นห้วยแม่ละติและห้วยแม่ไป เลยห้วยแม่ไปขึ้นคชยอมาทางทิศตะวันตกของแม่กำถัมก็ได้ระยะหนึ่ง ก็เห็นดวงตะวันคล้อยต่ำมาคาดส่องได้เห็นเป็นแนวต้นไม้ใส่ที่ขลุ่ยบนคชยอนั้น ซึ่งมีช่องไปยาวสุดลูกขลุ่ยคา ในคชยอน้อยนี้ อคิศาชาติพระโพธิสัตว์ได้เกิดเป็นโคคายห้อยขลุ่ยบนคชยอถูกไม้กำก่อนและคชยอถูกนี้ก็มีพญานาคปลกปึกนักวิฆนานามาน

ขลุ่ยที่ตีบเมื่อขลุ่ยใหม่

พญาข้างพวงคำได้เดินทางไปยังจุดหนึ่งซึ่งตรงกลางมีมูอลดินกองสูงอยู่พอสมควร และเรียกชื่อว่าจอมปลวกใหญ่ บนจอมปลวกใหญ่นี้มีหินสีขาวคล้ายดั่งกับไขนกกบุงอยู่บนกลีบ เมื่อพญาข้างได้เห็นจอมปลวกที่มีหินสีขาวนั้นได้ส่งเสียงร้องดังกับปากที่ขลุ่ยบนกลีบ จากนั้นจึงเสด็จรอบจอมปลวกนั้น 3 รอบ แล้วใช้วางหักกิ่งไม้ที่มีดอกไม้ทำอากาศโบกสายกิ่งดอกไม้นั้นแทนขลุ่ยจอมปลวกเป็นการแสดงความคารวะ แล้วทรุดตัวลงยกวงขึ้นทำการเคารพสถานที่ตรงนั้นเป็นที่กำบังอภัยแก่พระนางจามวี และข้าราชการบวเฬารเป็นอย่างมากทำให้งทรงทราบโดยพลันว่าสถานที่แห่งนี้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเหมาะสมที่จะสร้างบ้านแปงเมืองต่อไป

พระนางจามรจึงให้ขบวนหยุดพัก ณ ที่ใกล้ๆ นั้นซึ่งมีต้นไม้ขนาดใหญ่แผ่กิ่งก้านสาขาร่วมวัน เหนาะร่มที่จะเป็นที่พัก ปัจจุบันต้นไม้จะค่าได้กลายเป็นต้นโพธิ์ใหญ่ขึ้นมาแทน และมีของจริงเหลืออยู่ ผู้รู้ทราบโดยทั่วกัน และในคืนนั้นเองมีเหตุการณ์ประหลาดขึ้นคือ มีลูกแก้วดวงใหญ่ลอยขึ้นมาจากจอมปลวกใหญ่นั้น ปรากฏให้ทุกคนได้เห็น รุ่งเช้าพระนางจามรได้ให้บริวารแล้ววางท่าความสะอาดบริเวณรอบๆ จอมปลวกใหญ่นั้น และถือเอาเป็นจุดสะคือเมือง (กลางเมือง) แล้วให้พญาช้างเดินกำกับทวนบริเวณยึดเอาแนวที่พญาช้างเดินรอบ ๆ เขตกำแพงเมือง จากสิ่งนี้ให้จุดคูเมืองสองชั้นขึ้นไว้รักษาแนวป่าไว้ที่มิอยู่แล้ว ปรับเป็นแนวกำแพงไม้ไผ่ธรรมชาติแทนอิฐกำแพง ให้ผู้คนข้างนอกเมืองเห็นเป็นแนวป่าไผ่หนาทึบ อยู่ข้างนอกมองเข้ามาจะไม่เห็นอะไรนอกจากป่าไผ่และแนวทวนอก ที่หนาทึบ ยิ่งดูทวนาวยิ่งมีลมหอบทึบเป็นเมืองที่ขากแก่การสังเกตของข้าศึกศัตรู พระนางจามรจึงตั้งชื่อเมืองนี้ว่า เมืองดี หรือเมืองดีดดี (อยู่ในเขต อ.ดี จ.สุพรรณ ไบ่มีจตุรัส)

อันคำว่า ดี หรือดีดดี ภาษาเมืองเหนือ แปลว่า แอบซ่อน, หลบซ่อน และ ณ แห่งนี้ คือ การกำเนิดเมืองดีดดี อันปกครองด้วยปฐมกษัตริย์จมนวีเทวี

ความเจริญรุ่งเรืองของนครลพบุรี

ย้อนความเมื่อพระนางจามร ได้พบสถานที่เหมาะสมที่จะสร้างบ้านเมืองแล้ว จึงให้ให้พรพลบริวารเริ่มปรับพื้นที่กันแนวอาณาเขตให้เป็นที่อยู่อาศัย แลเวียงวังของพระนาง โดยยึดเอาจุดที่เป็นที่ตั้งของจอมปลวกนั้น (ปัจจุบัน คือ วัดพระธาตุท้าววง อ.ดี) เป็นแกนกลางผู้คนก็จะหลยต่างช่วยกันขุดคูเมืองชั้น 2 ชั้น และรักษาต้นไม้ ที่ขึ้นอยู่แล้วตามธรรมชาติให้เป็นเสมือนหนึ่งแนวรั้วกำแพงต้นไม้ฝั่งอีกข้างหนึ่งซึ่งหนาทึบมาก หากอยู่ข้างนอกมองเข้ามาจะไม่รู้เลยว่าบ้านเมือง ช่อนอยู่ข้างหลัง ยิ่งดูทวนาวยิ่งแล้วใหญ่ เพราะจะมีมณฑลนอกปกคลุมอยู่ภายนอก พระนางได้สั่งให้ทำคันกั้นน้ำไว้ใช้และให้สร้างประตู 2 ชั้น และรักษาต้นไม้ที่ขึ้นอยู่แล้วตามธรรมชาติให้เป็นเสมือนหนึ่งแนวรั้วกำแพงต้นไม้ฝั่งอีกข้างหนึ่ง ซึ่งอกทึบมาก หากอยู่ข้างนอกมองเข้ามาไม่รู้เลยว่าบ้านเมืองซ่อนอยู่ข้างหลัง ยิ่งดูทวนาวยิ่งแล้วใหญ่ เพราะจะมีมณฑลนอกปกคลุมอยู่ภายนอก พระนางได้สั่งให้ทำคันกั้นน้ำไว้ใช้และให้สร้างประตู 2 แห่ง คือ ด้านทิศเหนือและทิศใต้ จากคันได้สร้างวัดพระธาตุท้าววงขึ้นเป็น วัดแรกของเมืองดี อยู่ติดกับเขตพระราชฐานเวียงวังของพระนาง เหตุที่พระนางจามรสร้างวัดพระธาตุท้าววงนั้น มีเหตุว่าทรงศุภนิมิตเห็นลูกแก้วดวงใหญ่มีแสงรัศมีลอยออกจากจอมปลวกใหญ่ไปยังบริเวณสถานที่นอกเขตโลกใต้กับที่ประทับของพระนาง โดยลอยไปลอยกลับมาถึง 5 ครั้ง จึงจับลูกดวงที่ลูกแก้วลอยไปหยุดที่นั่นเป็นจุดสร้างวัดเรียกว่า วัดพระธาตุท้าววง จากนั้นมาที่ทรงสร้างวัดในเขตพระราชฐานอีกวัดหนึ่ง เรียกว่า วัดพระธาตุท้าววงเดี่ยว (คือที่วัดพระธาตุท้าววงเดี่ยวในปัจจุบัน)

การท่ามกษาณกิจของผู้คนในเมืองดีดีดีมาก มีทั้งการเกษตร การค้าขายที่ขัวของป่า การทอผ้า การจักสาน การปั้นหม้อ ทำเครื่องใช้ต่างๆ และในอนาคตอาจจะมีผู้รู้นำไปพิสูจน์ทางปฐพีวิทยาทางวิทยาศาสตร์ ฯลฯ เพื่อสนับสนุนเรื่องสันนิษฐานว่า ของขี้เหล็กนี้ มีอายุที่พันปี ผู้คนที่ค้าขายทางน้ำไป

ต้องเวียนสามแฉ่งถึงสี่แฉ่งกว่าบ้าง ที่ติดต่อกับเมืองแก่่งสร้อย (ปัจจุบันไม่ทราบว่ามีอยู่ ณ ที่ใด ระหว่างลี้กับ จักรวัดเชียงใหม่ หรือกับจักรวัดตาก) อยู่ในวิสัยของพระเจ้าซ็อมมือเหล็ก กับพระนางบัวตม เป็นผู้ครอง นครถือได้ว่าเป็นอยู่ของผู้คนในสมัยพระนางจามรี ได้ทรงปกครองนครลี้ดี มีความสุขสบายตามสมควร แต่ต่อมาไม่นานพญาช้างทรงคู่บุญบารมีของพระนางจามรีได้เกิดแคลาญิศาตามไปด้วยวัยชรา จึงทรงฝ่าพหรงง แล้วให้ม้าอาภรณ์คู่ของพญาช้างมกรรยรบพระธาตุควงเด็วย และมีอนุสาวรีย์ของพญาช้างงอญุติคกับพระธาตุควงเด็วยมาตลอดจนถึงทุกวันนี้

บ้านเมือบล่มสลาย

พระนางจามรีทรงปกครองบ้านเมืองนครลี้มาจวบจนอายุได้ 50 ปีก็ว่าได้ถึงแก่สวรรคตโดย เทพอุกนิปราชฎ จึงมีผู้คนยกให้ผู้ที่มีความสามารถปกครองบ้านเมืองต่อๆ กันมา จนถึงสมัยของเจ้าแก้วมือนจามและเจ้ากันเมือง ปกครองความเจริญได้รุ่งเรืองสูงสุดจนมีผู้คนยกย่องรำลึกไปถึงหูของเจ้าพญาเมืองได้ ซึ่งอยู่ในสมัยของอุชทาย ยุคต้นๆ หรือศรีวิชัยราชัยยุคต้น เจ้าพญาเมืองไม่ได้ยกกำลังทหารจำนวนมากมา ประชิดคิดจะตนครลี้ดี แต่เนื่องจาก สภาพภูมิประเทศของนครลี้ดีเป็นแนวป่าไม้ขึ้นโดยรอบและมีกำแพงเมืองถึง 2 ชั้น มีประตูเพียง 2 ประตู ที่ตั้งเมืองที่อยู่บนยอดเขา ลี้กับชั้นซ้อน ทำให้ข้าศึกตีเมืองลำบาก ดังนั้นเจ้าพญาเมืองได้ จึงออกอุบายล่อศึกใหม่ ถึงกองทัพให้ล่าถอยกลับ แต่ยังคงทิ้งให้ตายล้นตลอดแนว แปลกปลอมปนเข้าไปลำซายกับผู้คนเมืองลี้ดี และพวกเขาทั้งก็คอยส่งข่าวความเคลื่อนไหวโดยมิช้าเร็ว ไปยังเมืองศรีวิชัยราชัย และเมื่อตอนล่าถอยทัพกลับนั้นเจ้าพญาเมืองได้ให้ทำแกลโดยให้ไพร่พลยิงธนูที่เอาเงินติดอยู่กับธนูที่ยิงนั้นด้วยระดมยิงธนูติดเงินไปที่ต้นไม้โดยรอบเมือง

ต่อมาเมื่อผู้คนคลายความกังวลใจว่าข้าศึกถอยหนีไปแล้ว ก็งมอดัดต้นไม้บางส่วนไปทำการซ่อมแซมเมืองโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เวลาผู้คนตัดไม้ไฟ พอเห็นธนูติดเงินอยู่ที่สีงต่างก็ไม่คิดถึงภัย แลทันทีจะตัดให้เป็นแนวกำแพงเหมือนเดิม ก็พากันตัดเว้าๆ แหว่งๆ จึงหว่านแกลลงสายลี้ก็ส่งข่าวบอกให้ทัพหลวงยกทัพกลับมายประชิดเมืองอีกครั้ง โดยยิงธนูไฟใส่แนวไม้ไฟเป็นบ้านเรือนก็วอดวายตามไปด้วย ข้าศึกก็เข้าเมืองได้โดยง่าย ผู้คนล้มตายกันอย่างมากมาย สภาพสุคน่าเวทนา ที่สู้แล้วก็ตายก็มาก ที่เหลือก็ถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยศึก ทองคำที่หุ้มพระธาตุ หุ้มพระพุทธรูปอยู่ถูกข้าศึกนำไฟเผาเผาจน เป้นกวาดทรัพย์สมบัติโดยเฉพาในเขตกลางเมืองเวียงวังเก่าของพระนางจามรี ถูกทำลายสิ้นซาก ผู้คนเสียชีวิตและอาภรณ์แล้หมดมากมาย ดวงวิญญูตาดจำนวนมากที่มีอาจไปผูกไปปูกิดตามกรรมเก่าของแต่ละดวงวิญญูตาด ก็ยังคงวนเวียนอยู่ในนครลี้ดีแห่งนี้มานานจนภพต่อภพ ชาติต่อชาติบ้างก็เวียนว่ายตายเกิดตามลธกัฏฐสงสารอยู่อย่างนี้เป็น 10 ปี 100 ปี หลาย 100 ปี และในที่สุดก็มีผู้ทรงธรรมได้นิมิตเห็นว่าพระนางจามรีก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้เวียนว่ายตายเกิดอีกหลายชาติ (ประมาณ 300 ปี) จึงได้มีบุญบารมีกลับมากเกิดใหม่เป็นพระนางจามรี

บทสวดบูชาพระแม่เจ้าจอมเทวี (ของอนุสาวรีย์ลำพูน)

ยา เทวี จามะเทวีภมิกา อภิรุปา อโหสิ ทัสสะณียาปาสาทิกา พุทธสาสนะ จ อภิปะสันนา
 สา อตีต เมตตาคะเชวะ ชันเมนะ จะ ทริภุชชะยะธาณิยา วัชชัง กาเรสิ ทริภุชชะยานะคะระวาเสินังมิ
 มะหันตัง ทิตตะสุชัง ตูปาเทสิ ออหัง ปะเช็งเมนะ เจตตะสา ตัง วันทาเม สีวะสา สัพพะทา

คำแปล

พระนางพระนามว่า จอมเทวี มีพระรูปเลอโฉม

ทรงเลื่อมใสในพระพุทธรูปสามภาค, ในอดีตกาล พระนางได้ครอง

เมืองทริภุชชัยด้วยพระเมตตา และเป็นธรรม, สร้างสรรค์

ประโยชน์สุขแก่ชาวเมืองทริภุชชัยอย่างมากมาย, ข้าพเจ้ามีใจ

เลื่อมใส ศรัทธา ขอกราบไหว้พระนางด้วยเศียรเกล้าตลอดกาล

๓๗๖

๓๗๗

๓๗๘

๓๗๙

๓๘๐

๓๘๑

๓๘๒

๓๘๓

๓๘๔

๓๘๕

๓๘๖

๓๘๗

๓๘๘

๓๘๙

๓๙๐

๓๙๑

๓๙๒

๓๙๓

๓๙๔

๓๙๕

๓๙๖

๓๙๗

๓๙๘

๓๙๙

๔๐๐

๔๐๑

๔๐๒

๔๐๓

๔๐๔

๔๐๕

๔๐๖

๔๐๗

๔๐๘

๔๐๙

๔๑๐

๔๑๑

๔๑๒

๔๑๓

๔๑๔

๔๑๕

๔๑๖

๔๑๗

๔๑๘

๔๑๙

๔๒๐

๔๒๑

๔๒๒

๔๒๓

๔๒๔

๔๒๕

๔๒๖

๔๒๗

๔๒๘

๔๒๙

๔๓๐

๔๓๑

๔๓๒

๔๓๓

๔๓๔

๔๓๕

๔๓๖

๔๓๗

๔๓๘

๔๓๙

๔๔๐

๔๔๑

๔๔๒

๔๔๓

๔๔๔

๔๔๕

๔๔๖

๔๔๗

๔๔๘

๔๔๙

๔๕๐

๔๕๑

๔๕๒

๔๕๓

๔๕๔

๔๕๕

๔๕๖

๔๕๗

๔๕๘

๔๕๙

๔๖๐

๔๖๑

๔๖๒

๔๖๓

๔๖๔

๔๖๕

๔๖๖

๔๖๗

๔๖๘

๔๖๙

๔๗๐

๔๗๑

๔๗๒

๔๗๓

๔๗๔

๔๗๕

๔๗๖

๔๗๗

๔๗๘

๔๗๙

๔๘๐

๔๘๑

๔๘๒

๔๘๓

๔๘๔

๔๘๕

๔๘๖

๔๘๗

๔๘๘

๔๘๙

๔๙๐

๔๙๑

๔๙๒

๔๙๓

๔๙๔

๔๙๕

๔๙๖

๔๙๗

๔๙๘

๔๙๙

๕๐๐

๕๐๑

๕๐๒

๕๐๓

๕๐๔

๕๐๕

๕๐๖

๕๐๗

๕๐๘

๕๐๙

๕๑๐

๕๑๑

๕๑๒

๕๑๓

๕๑๔

๕๑๕

๕๑๖

๕๑๗

๕๑๘

๕๑๙

๕๒๐

๕๒๑

๕๒๒

๕๒๓

๕๒๔

๕๒๕

๕๒๖

๕๒๗

๕๒๘

๕๒๙

๕๓๐

๕๓๑

๕๓๒

๕๓๓

๕๓๔

๕๓๕

๕๓๖

๕๓๗

๕๓๘

๕๓๙

๕๔๐

๕๔๑

๕๔๒

๕๔๓

๕๔๔

๕๔๕

๕๔๖

๕๔๗

๕๔๘

๕๔๙

๕๕๐

๕๕๑

๕๕๒

๕๕๓

๕๕๔

๕๕๕

๕๕๖

๕๕๗

๕๕๘

๕๕๙

๕๖๐

๕๖๑

๕๖๒

๕๖๓

๕๖๔

๕๖๕

๕๖๖

๕๖๗

๕๖๘

๕๖๙

๕๗๐

๕๗๑

๕๗๒

๕๗๓

๕๗๔

๕๗๕

๕๗๖

๕๗๗

๕๗๘

๕๗๙

๕๘๐

๕๘๑

๕๘๒

๕๘๓

๕๘๔

๕๘๕

๕๘๖

๕๘๗

๕๘๘

๕๘๙

๕๙๐

๕๙๑

๕๙๒

๕๙๓

๕๙๔

๕๙๕

๕๙๖

๕๙๗

๕๙๘

๕๙๙

๖๐๐

๖๐๑

๖๐๒

๖๐๓

๖๐๔

๖๐๕

๖๐๖

๖๐๗

๖๐๘

๖๐๙

๖๑๐

๖๑๑

๖๑๒

๖๑๓

๖๑๔

๖๑๕

๖๑๖

๖๑๗

๖๑๘

๖๑๙

๖๒๐

๖๒๑

๖๒๒

๖๒๓

๖๒๔

๖๒๕

๖๒๖

๖๒๗

๖๒๘

๖๒๙

๖๓๐

๖๓๑

๖๓๒

๖๓๓

๖๓๔

๖๓๕

๖๓๖

๖๓๗

๖๓๘

๖๓๙

๖๔๐

๖๔๑

๖๔๒

๖๔๓

๖๔๔

๖๔๕

๖๔๖

๖๔๗

๖๔๘

๖๔๙

๖๕๐

๖๕๑

๖๕๒

๖๕๓

๖๕๔

๖๕๕

๖๕๖

๖๕๗

๖๕๘

๖๕๙

๖๖๐

๖๖๑

๖๖๒

๖๖๓

๖๖๔

๖๖๕

๖๖๖

๖๖๗

๖๖๘

๖๖๙

๖๗๐

๖๗๑

๖๗๒

๖๗๓

๖๗๔

๖๗๕

๖๗๖

๖๗๗

๖๗๘

๖๗๙

๖๘๐

๖๘๑

๖๘๒

๖๘๓

๖๘๔

๖๘๕

๖๘๖

๖๘๗

๖๘๘

๖๘๙

๖๙๐

๖๙๑

๖๙๒

๖๙๓

๖๙๔

๖๙๕

๖๙๖

๖๙๗

๖๙๘

๖๙๙

๗๐๐

๗๐๑

๗๐๒

๗๐๓

๗๐๔

๗๐๕

๗๐๖

๗๐๗

๗๐๘

๗๐๙

๗๑๐

๗๑๑

๗๑๒

๗๑๓

๗๑๔

๗๑๕

๗๑๖

๗๑๗

๗๑๘

๗๑๙

๗๒๐

๗๒๑

๗๒๒

๗๒๓

๗๒๔

๗๒๕

๗๒๖

๗๒๗

๗๒๘

๗๒๙

๗๓๐

๗๓๑

๗๓๒

๗๓๓

๗๓๔

๗๓๕

๗๓๖

๗๓๗

๗๓๘

๗๓๙

๗๔๐

๗๔๑

๗๔๒

๗๔๓

๗๔๔

๗๔๕

๗๔๖

๗๔๗

๗๔๘

๗๔๙

๗๕๐

๗๕๑

๗๕๒

๗๕๓

๗๕๔

๗๕๕

๗๕๖

๗๕๗

๗๕๘

๗๕๙

๗๖๐

๗๖๑

๗๖๒

๗๖๓

๗๖๔

๗๖๕

๗๖๖

๗๖๗

๗๖๘

๗๖๙

๗๗๐

๗๗๑

๗๗๒

๗๗๓

๗๗๔

๗๗๕

๗๗๖

๗๗๗

๗๗๘

๗๗๙

๗๘๐

๗๘๑

๗๘๒

๗๘๓

๗๘๔

๗๘๕

๗๘๖

๗๘๗

๗๘๘

๗๘๙

๗๙๐

๗๙๑

๗๙๒

๗๙๓

๗๙๔

๗๙๕

๗๙๖

๗๙๗

๗๙๘

๗๙๙

๘๐๐

๘๐๑

๘๐๒

๘๐๓

๘๐๔

๘๐๕

๘๐๖

๘๐๗

๘๐๘

๘๐๙

๘๑๐

๘๑๑

๘๑๒

๘๑๓

๘๑๔

๘๑๕

๘๑๖

๘๑๗

๘๑๘

๘๑๙

๘๒๐

๘๒๑

๘๒๒

๘๒๓

๘๒๔

๘๒๕

๘๒๖

๘๒๗

๘๒๘

๘๒๙

๘๓๐

๘๓๑

๘๓๒

๘๓๓

๘๓๔

๘๓๕

๘๓๖

๘๓๗

๘๓๘

๘๓๙

๘๔๐

๘๔๑

๘๔๒

๘๔๓

๘๔๔

๘๔๕

๘๔๖

๘๔๗

๘๔๘

๘๔๙

๘๕๐

๘๕๑

๘๕๒

๘๕๓

๘๕๔

๘๕๕

๘๕๖

๘๕๗

๘๕๘

๘๕๙

๘๖๐

๘๖๑

๘๖๒

๘๖๓

๘๖๔

๘๖๕

๘๖๖

๘๖๗

๘๖๘

๘๖๙

๘๗๐

๘๗๑

๘๗๒

๘๗๓

๘๗๔

๘๗๕

๘๗๖

๘๗๗

๘๗๘

๘๗๙

๘๘๐

๘๘๑

๘๘๒

๘๘๓

๘๘๔

๘๘๕

๘๘๖

๘๘๗

๘๘๘

๘๘๙

๘๙๐

๘๙๑

๘๙๒

๘๙๓

๘๙๔

๘๙๕

๘๙๖

๘๙๗

๘๙๘

๘๙๙

๙๐๐

๙๐๑

๙๐๒

๙๐๓

๙๐๔

๙๐๕

๙๐๖

๙๐๗

๙๐๘

๙๐๙

๙๑๐

๙๑๑

๙๑๒

๙๑๓

๙๑๔

๙๑๕

๙๑๖

๙๑๗

๙๑๘

๙๑๙

๙๒๐

๙๒๑

๙๒๒

๙๒๓

๙๒๔

๙๒๕

๙๒๖

๙๒๗

๙๒๘

๙๒๙

๙๓๐

๙๓๑

๙๓๒

๙๓๓

๙๓๔

๙๓๕

๙๓๖

๙๓๗

๙๓๘

๙๓๙

๙๔๐

๙๔๑

๙๔๒

๙๔๓

๙๔๔

๙๔๕

๙๔๖

๙๔๗

๙๔๘

๙๔๙

๙๕๐

๙๕๑

๙๕๒

๙๕๓

๙๕๔

๙๕๕

๙๕๖

๙๕๗

๙๕๘

๙๕๙

๙๖๐

๙๖๑

๙๖๒

๙๖๓

๙๖๔

๙๖๕

๙๖๖

๙๖๗

๙๖๘

๙๖๙

๙๗๐

๙๗๑

๙๗๒

๙๗๓

๙๗๔

๙๗๕

๙๗๖

๙๗๗

๙๗๘

๙๗๙

๙๘๐

๙๘๑

๙๘๒

๙๘๓

๙๘๔

๙๘๕

๙๘๖

๙๘๗

๙๘๘

๙๘๙

๙๙๐

๙๙๑

๙๙๒

๙๙๓

๙๙๔

๙๙๕

๙๙๖

๙๙๗

๙๙๘

๙๙๙

๑๐๐๐

ท่อกำเนิด

ตามตำนานเล่าว่า พระนางจามเทวีเป็นลูกของสมรฐิราวมณูญ (เม็ง) ชื่อ นายอินตา มารดาไม่มีชื่อปรากฏ เกิดที่บ้านภนของอู่ อำเภอปายราช จังหวัดลำพูน

วันเวลาเกิด คือ วันพฤหัสบดี เวลาใกล้พลบค่ำ เดือนห้า ปีมะโรง (สุใหญ่) ซึ่งตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ พฤษภาคม 1176 อภินิหารคอนพระนางฯ อายุได้ 3 ขวบก็แก่ กล่าวกันว่าได้มีนกใหญ่ตัวหนึ่งบินเข้ามาหาอาหารในบ้านแล้วได้โฉบลงมาจับตัวทารกน้อยนี้บินไปทางทิศเหนือ จนกระทั่งนกใหญ่ตัวนั้นก็หมดแรงเพราะเหตุใดไม่ปรากฏ จึงปล่อยร่างของทารกน้อยนี้ร่วงลงมายังสระใหญ่ ซึ่งทารกก็นอนค้างอยู่บนใบบัว เป็นที่แก้วอัศจรรย์ยิ่งนัก

พระฤๅษีวาสุเทพ (สุเทพฤๅษี) ซึ่งอาศัยถ้ำถาวรอยู่ ณ คอยสุเทพ ได้ดูดวงคัมภารเข้าก็ทราบว่าการกคนนี้จะมาใช้ศนธรรมตาตมัญ ต้องเป็นผู้มีบุญบารมีมาเกิดเป็นแม่ ท่านจึงใช้พิล (วิ) ยี่งไปโนนสระน้ำนั้นพร้อมกับตั้งจิตอธิฐานว่าหากทารกนี้มีบุญจริงก็ให้วิ (พิล) ของเรารับร่างน้อยกับเข้าฝั่งมาได้เกิดและตั้งคำอธิษฐาน ร่างของทารกน้อยก็ลอยขึ้นฝั่งได้พร้อมทั้งพิล (วิ) ที่ใช้รองรับ ดังนั้นท่านฤๅษีวาสุเทพ ก็ได้นำทารกน้อยคนนี้ไปเลี้ยงดู โดยตั้งชื่อให้ว่า "หญิงวิ" ตามประวัติที่มานั้น

ท่านวสุเทพฤๅษีได้เลี้ยงดูหญิงวิจนกระทั่งอายุได้ 13 ขวบ จึงได้ค่อพยนต์จัดส่งพระนางไปตามนิมิต โดยให้นั่งไปบนพยนต์ มีวาระคิดตามไปดูแล 35 ตัว พยนต์ซึ่งพระฤๅษีเสกด้วยเวทย์มนต์คาถาก็นำพาหญิงวิไปตามถ้ำน้ำใหญ่จนกระทั่งถึงวัดเชิงท่าตลาดลพบุรี อ.เมือง ลพบุรี (ละโว้) พยนต์ (นารายณ์) ของหญิงวิลอยเป็นวงกลมอยู่ที่ท่าถ้ำ ประชาชนพลเมืองต่างช่วยกันชักลากขึ้นฝั่ง แต่ก็กระทำไม่สำเร็จ จึงพากันไปบูชาแจ้งแก่กษัตริย์เมืองละโว้ในขณะนั้น ได้ทราบข่าวก็อัศจรรย์ยิ่งนัก จึงเสด็จมาพร้อมกันรับหญิงวิเป็นธิดาบุญธรรม ต่อจากนั้นก็จัดให้มีโฆนเฉลิมฉลองและเฉลิมพระขวัญแค้นตั้งให้หญิงวิที่มารกับสายน้ำนี้เป็นพระราชาธิดา แห่งกรุงละโว้ธานี และได้ให้ไพร่ทิดจวกริพระภณกลงในแผ่นสุพรรณบัฏว่า

" เจ้าหญิงจามเทวีศรีสุวิยวงศ์ บรรมาชาติยนาวิ รัตนกัญญาละโว้บุรีราชศวรรษ "

เป็นราชทายาทแห่งนครละโว้ในดิถีอาทิตย์วาร ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ปีมะเมีย พฤษภาคม 1190 ต่อมาเจ้าหญิง จามเทวีฯ ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าชายรามแห่งกรุงละโว้และได้ครองราชย์ร่วมกับเจ้าชายราม ณ วันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 ปีชลา พฤษภาคม 1198

สร้างบ้านแปงเมือง

เมื่อปีพุทธศักราช 1200 ได้มีฤกษ์ทององค์ ชื่อ สุเทพฤกษ์ (วาสุเทพฤกษ์) และสุกฤษณฤกษ์ ได้พิจารณาสถานที่ริมฝั่งแม่น้ำแห่งหนึ่งเห็นว่าเหมาะสมจึงทำตามคำแนะนำของเพื่อนฤกษ์องค์หนึ่งชื่อว่า อนุสิธสฤกษ์ ได้สร้างบ้านเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมู หอยสังข์ โดยเชื่อว่าจะทำให้บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองประชาชนอยู่เป็นสุข

ท่านวาสุเทพฤกษ์ ได้รวบรวมชนเผ่าต่างๆ สร้างบ้านแปงเมืองเสร็จแล้ว จึงนึกถึงสิทธาบุญธรรม ซึ่งเมื่อหลายปีที่ผ่านมามีคนได้สร้างแพทย์ (นารายณ์) เพื่อให้ หมูจิว ได้ประทับส่งลอยไปกับบวณ จำนวน 35 ตัว ซึ่งต่อมาท่านก็ได้ทราบว่า

หมูจิว ได้มีบุญบารมีเป็นพระราชาธิราชของพระเจ้ากรุงละโว้ (สุทวาร) และเป็นซัดลิตะนารีที่มีความสามารถเยี่ยมบุพผ สามารถปกป้องบ้านเมือง เป็นจอมทัพหัวหน้าพ่อค้าแห่งกรุงโกธัมเบ และยังได้รับการสถาปนาอภิเษกสมรสกับ เจ้าราม ครองราชย์ ณ เมืองละโว้ธานีนั้นแล พระวาสุเทพฤกษ์จึงได้ทำสารไปอัญเชิญขอต่อเจ้าเมืองละโว้ เพื่อให้พระนางจามเทวีได้เสด็จกลับมานครองเมืองที่สร้างใหม่

การไปทูลเชิญเสด็จนี้ได้แต่งตั้ง นายกระวะยะ เป็นทูตถือสารไปพร้อมกับสุกฤษณะฤกษ์ ซึ่งตามตำนานได้กล่าวถึงนายกระวะยะนี้ว่าเป็นผู้เฉลียวฉลาด กล้าหาญ อดทน แข็งแรง บึกบึน สามารถเดินทางในป่าที่เต็มไปด้วยอันตราย รู้จักใช้ชีวิตในป่าและมีความรู้ทางยาสมุนไพรต่างๆ และมีนิสัยโอบอ้อมอารีซึ่งบุคคลผู้นี้ต่อมาได้เป็นกำลังสำคัญในการสร้างบ้านแปงเมืองของพระนางจามเทวี มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์มากมาย ปัจจุบันคนรุ่นหลังเคารพกราบไหว้ในนามของเจ้าพ่อเตโช เจ้าเมืองทวิภูลุชัย นับว่าท่านกระวะยะเป็นขุนพลแก้วของพระนางจามเทวีโดยแท้

ในการตัดสินใจเสด็จกลับมานครองเมืองทวิภูลุชัยของพระนางจามเทวีนั้น พระนางได้ทูลเชิญเจ้าราม พระสวามีมาด้วย แต่ได้รับการปฏิเสธ ดังนั้น พระนางจึงต้องเสด็จมาโดยลำพัง ขณะนั้นได้กำลังทรงพระครรภ์ได้ราว 3 เดือน และพระนางได้ทูลขอจากพระราชบิดากรุงละโว้ว่าประชาชนพลเมือง สิ่งของต่างๆ เติบงามถึงเมือง ทวิภูลุชัยด้วย คือ

1. พระมหาเถระที่ทรงปฏิญ	500 องค์
2. ประชาชนที่มีศีลธรรมตั้งอยู่ในเมญจศีล	500 คน
3. นักรบราชบุรุษบัณฑิต	500 คน
4. ช่างแกะสลัก	500 คน
5. ช่างแก้วแหวน	500 คน
6. พ่อเลี้ยง	500 คน
7. แม่เลี้ยง (เสรมฐี, ลพหณี)	500 คน
8. หมูจิวโอโฆว	500 คน
9. หมอยา	500 คน

10. ช่างเงิน	500 คน
11. ช่างทอง	500 คน
12. ช่างเขียน	500 คน
13. ช่างหลากหลาย	500 คน
14. ช่างเหล็ก	500 คน
15. หมู่ออเวียกทั้งหลาย	500 คน

รู้เบื้องหลังตรา

พระนางจามเทวีทรงใช้เวลาเดินทางจากกรุงละโว้โดยทางเรือภาคตามแม่น้ำปิง ใช้เวลาเดินทาง 7 เดือน ตลอดระยะเวลาการเดินทางได้เสด็จผ่านเมืองและสถานที่ต่างๆ เช่น

- เมืองบางปรอบาง (ปากบาง)
- เมืองคันจิกะ (ชัยนาท)
- เมืองบุรีบูร (นครสวรรค์)
- เมืองบุรณะ (เจดียง)
- เมืองเทพบุรี (บ้านโคกนกขี้รังพระธาตุ)
- เมืองบางพล (กำแพงเพชร)
- เมืองรากเลือด (เกาะรากเลือด)
- ทาดเชียงเวือย (เชียงใหม่)
- บ้านตาก
- สามเงา
- ผาฮานนาง
- ผาแต้ม
- คอนเต้า (ดอยเต่า)
- บ้านโทรคาม
- ท่าเชียงทอง
- อู่ระมิก (บ้านระมิก)

เมื่อพระนางจามเทวีเสด็จมาถึงยังหริภุญชัยนคร ทรงทำพระราชพิธีราชาภิเษกขึ้นครองราชย์ได้ 7 วัน ก็ทรงประสูติพระราชโอรสฝาแฝด ทรงพระนามว่า

- พระมหันตยศ
- พระอนันตยศ

ในรัชสมัยของพระนางจามเทวีได้ทรงมีช้างเผือกคู่สุพรรณภูมิ คือ ช้างปู้หนงมาเขียว (ช้างปู้กำมาเขียว)

หมายถึง ช้างที่มีมาเป็นสีเขียว ตามตำนานกล่าวว่า ช้างเผือกเชือกนี้ได้มาพักทากันในคอกขี้ม คอยโสน (เขตอำเภออินทกัณฑ์ เชียงใหม่) พระนางจามเทวีได้พาข้าราชการไพร่พลพร้อมด้วย พญาสิงหนาท ชื่อ ท้าวพรหมและบริวารมาทำการคล้องช้างโดยวิธีการให้พญาสิงหนาทและบริวารเข้าไปทำความคุ้นเคยจนช้างเผือกลดความดุร้าย เชื่องลง หมอควาญช้างจึงได้นำอาหารให้ช้างกิน แล้วทำการคดปล่อยให้พญาสิงหนาทนำช้างเข้ามาถวายตัวแก่พระนางจามเทวี

ซึ่งช้างนี้เป็นที่ติดใจของชาวเมือง อันว่าช้างเผือกนี้เป็นพญาช้างเผือกที่มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เป็นอย่างมาก ปัจจุบันนี้ประดิษฐานอยู่ที่ทุ่งช้าง บ้านช่างฆ้อง ชาวนครลำพูนและผู้คนโดยทั่วไปให้ความเคารพนับถือให้ว่าเจตีย์อยู่ช้างเป็นอย่างดี

ตำนานการศาสนา

พระนางจามเทวีทรงมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง จึงได้สร้างวัดขึ้น 4 วัด ประจำ 4 มุมเมือง (สุรทิศของเมืองหริภุญชัย) เพื่อเป็นพุทธปราสาทปกป้องคุ้มครองเมืองให้ปราศจากภัยพิบัติและเจริญด้วยความวัฒนาสถาพรยิ่งขึ้น คือ

1. วัดพระคงฐานี (วัดยาพิชธรรม)
2. วัดคชเมศวร์ (วัดอัญญาภิรมย์)
3. วัดมหาวัน (วัดมหาวันธรรม)
4. วัดประสูติ (วัดมหากัจฉาธรรม)

การปกครอง

พระนางทรงวางระเบียบการปกครองแบบ เวียง วัง คลัง นา ดังนี้

- ทรงแต่งตั้งพระพี่เลี้ยง พระนางแก้วดีเป็นผู้รักษาพระนครและเป็นแม่กองบูรณะพระนคร
- ทรงแต่งตั้งพระพี่เลี้ยง พระนางปทุมวดีเป็นผู้รักษากิจกรรมต่างๆ ภายในพระนครวัง
- ทรงแต่งตั้งพระยาโชติการาช เศวตสูริ เป็นขุนคลัง
- ทรงแต่งตั้งแม่กองคอินทร์ เป็นพระยาโพลท รักษาที่ดินไร่นาถาวรเกษตร

จะเห็นได้ว่าพระนางจามเทวีได้ทะนุบำรุงเมืองหริภุญชัยให้เจริญรุ่งเรืองมาก จากการเปรียบเทียบกับ พ.ศ. จะเห็นได้ว่าหริภุญชัยนครก่อตั้งมาก่อนสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี และหริภุญชัยมีเจ้าผู้ครองนครตลอดมาโดยจะไล่กวดมาถึงรัชสมัยที่สำคัญ ดังนี้

- พระเจ้าอภัยราชขึ้นครองราชย์ราว พ.ศ.1440 ได้ทรงสถาปนาวัดพระธาตุหริภุญชัยขึ้น
- พระยาธิราชขึ้นครองราชย์ราว พ.ศ.1810 พ่อขุนเมงรายเวียงชัยปรากฏแต่งตั้งอุปราชให้ย้ายพิน

นทอำมาตย์เข้ามาเป็นไส้ศึกยุยงให้ก๊กเมืองปัวกวนราษฎรเอาใจออกห่าง ต่อมาพ่อขุนเมงรายยกทัพตีเมืองเมื่อพ.ศ.1824 หริภุญชัยนครจึงตกเป็นเมืองขึ้นของเวียงชัยปรากฏ

- พ.ศ.1826 พ่อขุนเมงรายได้สถาปนาอัยพิชัยนครราชธานี พระองค์เสด็จไปสร้างเวียงกุมกาม ในปี พ.ศ.1829 และสร้างนครพิชัยศรีนครพิงค์ (เชียงใหม่) ในปี พ.ศ.1839 โดยเชิญพ่อขุนรามคำแหง และพ่อขุนผำเมืองพระสหายมาเป็นที่ปรึกษาด้วย

- อัยพิชัยหรือทวารวดีราชธานีหรือทวารวดีราชธานีได้พ่ายแพ้และกลายเป็นเมืองร้างอยู่ราว 20 ปี พระเมืองแก้ว ราชวงศ์เมงรายผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 13 ได้มาบูรณะและได้สร้างเมืองขึ้นใหม่แคบลงกว่าเดิม นครทวารวดีราชธานีในยุคใหม่จึงรวมอยู่ในอาณาจักรนครพิงค์

ระหว่างปี พ.ศ.2272 - 2275 เป็นระยะที่พม่าคุกคามแดนแคว้นล้านนา เจ้ามหาศก เจ้าเมืองลำพูนได้ยกกองทัพไปช่วยชาวเมืองลำปางสู้รบกับพม่า แต่ไม่สำเร็จต่อมาภายหลังพระเจ้าบรมโกศ กษัตริย์ล้านนา (เจ้าพระยาสุรเสนา) ได้รวบรวมไพร่พลยกทัพไปช่วยเมืองลำปางรบกับพม่า แต่ไม่สำเร็จ ต่อมาภายหลังพระเจ้าบรมโกศ กษัตริย์ล้านนา (เจ้าพระยาสุรเสนา) ได้รวบรวมไพร่พลยกทัพไปช่วยเมืองลำปางรบกับพม่า แต่ไม่สำเร็จ ต่อมาภายหลังพระเจ้าบรมโกศ กษัตริย์ล้านนา (เจ้าพระยาสุรเสนา) ได้รวบรวมไพร่พลยกทัพไปช่วยเมืองลำปางรบกับพม่า แต่ไม่สำเร็จ

ปี พ.ศ.2304 โปะระบุรพ่วนแม่ทัพพม่ายกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ และเมืองลำพูน

ปี พ.ศ.2306 ลำพูนตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ต่อมาเจ้าไชยสิทธิ์ผู้คนเข้าแย่งเมืองคืน แต่มีกำลังน้อยยกทัพจึงถูกฆ่าตาย

ปี พ.ศ.2308 ชาวลำพูนรวมกำลังเข้ายกทัพสู้รบกับพม่า จนได้รับชัยชนะ โปะระบุรพ่วนพาเจ้าพิชัยและเจ้าเมืองลำปางหนีกลับฝั่งวะ ต่อมาพม่าส่งอะแซหวุ่นกี้มาปราบลำพูนได้สำเร็จในปี พ.ศ.2309 และบังคับให้ผู้อยู่อาศัยชกค่า ผู้หญิงเจาะหูใส่মনสถานตามอย่างพม่า

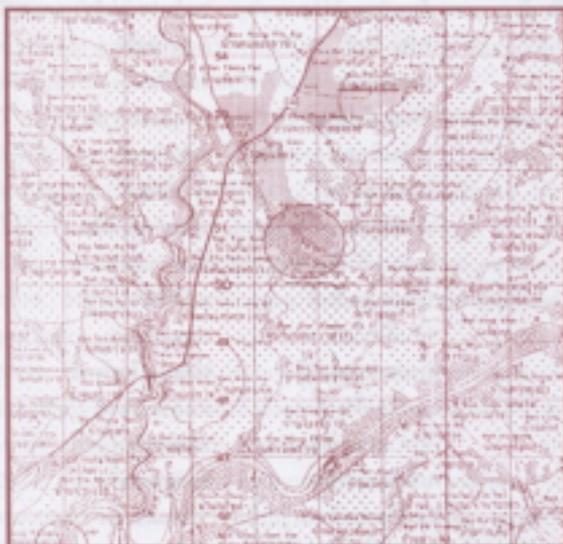
ปี พ.ศ.2317 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกกองทัพมาตีเชียงใหม่คืนจากพม่าได้สถาปนาพระเจ้ากาวิละเป็น ผู้ครองนครเชียงใหม่และให้เจ้าศรีบุญเรือง ธิดาเป็นอุปราช อพยพชาวลำปาง เชียงใหม่ และชาวองมาอยู่ลำพูน 1,000 ครอบครัว ลำพูนจึงได้รุ่งเรืองขึ้นอีกครั้งหนึ่งมีเจ้าผู้ครองนครสืบต่อมาจนถึงเจ้าจักรคำชจรศักดิ์เป็นเจ้าผู้ครอง นครลำพูนองค์ที่ 10 ก็เป็นอันสิ้นสุดเจ้าผู้ครองนครลำพูน

บารวียืด

ในปีปลายแห่งพระชนม์ชีพของพระนางจามเทวี ภายหลังจากที่ได้ทรงเวนคืนราชสมบัติให้แก่พระเจ้านันทยศ พระราชโอรสแล้วเมื่อวันที่ 1 ค่ำ เดือน 10 ปีมะโรง พุทธศักราช 1236 พระนางจามเทวีมีพระชนมายุได้ 60 พรรษา ได้ทรงสละเพศเป็นชีวิดาชว โดยแม่ชีจามเทวีทรงปฏิบัติศาสนา ณ สำนักอารามจามเทวี จนกระทั่งในวันที่ 8 ค่ำ เดือน 9 ปีมะเมีย พุทธศักราช 1274 แม่ชีจามเทวีก็ได้สวรรคตโดยปราศจากโรคใดๆ และได้มีพิธีอัญเชิญพระเพลิงพระบรมศพ เมื่อวันที่แรม 3 ค่ำ เดือน 6 ปีวอก พุทธศักราช 1476 สิริพระชนมายุได้ 92 พรรษา

หลังจากถวายพระเพลิงอัฐิพระมหากษัตริย์แห่งนครทวารวดีแล้ว ก็ได้มีพระอัฐิบรรจุไว้ ณ อารามจามเทวี โดยนครทวารวดี เสดียงค์ และระเมิงค์ ได้ร่วมกันไว้ทุกข์ต่ออีก 1 ปี

เวียงบ่อแก้ว

แผนที่เวียงบ่อแก้ว

(หน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี, เวียงบ่อแก้ว 1 : รายงานการขุดแต่งสิ่งกีดขวางและบูรณะโบราณสถาน : หน้า 6.)

ตำแหน่งที่ตั้ง

เมืองโบราณเวียงบ่อแก้ว ตั้งอยู่ในเขตบ้านท่ากาน ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่บริเวณเส้นรุ้งที่ 18 30 30 เหนือ และเส้นแวงที่ 101 43 88 ตะวันออก พิกัดกริดที่ QMA 879080 (แผนที่ทางทหารลำดับชุด L 7017 ระยะเวลา 4746 II)

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดกับบ้านพระเจ้าทองทิพย์
ทิศใต้	ติดกับบ้านสันกะวาน
ทิศตะวันออก	ติดกับบ้านหนองซ้อย
ทิศตะวันตก	ติดกับบ้านสันสกอก และบ้านสันแหมนทอง

การเดินทางจากตัวจังหวัดเชียงใหม่ ใช้เส้นทางสายเชียงใหม่-ฮอด เป็นระยะทางประมาณ 34 กิโลเมตร จนถึงทางแยกเข้าบ้านท่ากาน บริเวณตลาดกานบ้านทุ่งเสี้ยว เป็นระยะทางเข้าไปประมาณ 2 กิโลเมตร โดยผ่านพื้นที่บ้านตึกออก

สภาพทั่วไป

ตัวเมืองโบราณมีสภาพเป็นเนินสูง พื้นโดยรอบเป็นที่ราบลุ่ม ห่างจากลำน้ำฝางประมาณ 3 กิโลเมตร ทางด้านทิศตะวันตกมีลำน้ำแม่ชานไหลผ่าน ห่างจากตัวเมืองท่ากานประมาณ 2 กิโลเมตร นอกจากนี้ยังมีลำเหมือง (ลำห้วย) สายเล็กๆ ชักน้ำจากน้ำแม่ชานเข้ามาถึงคูเมืองทางด้านทิศใต้ และยังมีลำเหมืองขนาดเล็กชักน้ำเข้ามาใช้ภายในตัวเมืองทางด้านทิศตะวันออก ซึ่งสันนิษฐานว่าคงเป็นระบบชลประทานที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยโบราณ

สภาพภายในตัวเมืองเดิมเป็นป่าทึบ ต่อมามีการโค่นต้นไม้ใหญ่ หักวังตางพงเพื่อทำเป็นที่อยู่อาศัย พื้นที่บริเวณชายเนินเป็นที่นาทั้งหมด ปัจจุบันบ้านเรือนราษฎรส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในตัวเมือง

ลักษณะภูมิประเทศของตัวเมืองตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขา มีแม่น้ำหรือลำน้ำไหลผ่านตัวเมือง และตั้งอยู่บนเนินดิน มีคูน้ำ-คันดินล้อมรอบ พื้นที่โดยรอบเอระแก่การเพาะปลูก ซึ่งเป็นลักษณะของชุมชนโบราณในภูมิภาคแถบนี้อีกหลายแห่ง เช่น เวียงมโน อ.หางดง จังหวัดเชียงใหม่ เมืองลำพูน เป็นต้น

เมืองเวียงท่ากานในปัจจุบันยังปรากฏร่องรอยความเป็นเมืองโบราณให้เห็นอย่างเด่นชัด มีลักษณะเป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมคี่นผัด ยาวประมาณ 700 เมตร กว้างประมาณ 500 เมตร ปรากฏแนวคูเมือง 1 ชั้น กว้างประมาณ 7-8 เมตร และมีกำแพงดินเว้าคันดินล้อมรอบ 2 ชั้น ปัจจุบันเหลือสภาพแนวคูน้ำ-คันดินให้เห็น 3 ด้าน ยกเว้นด้านทิศใต้

ข้อมูลทั่วไป

- **ประชากร** ชาวบ้านท่ากานมีจำนวนประชากรทั้งหมด 1,381 คน มีจำนวน 340 หลังคาเรือน คนส่วนใหญ่เป็นชาวไทยยอง ที่อพยพเข้ามาอยู่ตั้งแต่สมัยพระยาจักรีระปกครองเมืองเชียงใหม่ คนส่วนใหญ่พูดภาษาไทย

- **อาชีพ** ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำนา ซึ่งสามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง เรียกว่า ข้าวเหนียว และข้าวนาปรัง ปลูกทั้งข้าวเจ้า และข้าวเหนียว นอกจากทำนา ส่วนใหญ่นิยมปลูกถั่วเหลืองก่อนปลูกข้าว บางครั้งก็ทำไร่ยาสูบ ปลูกผัก บางส่วนปลูกลำไย นอกจากนี้จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมแล้ว ชาวบ้านบางส่วนประกอบอาชีพค้าขายเสื้อผ้าสำเร็จรูป ขายอาหารสำเร็จรูปคณงหมู่บ้านอื่น ขายอาหารและพืชผักผลไม้ในตลาดประจำหมู่บ้าน (ภาคแดง) และมีอาชีพเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูป บางส่วนจะไปรับจ้างทำงานในเมืองเชียงใหม่เพื่อขอลดหน้าตาแก่แล้ว

- **สาววรรณูปโกศ** บ้านท่ากานมีให้ทำใช้เมื่อ พ.ศ. 2514 โดยต่อมาจาก อ.ลำพูน ส่วนนี้ประพามีใช้ตั้งแต่ พ.ศ.2517 เป็นการประพของหมู่บ้าน ชาวบ้านช่วยกันทำขึ้น ตั้งอยู่ภายในเขตกำแพงวัดกลางเมือง

มีถนนตัดผ่านกลางหมู่บ้าน ตัดผ่านคูน้ำ คันดิน เข้ามาท่างด้านทิศตะวันตก ไปจนถึงบ้านโรงวัว ซึ่งมีถนนสายเรียบแม้มีกิ่งสามารรถไปจนถึงลำห้วยได้ ถนนเส้นนี้ตัดเมื่อ พ.ศ.2487 แบ่งหมู่บ้านท่ากานออกเป็นบ้านเหนือ บ้านใต้ บ้านตะวันออก บ้านตะวันตก ซึ่งเป็นชื่อที่ใช้เรียกกันเองในหมู่บ้าน เพื่อความเข้าใจของชาวบ้าน

- **โรงเรียน** บ้านท่ากานมีโรงเรียนอยู่ 1 แห่ง สอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ตั้งอยู่นอกเมืองด้านทิศตะวันออก อยู่ติดกับกำแพงดินชั้นนอก เดิมโรงเรียนตั้งอยู่ภายในวัดกลางเมือง ในภายหลังจึงได้รื้อออกไปตั้งนอกเมือง

- **วัด** วัดบ้านท่ากานตั้งอยู่ทิศตะวันตก ทางด้านทิศตะวันออกของวัดกลางเมือง วัดนี้เป็นวัดเก่าแก่ ต่อมาได้มีการก่อสร้างวิหารหลังใหม่ขึ้นแทนที่วิหารหลังเก่า พระอุโบสถของวัดนี้ตั้งอยู่ในเขตวัดพระอุโบสถ (หน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี, เวียงท่ากาน 1 : รายงานการขุดแต่งศิลาและบูรณะโบราณสถาน : หน้า 7-8.)

วัดท่ากาน

วัดท่ากานตั้งอยู่ ม.5 ต.บ้านกลาง อ.สันป่าตอง อยู่ในบริเวณใจกลางเมืองท่ากาน วัดท่ากานเดิมเป็นวัดร้างเช่นเดียวกับโบราณสถานภายในเวียงท่ากาน ต่อมาเมื่อพระสงฆ์เจ้าจารย์พราหมณ์ช่วยสมัย 1.5 จึงได้จัดตั้งขึ้นเป็นวัด มีพระสงฆ์จำพรรษาและเป็นวัดที่มีโบราณสถานแห่งเดียวของเวียงท่ากานที่มีพระจำพรรษาภายในวัดท่ากานปรากฏโบราณสถาน 1 แห่ง คือ เจดีย์ แต่ปัจจุบันมีการสร้างเจดีย์ครอบเจดีย์องค์เดิมแล้ว ลักษณะเจดีย์เป็นศิลปะล้านนา สมัยรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ภายในวัดยังเป็นพื้นที่เก็บรักษาโบราณวัตถุสำคัญที่พบภายในเวียงท่ากานอีกจำนวนมากหนึ่ง คือ โถลายคราม สมัยราชวงศ์หยาบ พ.ศ.1823-1911 พระพุทธรูปสำริดและเงิน ศิลปะหริภุญไชย และพระพุทธรูปสำริด(หลวงพ่อเพชร) รวมถึงยังเป็นแหล่งฝังศพของชนมุนย์สมัยล้านนา บริเวณด้านภหลังวัดอีกด้วย (หน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี, เวียงท่ากาน : ป้ายอธิบายความเป็นมาของแหล่งโบราณสถานวัดท่ากาน.)

ปัจจุบันบริเวณเมืองโบราณเวียงท่ากานยังมีลักษณะทางกายภาพและร่องรอยของความเป็นเมืองโบราณดีกว่าเมืองโบราณแห่งอื่นๆ ในลุ่มแม่น้ำปิงจำนวนมาก กล่าวคือยังคงปรากฏแนวกำแพงเมือง-คูเมืองเหลืออยู่อีก 1,500 เมตร และมีโบราณสถานประเภทวัดในพระพุทธศาสนา เท่าที่สำรวจพบแล้ว 11 กลุ่มใหญ่ๆ มีสิ่งก่อสร้างประเภทเจดีย์ วิหาร โบสถ์ กำแพงแก้ว ชุมประตูดูใจ บ่อน้ำและสิ่งก่อสร้างอื่นๆ รวมประมาณ 115 แห่ง (เมืองและแหล่งชุมชนโบราณในล้านนา : หน้า 119.)

คูเมือง-กำแพงเมืองท่ากาน

ตั้งอยู่ที่บ้านท่ากาน ต.บ้านกลาง อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่ เป็นคูเมือง กำแพงเมืองรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยาวประมาณ 700 เมตร กว้างประมาณ 500 เมตร มีคูเมือง 1 ชั้น กว้าง 7-8 เมตร และมีกำแพงดินล้อมรอบ 2 ชั้น ปัจจุบันเหลือสภาพแนวคูเมือง กำแพงเมือง 3 ด้าน ยกเว้นด้านทิศตะวันออก เมืองนี้สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยหริภุญไชย และก่อสร้างเพิ่มเติมในสมัยล้านนา (หน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี, เวียงท่ากาน : ป้ายอธิบายความเป็นมาของแหล่งโบราณสถาน คูเมือง-กำแพงเมืองท่ากาน.)

ประวัติและความสำคัญทางด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์

เวียงท่ากานมีประวัติความเป็นมาปรากฏในเอกสารตำนานมูลศาสนา ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ และพงศาวดารโยนก มีเรื่องราวเกี่ยวเนื่องกับปริมปราศดีในการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนาและการเสด็จมาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

หลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่ามีก่อกำเนิดฐานโบสถ์บริเวณเวียงท่ากานมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 ตรงกับสมัยทวารวดี หรือก่อนการสร้างเมืองเชียงใหม่ มีการอยู่อาศัย และสร้างบ้านแปงเมืองต่อเนื่องมาในสมัยล้านนา (พุทธศตวรรษที่ 19-22) จนจบจนกระทั่งปัจจุบัน

ในสมัยพระยาเม็ยราย (พ.ศ.1806-1845) พระองค์โปรดให้นำท่อนพระศรีมหาโพธิ์จากลังกาไปปลูก ณ เวียงพันนทะการ ต่อมาเวียงท่ากานมีฐานะเป็นพื้นที่หนึ่งของเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองปราการชั้นในด้านทิศใต้ เป็นแหล่งควบคุมการสะสมเสบียงอาหาร กำจัดคน และเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของคนหลายวัฒนธรรมที่ร่วมสมัยกัน ได้แก่ เขียว (ไทยใหญ่) ยอง (ไทยยอง) และไทยโยน (ล้านนา) เวียงท่ากาน เป็นพื้นที่นาหว่านที่มีความสำคัญในฐานะเมืองหน้าด่าน เป็นที่พักรวบรวมกำลังพลและสะสมเสบียงอาหารเพราะมีที่ราบหว่านน้ำกว้างขวางใช้สำหรับการปลูกข้าวในราวปี พ.ศ.2005 พระเจ้าติโลกราช ยกกองทัพไปตีได้เมืองเขียว โปรดให้นำเชลยชาวเขียว ไปอยู่ที่พันนทะการ เพื่อใช้แรงงานในการเพาะปลูกสะสมเสบียงอาหาร ต่อมาใน พ.ศ.2061 รัชสมัยพระเมืองแก้วมีกลุ่มคนจากบางหัวเมืองเข้าสวามิภักดิ์ต่อเมืองเชียงใหม่ก็โปรดให้ไปตั้งบ้านเรือนที่พันนทะการ

ต่อมาเมื่อพม่าเข้าครอบครองล้านนาคั้งแต่ พ.ศ.2101-2311 สถาปัตยกรรมฝ่ายเหนืออยู่ในความบูรณารักษ์แห่งยุคสมัยศึกจากพม่า กรุงศรีอยุธยา และการกอบกู้อิสรภาพในการปกครองตนเองของเมืองเชียงใหม่ ทำให้บ้านเมืองเกิดความเสียหายโดยทั่วไป “เวียงท่ากาน” ถูกทิ้งร้างไปจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพระยาภาวดีระพีเมืองเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.2334 จึงได้อพยพครอบครัวที่กระจัดกระจายมาตั้งบ้านเรือนในเวียงท่ากานและอยู่อาศัยสืบมาจนถึงทุกวันนี้ (เมืองและแหล่งชุมชนโบราณในล้านนา : หน้า 119-120.)

เวียงท่ากานในอดีต

จากหลักฐานทางด้านเอกสารและตำนานหลายฉบับ เช่นตำนานมูลศาสนา พงศาวดารโยนก และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากหลักฐานทางโบราณคดี เชื่อกันว่าเวียงท่ากานคงจะเริ่มสร้างในสมัยพระเจ้าอทธิธรรมราชมีชัยแห่งแคว้นทวารวดีในราวพุทธศตวรรษที่ 13 ซึ่งคงจะเป็นเมืองเล็กๆ ที่มีความสำคัญเมืองหนึ่งของแคว้นทวารวดี สืบต่อมาจนสมัยพญาเม็ยราย (พ.ศ.1804-1854) ช่วงก่อนตั้งเมืองเชียงใหม่ก็ปรากฏชื่อในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า “เวียงพันนทะการ” คงจะเป็นเมืองที่มีความสำคัญเมืองหนึ่งเพราะพญาเม็ยรายโปรดให้นำต้นโพธิ์ที่นำมาจากลังกาหว่านมาปลูกที่เวียงพันนทะการดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ความว่า

"เจ้าพระยามังรายก็เอาคำปูน 500 ผ่ากรมทหารเจ้าไปบูรณาหาโพธิ์เจ้าในเมืองลังกานั่นแล มหาเถรเจ้าที่ซึ่งที่วัดคำทั้ง 500 กลับคืนเมืองลังกา แล้วบูรณาหาโพธิ์ในลังกา มหาเถรทั้ง 4 คน อธิษฐานว่า ผู้ซึ่งทั้งหลายจักเอาหาเสนาพุทธเจ้าเมื่อคล้อยในลังกา มีว่าจักกันกุ่มรุ่งเรืองแน่ ขอให้อุทกมหาโพธิ์ตกลงเหนือ จีวรแห่งสุชา ว่าว่าอื่น อุทกมหาโพธิ์ตกลงมาเหนือคำจีวรแห่งเขาเจ้าและคนและอุทก มหาเถรทั้งสี่ก็เอา มหาโพธิ์ใส่ในบาตรแห่งคน อุทกมหาโพธิ์ก็งอกออกทั้ง 4 ต้น ก็เอามาถือแก่พญาเม็งรายเอาไปปลูกยังริ้วนาง ต้นหนึ่ง เอาไปปลูกยังทันนาพะการคันทน์ พญาเม็งรายก็ให้รชาमारคาแห่งคนชื่อว่า เทพคำซ้ายและกับนาง ปายโคเอาไปปลูกแทนที่ไม่ได้คือเกดียง วัดกานโอมคันทน์นั้นแล" (สงวน โชติวิวัฒน์ ผู้ปริวรรต ตำนานพื้น เมืองเชียงใหม่ พระนคร 2514 หน้า 24.)

เวียงท่ากานเป็นเมืองที่มีเจ้าเมืองปกครองในสถานภาพภายใต้การปกครองของเมืองเชียงใหม่ เป็นแหล่งสะสมเสบียงอาหารเพราะเป็นถิ่นที่อุดมสมบูรณ์ ชื่อของเวียงท่ากานปรากฏในเอกสารโบราณ เกี่ยวกับเมืองเชียงใหม่ในสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ.1984-2030) กล่าวไว้ว่า พระองค์ได้ยกทัพไปตี เมืองเวียงและได้นำเชลยชาวเวียงไปอยู่ที่เวียงพันกพะการ คงจะหมายความว่า ในช่วงนี้เวียงพันกพะการ มีฐานะเป็นเมืองขึ้นเมืองหนึ่งของเชียงใหม่ เพราะคำว่า พันก ภาษาไทยเหนือหมายถึงตำบล

หลังจากที่พม่าเข้ามาตีเมืองเชียงใหม่ได้ในสมัยพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ในปี พ.ศ.2101 เวียงท่ากานก็ตกอยู่ในอำนาจของพม่าเช่นกัน ต่อมาทางเชียงใหม่ได้ต่อสู้กับพม่าจนเมืองเชียงใหม่ร้างไป ประมาณ 20 ปีเศษ คือในช่วงระหว่าง พ.ศ.2318-2339 เวียงท่ากานก็คงจะร้างไปด้วย จนถึงช่วงปี พ.ศ.2339 พระยาภาวโรรสตีเมืองเชียงใหม่คืนจากพม่าได้จึงกวาดต้อนพวกไทยของซันมาอยู่รวมกันที่ทุกวันนี้

อนึ่ง คำว่า "ท่ากาน" ชาวบ้านเล่าว่ามาจากคำว่า "ดีะก่า" ในตำนานเล่าว่า เมื่อก่อนเสกวันมีกาเผือก ตัวใหญ่จะบินลงที่นี้ ชาวบ้านเล่าว่าถ้าบินลงแล้วจะทำให้เกิดความเดือดร้อนในหมู่บ้าน จึงพากันใส่กากหรือ ดีะก่าไม่ให้ลงกา ก็เลยเรียกกันต่อมาว่า บ้านดีะก่า ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ.2450 เจ้าอาวาสวัดท่ากานได้ เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น บ้านท่ากาน เมืองจากคำว่า บ้านดีะก่า ไม่เป็นภาษาเขียน

โบราณสถานเวียงท่ากาน

หลักฐานทางด้านเอกสารย่อมแสดงให้เห็นว่าเวียงท่ากานเป็นเมืองที่มีการอยู่อาศัยต่อเนื่องกันมา ตั้งแต่สมัยวิญญูไชยของมาจนถึงสมัยล้านนา อนึ่งหลักฐานทางโบราณคดีประเภทโบราณวัตถุ เช่น พระพิมพ์ดินเผา พระพุทธรูปดินเผา พระพุทธรูปสำริดเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นต้น ย่อมแสดงให้เห็นถึงศิลปะแบบวิญญูไชย ซึ่งยังคงเหลือหลักฐานให้ศึกษากว้างไม่ทั่วถึง รวมทั้งยังเหลือหลักฐานประเภทโบราณสถานและโบราณวัตถุในสมัยล้านนาให้ศึกษาอย่างต่อเนื่องทั้งในตัวเมืองและนอกเมือง

ปัจจุบันกลุ่มโบราณสถานที่ยังหลงเหลือให้เห็นเป็นกลุ่มใหญ่ที่สำคัญ ๆ อยู่ 11 กลุ่ม (หน่วยศิลปากร ที่ 4 กองโบราณคดี, เวียงท่ากาน 1 : รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน : หน้า 9-10.)

ข้อคิดเห็นและการวิเคราะห์

ความสัมพันธ์ของเวียงท่ากานกับหริภุญไชย

แคว้นหริภุญไชย เป็นศูนย์กลางความเจริญแห่งหนึ่ง ประกอบด้วยกลุ่มของเมืองที่กระจายอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ และลำพูน และบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำวังในเขตอำเภอเมือง และอำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง โดยมีเมืองลำพูนหรือหริภุญไชยเป็นศูนย์กลาง จากตำนานจามเทวีกล่าวไว้ว่า ฤาษีวาสุเทพสร้างเมืองหริภุญไชยประมาณ พ.ศ.1310-1311 โดยขุดเชิญพระนางจามเทวีธิดาของกษัตริย์ละโว้ (ลพบุรี) มาเสวยราชย์ หลังจากเมืองหริภุญไชยมีความเจริญมั่นคงแล้ว จึงขยายอำนาจออกไปโดยสร้างเมืองเขลางค์ขึ้นที่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง

ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง พบเวียงโบราณสมัยหริภุญไชยหลายแห่ง เช่นเวียงมโน ต.หนองตอง อ.หางดง จ.เชียงใหม่ เวียงเกาะ บ้านสองแคว กิ่ง อ.ดอยหล่อ จ.เชียงใหม่ และเวียงท่ากาน ต.บ้านกลาง อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่ (ศรีสวัสดิ์ ช่างสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, โรงพิมพ์ช้างเผือก พ.ศ.2529 หน้า 12-14.)

เมืองเวียงท่ากานมีประวัติความเป็นมาเฉพาะในด้านานเท่านั้น จึงไม่สามารถกำหนดระยะเวลาจากตำนานได้อย่างแน่ชัด ถ้านำไปเปรียบเทียบกับตำนานของเมืองหริภุญไชยแล้ว เวียงท่ากานจะกำหนดอายุลงไปได้ถึงประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 นายศรีศักดิ์ วัลลีโกดม ได้ทำการวิเคราะห์ตำนานของหริภุญไชยออกเป็น 2 ช่วง คือ

1. สมัยนิยาย แต่งจากนิยายพื้นบ้านของพระสงฆ์ในสมัยล้านนามีอยู่ 2 เรื่องคือ เรื่องแรกกล่าวถึงว่า พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาที่เมืองหริภุญไชยและเมืองตระการ หรือทั้งที่ทำนายว่าเมืองหริภุญไชยจะกลายเป็นเมืองใหญ่ และเป็นที่ยืนรับขลุ่ยของพระพุทธเจ้า เรื่องที่สองกล่าวถึง ฤาษีวาสุเทพสร้างเมืองหริภุญไชยแล้วอัญเชิญพระนางจามเทวีมาครองในราวพุทธศตวรรษที่ 13

2. สมัยประวัติศาสตร์ มีการบันทึกเอาไว้อย่างชัดเจน กล่าวถึงกษัตริย์ที่ปกครองเมืองหริภุญไชยมีทั้งสิ้น 50 องค์ มีระยะเวลายาวนานถึง 631 ปี หลักฐานทางด้านเอกสารได้ระบุว่า มีความสัมพันธ์กับละโว้ ทั้งการเมือง ศาสนา และศิลปะวัฒนธรรม ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 ต้องเผชิญกับการรุกรานของเขมร ในสมัยของพระเจ้าอาทิตยราช หลังจากนั้นก็หริภุญไชยก็ถล่มสู่ขมกามจนถูกพญาเม็งรายตีได้ใน พ.ศ.1836 (ศรีศักดิ์ วัลลีโกดม "ลพบุรีหริภุญไชย" ในรวมคดีไขข้อในทศวรรษที่ผ่านมา, สำนักพิมพ์เมืองโบราณ พ.ศ.2425 : หน้า 89-90.)

ถึงแม้ในด้านานจะมีอายุลงไปถึงพุทธศตวรรษที่ 13 แต่ไม่มีหลักฐานทางโบราณคดีชิ้นใดที่เก่าไปถึงพุทธศตวรรษที่ 15-16 เลย ในตำนานอีกเรื่องเล่าไว้ในสมัยของพระเจ้าอาทิตยราช ได้รับสั่งให้สร้างปราสาทบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในบริเวณพระบรมธาตุหริภุญไชย ได้มีกามเมือกตัวหนึ่งมีใบโอบพระเศียร จึงรับสั่งให้ใส่ขี้กามลงถึงเวียงตระการ เรียกหมู่บ้านนี้ว่า บ้านเผือก ซึ่งถ้าถูกต้องตามตำนานเวียงท่ากานลงจะเริ่มสร้างในสมัยพระเจ้าอาทิตยราช ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 (สงวน โชติสุขวัฒน์, "เรื่องตระการ"วารสารโบราณคดี 1 ฉบับที่ 1 เดือนกรกฎาคม- กันยายน พ.ศ.2511 หน้า 112.)

ความสัมพันธ์ของเวียงท่ากานกับล้านนา

เวียงท่ากานมีความเจริญและเสื่อมควบคู่ไปกับศรีอยุธยา ในฐานะของเมืองหน้าด่าน เมื่อพญาเม็งรายตีเมืองศรีอยุธยาได้ เวียงท่ากานก็ตกเป็นเมืองขึ้นของล้านนาคือเช่นกัน เอกสารช่วงนี้กล่าวถึงลักษณะการ มีชื่อปรากฏในเอกสารสมัยพญาเม็งราย สมัยพระเจ้าติโลกราช พ.ศ. 2005 กล่าวถึงการกวาดต้อนเชลยชาวเวียงมาไว้ที่พันนาคะการด้วย ในสมัยนี้ล้านนาก็มีความสัมพันธ์กับสุโขทัย จึงทำให้อิทธิพลของสุโขทัยเข้ามาผสมกับศิลปะล้านนา

ต่อมาใน พ.ศ.2060 สมัยพระเจ้าเมกุฏิก็มีความเกี่ยวข้องกับล้านนาคือเช่นกัน แสดงว่าเวียงท่ากานมีความสำคัญเรื่อยมา จนกระทั่ง พ.ศ.2101 พระเจ้าบุเรงนองแห่งเมืองหงสาวดียกมาตีเมืองเชียงใหม่ได้ รวมทั้งหัวเมืองของเชียงใหม่เดิมก็ตกอยู่ในการปกครองของพม่าด้วยเช่นกัน

พ.ศ.2271 เจ้าองค์กษัตริย์ล้านช้างแข็งข้อต่อพม่า มีการสู้รบกัน บรรดาหัวเมืองต่างๆ กลายเป็นเมืองร้างไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง รวมทั้งเมืองเชียงใหม่ที่ร้างไปในช่วง พ.ศ.2318-2339 จนพระยาภาวดีระเข้มาบูรณะเมืองเชียงใหม่ ได้ยกทัพไปตีเมืองต่างๆ แล้วกวาดต้อนคนมาอยู่ตามเมืองเหล่านั้น รวมทั้งเวียงท่ากานและลำพูน พระยาภาวดีระเข้กวาดต้อนพวกไทยของเขมรตั้งบ้านเรือนใหม่ (สมร ไพฑูริย์รัตน์, เรื่องสั้น หน้า 110-112.)

เวียงท่ากานกับผลการศึกษา

นอกจากหลักฐานทางด้านเอกสารที่แสดงถึงความสัมพันธ์กันอย่างไรก็ดีชีวิตของเวียงท่ากานศรีอยุธยาและล้านนาแล้ว ยังสามารถศึกษาถึงลักษณะเด่นของศรีอยุธยาได้ก็คือ

1. ลักษณะของเมืองโบราณ การตั้งเมืองในสมัยศรีอยุธยามีข้อสังเกตได้ก็คือ ตัวเมืองมักจะทำตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ ตัวเมืองตั้งอยู่บนเนินดินสูงระหว่างระดับ 290-300 เมตร จากระดับระดับน้ำทะเล ส่วนมากจะอยู่ใกล้กับแม่น้ำโขง อันสามารถเดินทางไปยังเมืองลำพูนได้สะดวก ตัวเมืองมักจะมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยม สร้างกำแพงเมือง 2 ชั้น และคูเมือง 1 ชั้น อยู่ตรงกลางระหว่างกำแพงเมือง เมืองโบราณสมัยศรีอยุธยาในบริเวณรอบๆ ลำพูนมีอยู่ 4 เมือง คือ เมืองลำพูน เมืองลำซูน, เวียงมโน อ.หางดง จ.เชียงใหม่, เวียงงาละ กิ่ง อ.ดอยหล่อ จ.เชียงใหม่ และเวียงท่ากาน อ.สันป่าตอง เมืองเหล่านี้ตั้งอยู่ห่างกันประมาณ 7-8 กิโลเมตร แต่ละเมืองพบหลักฐานทางโบราณคดีด้วยกัน (ศรีศักดิ์ วิธธิโกศล "ลครับศรีอยุธยา" หน้า ๑๕.) เมืองเหล่านี้มีจุดเด่นต่างกันไปมาก ศูนย์ ทัศนียภาพจะไม่เหมือนสภาพเดิมให้ศึกษาได้ แต่ที่เวียงท่ากานยังคงพอจะเหลือหลักฐานให้ศึกษาศิลปะศรีอยุธยาได้เป็นอย่างดี เป็นที่น่าสังเกตว่า ในหมู่บ้านรอบๆ เวียงท่ากานพบซากโบราณวัตถุ โบราณสถานทั้งแบบศรีอยุธยาและล้านนา เช่น บ้านใหม่ บ้านม่วง บ้านต้นกอก บ้านสันกอกเกิดและบ้านสันกาวาน เป้าคัน ลักษณะการกระจายของศิลปะวัฒนธรรมจากเวียงท่ากานไปยังหมู่บ้านเหล่านี้มาจะอยู่ในรูปของชุมชนขนาดเล็กที่ขึ้นตรงต่อเวียงท่ากาน และเวียงท่ากานที่ขึ้นตรงต่อลำพูนอีกทีหนึ่ง แต่ละหมู่บ้านตั้งอยู่บนที่ราบ หรือตั้งอยู่บนเนินเดี่ยว ถัดมรอบด้วยที่ราบลุ่มที่เหมาะแก่การทำนา เพื่อจะส่งไปยังเวียงท่ากาน หรือลำพูน

2. **ศาสนา** ในลำพูนกับเมืองสาสนาพุทธนิกายหินยานตามแบบเมืองทวารวดีในภาคกลางถึงเขตออกพระพุทธรูปและพระพิมพ์ดินเผาใกล้เคียงกันกับที่พบในเมืองโบราณสมัยทวารวดีที่พบในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ 17-18 อิทธิพลของเขมรสมัยนครวัดและขอมได้เข้ามามีอิทธิพลต่อทวารวดี คือศาสนาพุทธมหายานเข้ามาเผยแพร่ยังทวารวดี (ศิริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปวัตถุสำคัญในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติทวารวดี, สมวันสารการพิมพ์, กรุงเทพฯ พ.ศ.2522 หน้า 38.)

3. **สถาปัตยกรรม** เด่นลักษณะของสถาปัตยกรรมแบบทวารวดีที่เหลือหลักฐานมาจนทุกวันนี้คือเจดีย์เหลี่ยมวัดคู์กุด (วัดจามเทวี), วัดนเจดีย์ และสุวรรณเจดีย์ ที่มีหลักฐานทางด้านเอกสารระบุว่าสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอาทิตยราช ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 (ศรีสวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, เชียงใหม่ พ.ศ.2529 หน้า 16.) ลักษณะเด่นของเจดีย์สมัยนี้คือ นิยมมีขุมสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปยื่นปางประทานอภัยขนาดลดหลั่นกันขึ้นไป มีอิทธิพลทวารวดีตอนปลาย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 16-17 (สมนธิเดช, ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา, สำนักพิมพ์เมืองโบราณ พ.ศ.2528 หน้า 14-15.) พระพุทธรูปที่ประดิษฐานภายในขุมมีอิทธิพลของศิลปะทวารวดี ที่ผสมผสานกับศิลปะพื้นเมืองจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง จากการขุดแต่งโบราณสถานวัดกลางเมืองกลุ่มที่ 2 องค์เจดีย์เหลี่ยมซ้อนกันขึ้นไปเป็นชั้นส่วนบนทั้งลงมณฑล รอบฐานเจดีย์องค์ที่สูงสุดพบพระพุทธรูปดินเผาลายกับที่พบในโบราณสถานแถบลำพูน ชิ้นส่วนพระพุทธรูปดินเผาเหล่านี้เมื่อนำไปศึกษาเปรียบเทียบกับพระพุทธรูปดินเผาในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติทวารวดีแล้ว สามารถกำหนดอายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17-18 (ศิริยะ ไกรฤกษ์, เรื่องเดิม หน้า 4-5.) แสดงว่า เจดีย์วัดกลางเมืองน่าจะมีรูปทรงคล้ายกับเจดีย์เหลี่ยมที่วัดคู์กุดลำพูน ด้านเจดีย์องค์นี้ไม่ทั้งลงมา ก็คงจะเป็นเจดีย์ที่เป็นศิลปะแบบทวารวดีอย่างแท้จริง เช่นเดียวกันกับเจดีย์เทวสถาน ที่ อ.สาธาธิ เวียงจันทน์ ที่มีลักษณะแบบทวารวดีที่ถูกบูรณะเรื่อยมาจนถูกซ่อมแซมอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 พอดีคำไม้ซุงพม่ามาซ่อมใหม่ให้มีสวดลายแบบพม่า แต่รูปทรงเดิมยังคงเป็นแบบทวารวดีอยู่ (ศรีสวัสดิ์ อ่องสกุล, เรื่องเดิม หน้า 27.)

ส่วนเจดีย์วัดกลางเมืองกลุ่มที่ 1 ยังคงแสดงลักษณะของสถาปัตยกรรมแบบทวารวดีอยู่บ้างถึงแม้จะถูกบูรณะให้เป็นแบบล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21

เจดีย์วัดคอกอง ถูกสร้างครอบปิดหลายครั้ง ฐานใหญ่ช่างพม่ามาสร้างไว้ในช่วงที่พม่าเข้าครองเมืองเชียงใหม่ ในสมัยพระเจ้าบุเรงนอง เจดีย์องค์นี้เป็นแบบล้านนาที่มีอิทธิพลของสุโขทัยที่เข้ามาในสมัยพระเจ้าโลกราช ช่างในเจดีย์องค์นี้มีเจดีย์อยู่ข้างในอีกองค์หนึ่ง ซึ่งอาจจะเจดีย์แบบทวารวดีก็ได้ อันแสดงให้เห็นว่า มีการบูรณะพุทธสถานต่อมาเรื่อยๆ ตามความนิยมในสมัยนั้นๆ

สำหรับโบราณสถานอื่นๆ ในเมืองเวียงท่ากานส่วนมากจะเป็นแบบล้านนาประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 ธมา ซึ่งเป็นช่วงที่ล้านนามีความสงบสุขและมีความเจริญรุ่งเรือง

4. **ศิลปวัตถุ** ที่เป็นเอกลักษณ์ของทวารวดีคือพระพิมพ์ดินเผาแบบที่เรียกว่า พระสาม พระสิบสอง พระแผง (ห้าร้อย) ศิลปการสร้างพระพิมพ์ดินเผาลีนต่อมาจากทวารวดี ที่มีเนื้อสร้างขึ้นเป็นพุทธบูชา มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 17-18 เวียงท่ากานได้ขุดพบพระพิมพ์แบบนี้เป็นจำนวนมากและยังพบ

พระปางประทานรอยยิ้มสวมมงกุฎทรงเทริด ทำด้วยสำริดลักษณะของพระแบบนี้เป็นคติมหากษัตริย์ที่นิยมในสมัย รวราชวงศ์ปละของอินเดีย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 14-17 ซึ่งได้แพร่หลายเข้ามาถึงพม่า ไทย ไนประเทศ ไทยเคยพบพระพุทธรูปแบบนี้ที่ถลางพริ และที่เวียงมโห ในเวียงท่ากานเคยพบจำนวน 4 องค์ ปัจจุบันหายไป แล้ว พระพุทธรูปแบบนี้กำหนดอายุไว้ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17-18 (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, "เวียงมโห" วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 เดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม พ.ศ.2521 หน้า 70-72.)

เอกลักษณ์ของทิวภูมิไชยอีกอย่างหนึ่ง ก็คือภาชนะดินเผา ตกแต่งด้วยลายขูดขีด แล้วเขียนสีแดงทับ ภาชนะแบบนี้ใช้บรรจุกระดูกที่เผาไฟแล้ว มักพบฝังอยู่ตามฐานเจดีย์ พบมากที่สุดที่

เวียงมโห (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม "เวียงมโห" อ้างแล้ว หน้า 72.) คตินิยมการฝังหรือกระดูกแบบนี้ นิยมในพม่าด้วย ซึ่งกำหนดอายุภาชนะดินเผาแบบนี้ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17-19 (พิริยะ ไกรฤกษ์, เรื่องเดิม หน้า 6.) ในการขุดแต่งโบราณสถานกลุ่มวัดกลางเมือง พบเศษภาชนะดินเผาแบบนี้เป็นจำนวนมาก แต่ไม่พบภาชนะที่เต็มใบเลย แต่ส่วนมากที่พบจะเป็นภาชนะที่ผลิตจากเตาทางด้านนาฝั่งตามฐานเจดีย์ หรือบรรจุไว้ในเจดีย์สำหรับบรรจุกระดูกขนาดเล็ก

ผลที่ได้จากการขุดแต่งโบราณสถานที่ยังเวียงท่ากานก็คือ ทำให้ทราบว่า เมืองเวียงท่ากานคงจะเริ่มสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 17 สมัยพระเจ้าอาทิตยราชซึ่งเป็นสมัยที่ทิวภูมิไชยมีความเจริญมากทั้งด้านศาสนา และศิลปวัฒนธรรม มีความสำคัญในฐานะเมืองหน้าด่าน หรือเป็นแหล่งเสบียงอาหาร ยังคงมีความสำคัญสืบต่อมาจนถึงสมัยล้านนา ก่อนที่เมืองเชียงใหม่จะเสียดินแดนให้แก่พม่า ประมาณพุทธศตวรรษที่ 24

โบราณสถานกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดคือกลุ่มวัดกลางเมือง ที่พบหลักฐานศิลปะทิวภูมิไชยมากที่สุด และเป็นวัดที่สำคัญที่สุดด้วย ส่วนวัดอื่นๆ เช่นวัดพระเจ้าท่า วัดพระอุโบสถ วัดหัวข่วง วัดดงโพธิ์ วัดดงกอก วัดสันติสุข วัดป่าเป้า วัดหนองหม่น วัดภูไม้แดง และวัดน้อย มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบล้านนาแล้ว ถึงแม้หลักฐานทางด้านโบราณวัตถุที่พบจะมีของสมัยทิวภูมิไชยด้วย แต่ที่พบในปริมาณน้อย ย่อมแสดงให้เห็นว่า โบราณสถานเหล่านี้จะสร้างมาตั้งแต่สมัยทิวภูมิไชยแล้ว แต่ได้ชำรุดพังทลายไปจนไม่เหลือหลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรมอยู่เลย และมีการซ่อมแซมใช้เป็นพุทธสถานในช่วงสมัยล้านนา เพราะฉะนั้นเวียงท่ากานมีระยะเวลาการอยู่อาศัยมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17-24 หรือประมาณมากกว่า 700 ปี

การศึกษาค้นคว้าที่ผ่านมา

ปี พ.ศ.2508 คือการค้นพบเมืองเวียงท่ากานเป็นครั้งแรก โดยชมรมศึกษาวัฒนธรรม-โบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ในครั้งนั้นการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองนี้ยังมีไม่มากนัก นับแต่ก็เคยได้มีผู้สนใจศึกษา และนักวิชาการต่างๆ ได้สำรวจศึกษาพื้นที่โบราณสถาน โบราณวัตถุ ของเมืองโบราณแห่งนี้เรื่อยมา

เมื่อประมาณกลางปี 2527 คณะอาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ ได้ร่วมมือกับหน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี ขุดหลุมทดสอบทางทางโบราณคดี โดยมีเป้าหมายเพื่อศึกษารูปแบบของภาชนะดินเผาในเมืองโบราณเวียงท่ากาน ในหลุมทดสอบหลุมหนึ่งด้านทิศตะวันตกของวัดท่ากาน ได้พบโครงกระดูกมนุษย์จำนวน 2 โครง ในความลึกประมาณ 2 เมตร แต่เป็นที่

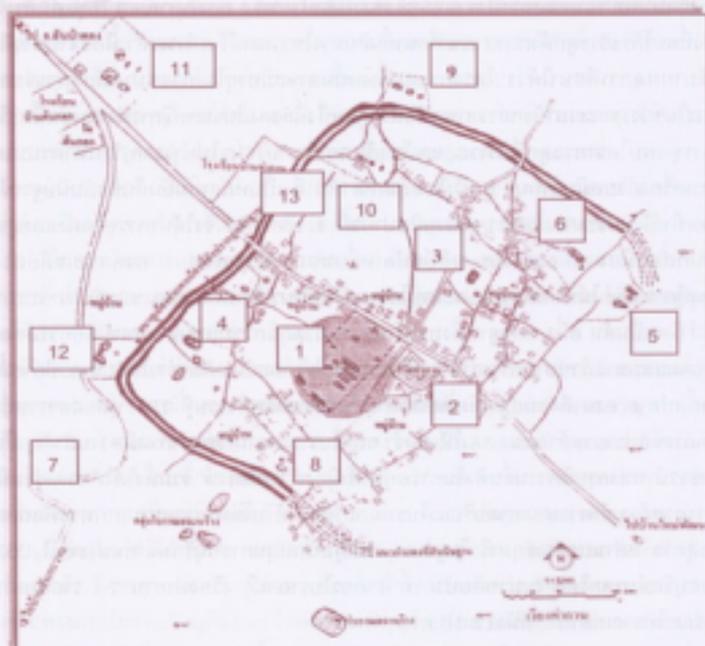
นำเสียดขายหลอดสอที่มีขนาดเล็กไป และในการจุดต้นไม้พบหลักฐานใดๆ ร่วมกับโครงกระดูกที่จะยืนยันได้ว่า โครงกระดูกนั้นเป็นของคนในสมัยใด

ในปีถัดมาคือประมาณกลางปี พ.ศ.2528 หน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี ได้จุดค้นหาโบราณคดี บริเวณแหล่งที่พบโครงกระดูกดังกล่าว และศึกษาชั้นดินทางโบราณคดีในบริเวณตัวเมือง จากการศึกษาเบื้องต้นพอจะอธิบายผลการศึกษาได้ว่า โครงกระดูกที่พบนั้นคงจะมีอายุไม่เก่าแก่มากนัก ควรจะอยู่ในสมัยล้านนา เพราะในช่วงระยะเวลาดังกล่าวอาจจะมีคนกลุ่มหนึ่งที่ยังคงมีประเพณีการฝังศพเช่นนี้ถนัดอยู่และต่อมาได้มีการขุดพบโครงกระดูกที่บริเวณเขตบ้านสันกอกเกิด บริเวณไม่ห่างจากเวียงท่ากานมากนัก พบหลักฐานเป็นเครื่องถ้วยสมัยล้านนา ถูกฝังในหลุมเดียวกัน จึงเป็นหลักฐานยืนยันข้อสันนิษฐานดังกล่าว

ต่อมาในปีงบประมาณ 2531 หน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่ จึงได้ทำการขุดแต่งและบูรณะเจดีย์โบราณสถานกลางเมือง 2 องค์ คือ เจดีย์ปลัดเหยี่ยวแบบหริภุญไชย 1 องค์และเจดีย์ทรงกลมแบบองค์เวียงสาอีก 1 องค์ ได้พบหลักฐานประเภทโบราณวัตถุจำนวนมากทั้งเศษภาชนะดินเผาแบบหริภุญไชย พระพุทธรูปสำริด เป็นต้น อนึ่ง หลักฐานทั้งทางด้านโบราณวัตถุและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์ซึ่งมีการบูรณะซ่อมแซมมาแล้วหลายครั้ง สามารถกำหนดอายุโบราณสถานดังกล่าวได้ว่า น่าจะมีอายุตั้งแต่สมัยหริภุญไชยตอนปลาย ลงมาถึงสมัยล้านนาตอนต้น ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 - พุทธศตวรรษที่ 21,22

จากการที่กล่าวมาแล้วย่อมแสดงให้เห็นว่า กลุ่มโบราณสถานเวียงท่ากานมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ประกอบกับชาวบ้านท่ากานมีความตื่นตัวในการอนุรักษ์เมืองเวียงท่ากาน รวมทั้งได้ให้ความร่วมมือกับทางราชการในการถากถาง ทำความสะอาดบริเวณโบราณสถานจนได้วิบูลย์พระราชทานจากพระหัตถ์สมเด็จพระรัตนราชสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี ในฐานะบุคคลผู้สนับสนุนการอนุรักษ์ดีเด่นประจำปี 2531 เนื่องในโอกาสวันอนุรักษ์มรดกไทย (หน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี, เวียงท่ากาน 1 : รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน : หน้า12-16.)

โบราณสถานสำคัญในเวียงท่ากาน

แผนที่แสดงแหล่งที่ตั้งของโบราณสถานในเวียงท่ากาน

(หน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี, เวียงท่ากาน : รายงานการขุดแต่งศึกษามรดกพระบรมราชโอรสโบราณสถาน : หน้า 22.)

หมายเลข 1	วัดกลางเมือง	หมายเลข 9	วัดป่าเป้า
หมายเลข 2	วัดท่ากาน	หมายเลข 10	วัดดู่โอบสอง
หมายเลข 3	วัดหัวข่วง	หมายเลข 11	วัดต้นกอก
หมายเลข 4	วัดต้นโพธิ์	หมายเลข 12	วัดต้นกอกโน หรือ
วัดสันค้อ หรือ
วัดป่าไม้รวก
หมายเลข 5	วัดพระเจ้าก้ำ หรือวัดพระเจ้าองค์ดำ	หมายเลข 13	คันดิน-คูน้ำโบราณ
หมายเลข 6	วัดหนองหล่ม		
หมายเลข 7	วัดคูไม้ยง		
หมายเลข 8	วัดน้อย		

พระนางจามเทวี

ปฐมกษัตริย์แห่งหริภุญไชยนคร*

(เขียนเรื่องโดย ดร.เพ็ญสุภา สุขคตะใจอินทร์ หัวหน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หริภุญชัยจังหวัดลำพูน)

พระราชประวัติของพระนางจามเทวีที่เราทราบกันในปัจจุบันก็ล้วนเป็นเรื่องราวที่มาจากคำบอกเล่าที่ปากต่อปาก หรือเรียกว่า "มุขปาฐะ" ของคนรุ่นเก่าโดยที่ยังไม่สามารถสรุปข้อเท็จจริงได้แน่ชัด เพราะตำนานที่เขียนขึ้นนั้นมีมากมายหลายฉบับ แต่ละฉบับมีข้อความและการระบุปีที่พุทธศักราชไม่ตรงกัน ข้อสำคัญตำนานเอกสารเหล่านี้ล้วนแต่งขึ้นภายหลัง เหตุการณ์จริง ห่างไกลจากวีรสมัยของพระนางจามเทวีมาจนถึง 700 ปี กล่าวคือเขียนเมื่อราว 500 ปีเศษมาทีละเรื่อง และบางฉบับก็เพิ่งแต่งขึ้นในพุทธสมัยของเรา ฉะนั้น การที่จะเรียบเรียงข้อมูลในส่วนนี้จำเป็นจะต้องอาศัยการค้นคว้าตำนานหลายฉบับประกอบกัน และจะต้องวิเคราะห์ร่วมกับหลักฐานอื่นๆ ด้วยเช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน สถาปัตยกรรม ฯลฯ

พระนางจามเทวีทรงเป็นกษัตริย์ไทยพระองค์แรกๆ ที่ปรากฏพระนามในประวัติศาสตร์ ยุคสมัยที่พระนางดำรงพระชนม์ชีพกับคาดว่า จะก้าวไปถึงพุทธศตวรรษ

ที่ 13 ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นยุคอันเลือนรางของอารยธรรมทวารวดีตอนต้นในสุวรรณภูมิ

ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับเรื่องชาติกำเนิดและแหล่งกำเนิดของพระนางก็ยังยังไม่เป็นที่ยุติ ด้านพงศาวดาร ชินกาลอภินิหารณ์ จามเทวีวงศ์ มูลศาสนา พงศาวดารโยนก ซึ่งรวมโดยพระภิกษุฐานันรवार 500 ปีที่แล้ว กล่าวสั้นๆ ว่าพระนางเป็นพระราชธิดาของพระเจ้ากรุงละโว้ ทว่าตำนานพื้นเมืองเขียนโดยคนใน

อนุสาวรีย์พระนางจามเทวี

พระแม่เมือง-พระมิ่งเมือง ผู้เป็นศูนย์รวมจิตวิญญาณของชาวลำพูน เป็นสถานที่ที่ผู้คนผ่านไปต้องแวะสักการะ อนุสาวรีย์ประดิษฐานอยู่กลางใจเมือง ติดกับศาลาพนาถของดอกรับเมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๖

วัดจามเขวี

เรียบเรียงโดย ดร.เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์

วัดจามเทวี

" วัดจามเทวี " นั้นเป็นชื่อใหม่ เพิ่งมาเรียกขานกันในสมัยที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จทางมาสำรวจโบราณสถานเมืองเหนือในฐานะเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เมื่อปี พ.ศ.2469 แล้วทรง บิดคิดเอาตามตำนานจามเทวีวงศ์ ว่าวัดนี้มาจะเป็นที่บรรจุอัฐิของพระนางจามเทวี โดยพระราชโอรสทั้งสอง คือพระเจ้ามหันตยศและอนันตยศ โปรดให้สร้างขึ้นภายหลังจากอวายุพระเพลิงพระราชมารดาที่วัดป่ายาง ทวายแล้วได้นำอัฐิมาริ่ลงในอุโมงค์ภายในวัดแห่งแรกที่ทางทิศตะวันตกของเมืองแล้วหุ้มยอดเจดีย์ด้วยทอง จึงให้ ชื่อคู่แห่งนี้ว่า สุวรรณจังโกฏ

จากข้อสันนิษฐานดังกล่าวทำให้ กรมพระยาดำรงฯ เปลี่ยนชื่อจาก วัดสันมหาผล ตามที่ชาวบ้าน เคยเรียกกันมาแต่เดิมเป็น " วัดจามเทวี " เรียกเจดีย์สี่เหลี่ยมที่เคยเรียกกันคิดปากว่า " ตู่คู่ด " มาเป็น สุวรรณจังโกฏ

การที่ตั้งวัดนี้เคยมีชื่อว่า หุ่นมหาผล นั้น เมื่อวิเคราะห์แล้วเห็นว่าสอดคล้องกับตำนานตอนหนึ่งที่ใน จินตามณาสัปกรณ์ กล่าวถึงพระเจ้าพิศตะ สั่งให้ภคณีโพธิ์พลชาวกัมโพช (ละโว้) ที่แพ้สงครามร่วมกันก่อสร้างเจดีย์ อันเป็นเหตุการณี่เกิดขึ้นในรอบพุทธศตวรรษที่ 16 มีอายุสมัยที่แตกต่างจากการสุวรรณคคของ

ต่อกัน พระเนตรไปนเหลือบลงต่ำ พระนาสิกแบนใหญ่ พระโขนงู่กลมแฉะ มีไวรพระมีสีสุ หนือพระ นลาฎมีสุวรรณกมล เมื่อดพระศกษมวดแหลมสูงมีกรวยเวียนๆ อยู่ด้านบนพระเศียรซึ่งโง่งออก ทั้งองค์นี้ เป็นลักษณะของศิลปะทวารวดี แต่ในขณะเดียวกันได้มี " ไวรพระศก " ปรากฏขึ้นเป็นเชือกบนทวารวดี ทั่วภาค การปรากฏ " ไวรพระศก " นี้เองที่ทำให้ทราบว่ามีอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียเข้ามาจริง ข้อ สันนิษฐานที่ว่าเจดีย์องค์นี้สร้างโดยเชลยศึกชาวทมิฬที่แพ้สงครามในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 น่าจะมีความ เป็นไปได้สูงกว่าการที่พระภิกษุศิวได้สร้างขึ้นตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 เพื่อบรรจุอัฐิพระนางจามเทวี เนื่องจากหลักฐานด้านศิลปกรรมไม่สอดคล้องว่ามาถึงยุคนี้ ยกเว้นแต่ว่ามีมีการสร้างครอบทับปู้ฐิของพระนางจาม เทวีองค์เดิม ทั้งนี้ต้องรอการขุดค้นทางหลักฐานเพิ่มเติม

พระเจดีย์องค์นี้ถือเป็นแบบสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญยิ่งในศิลปกรรมศรีวิชัย เพราะเป็นต้น แบบให้แก่เจดีย์ในภาคเหนือหลายองค์ เคยพบร่องรอยเจดีย์แบบนี้ที่เวียงท่ากาน เวียงมโน และนิยมสร้าง สมัยต่อมาในแคว้นล้านนาและสุโขทัย เช่น วัดเจดีย์เหลี่ยม เวียงกุมกาม จ.เชียงใหม่ วัดพุทธา วัด จ.น่าน วัดมหาธาตุ จ.สุโขทัย

เจดีย์แปดเหลี่ยม ถูกเรียกว่า " วัดนเจดีย์ " และระบุว่าสร้างโดยพุทธศาสนิกชนที่ แดงคงให้เห็น ว่าได้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างเจดีย์สององค์ (สี่เหลี่ยม กับแปดเหลี่ยม) ว่าองค์ไหนควรเป็นองค์ที่เกิด แรกขึ้นไหน และยอดหักลงมาแล้วพุทธศาสนิกชนได้มาปฏิสังขรณ์ขึ้นพร้อมทั้งทำกาบุเพชรพลอย จากนั้น จึงให้ชื่อว่าวัดนเจดีย์ หากเป็นองค์แปดเหลี่ยม เจดีย์สี่เหลี่ยมก็น่าจะถูกเรียกว่า " ภูคุด " ในความหมาย ยอดดัวน เพราะองค์ที่ยอดดัวนคือองค์แปดเหลี่ยมและได้รับการซ่อมแซมแล้ว ความสัมพันธ์นี้เนื่อง มาจากศิลาจารึกตั้งกล่าวพบอยู่ที่กึ่งกลางระหว่างเจดีย์ทั้งสององค์ ทำให้เกิดการตีความไปต่างๆ นานา

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวัดนเจดีย์เป็นทรงแปดเหลี่ยม ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป แบ่งได้เป็น 3 ส่วน คือ ส่วนฐานเป็นทรงแปดเหลี่ยมซ้อนกันสองชั้น ถัดขึ้นไปเป็นชั้นบัวถลารองรับองค์เรือนธาตุ แต่ลดด้านประดับซุ้มเล็ก ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปประทับยืน ถัดจากบัวเรือนธาตุขึ้นไปเป็นบัวถลา รองรับฐานแปดเหลี่ยมเดี่ยว มีลักษณะลดทอนไม่ แต่ลดด้านมีซุ้มทรงสามเหลี่ยม ถัดขึ้นไปเป็นชั้นถาด บัวรองรับองค์ระฆังทรงกลม ส่วนยอดสุดหักหายไปแล้วก็ถือแต่ว่า กลุ่มนี้คือรอยของอาคารประดับด้วย (วิเศษ)

เจดีย์แปดเหลี่ยมแห่งนี้เป็นต้นแบบของเจดีย์อีกจำนวนมากในสมัยต่อมา ทั้งในกลุ่มชัยานา ทวารคุปี่ กลุ่มละโว้โยธยา และเจดีย์แปดเหลี่ยมของล้านนา

พระพิมพ์พระนางอาภาวเทวี กุญแจที่พระเจ้าสุริยวงค์ไว้

ซากทองอีฐฐฐานอุบลบุษทวิภูฏไชย พบ ณ วัดตะไคว้ ต.หนองแก้ว อ.พวงทอง จ.เชียงใหม่

ตำนานพระธาตุดอยคำ

เอ็งยัง สมายัง ในกาลสมัยหนึ่ง พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมพุทธเจ้าได้ประมาณ 19 พระวัสสา พระชนมายุได้ 50 เศษ พระองค์มาจินตนาการว่า หากว่าพระองค์ปรินิพพานไปจากโลกนี้แล้ว ปวงกษัตริย์ที่อยู่ต่างแดน จะประสพเคราะห์กรรมในปางมิถุเกิดต่างๆ ยังมี มิใช่จึงในธรรมะของพระองค์อีกมากมาย ควรที่พระองค์จะต้องไปโปรดเขาเหล่านั้นที่ยังมีเวรมาอยู่ในโลกียวิสัย ในทิศานุทิศต่างๆ ในแคว้นแดนไกล ไท่พันซากทายะ จึงได้เป็นที่ตั้งรากฐานแห่งพุทธบัญญัติของพระองค์สืบต่อไป

เมื่อพระองค์ทรงว่าฟังดังนั้นแล้ว จึงได้บำเพ็ญอุบายที่ค้ำพร้อมด้วยพระยาอินทร์ มุ่งหน้าขึ้นสู่ทิศเหนือ เมื่อเห็นว่า เมืองใดที่ผู้ชนยังหนาด้วยกิเลสต่างๆ ก็พยายามนำถ้ำถ้ำกรรมของพระองค์เข้าซัดเกลากิเลสของผู้ชนนั้นๆ โดยลำดับ และเมื่อสถานที่ใดในกาลข้างหน้าประชาชนชาวเมืองจะเคารพเชื่อมั่นและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์เป็นรากฐาน สมเด็จพระผู้มีพระภาคก็จักประทับรอยพระบาทและนมิตพระธาตุดุระคินฐานให้ไว้ ณ ที่นั้นๆ เพื่อจักเป็นที่สักการบูชาของผู้ชนสืบไป พระองค์พร้อมทั้งพระอรหันต์ทั้งหลายได้นำเพ็ญกรรมกิจโดยมิได้หยุดยั้งหือถ้อย แม้จะต้องเสด็จพาทางบูรกันดาร ผ่านอุปสรรคแสนยากเพียงใดก็ตาม พระองค์ก็ทรงเสด็จต่อไป จนกระทั่งบรรลุถึงเมืองมรพนคร และจากนั้นก็ทรงผ่านเข้าทิศเหนือของเมืองมรพนคร ทรงยังยืนอยู่ในหมู่ไม้ทงลิ้น (สถานที่นั้นบัดนี้เป็นที่ตั้งของวัดเจดีย์เกษียณ แล้ว ก็เสด็จสู่ดอยคำ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตก ขณะนี้ที่พระองค์และ พระอรหันต์ทั้งหลาย ได้เสด็จไปถึงดอยคำนั้น ปรากฏว่า ณ ที่นั้น เป็นที่อาศัยของยักษ์สามตน พ่อแม่และลูกยักษ์ ทั้งสามนี้ยังชีพอยู่ด้วยเนื้อ

มนุษย์และเนื้อสัตว์ มนุษย์และสัตว์จึงถูกยึดกินทั้งสามจับกินเป็นนิจสิน เมื่อยึดกินทั้งสามเห็นพระพุทธรองค์พร้อมด้วยเหล่าสาวกเสด็จมา ก็ทรงมาทณจะจับกินเป็นอาหารดังที่เคยปฏิบัติมา แต่พระองค์ทรงทราบวิสัยสัตว์ที่ดีก็ทรงแผ่พระเมตตาห้ามจับกินให้ย่อนลง โดยบุญญาธิการแห่งพระองค์ ยึดกินทั้งสามต่างเกรงขามพระบารมียึดกินผู้ผู้ว่ากันว่า จิต้า ยึดกินเมียนมาว่า คาเซีย กับถูกก็เกิดอาการเกรงขามต่างก็เผลอกราบองแทบพระบาทของพระพุทธรองค์ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงมีพระทัยเอ็นดูยึดกินทั้งสาม ทรงดำริว่า เขาทั้งสามนี้เป็นผู้หลง ได้กระทำบาปไว้มากมาย แต่มีตนหนึ่งต่อไปเบื้องอกมา เมื่อพระองค์ปรินิพพานไปแล้วจักปฏิบัติตามธรรมะแห่งพระองค์ เมื่อทราบญาณดังนั้นก็แล้ว ก็ทรงเทศนาขัดเถลาภิเษกให้แก่อึดกินทั้งสามกับ ก็ปรากฏว่า ยึดกินผู้ผู้ควาได้ปฏิบัติตามพระวิมัยด้วยดี เว้นแต่ยัดกินคำและคาเซียกับ ไม่สามารถจะเว้นเสียให้ได้ตลอดไป คือยังขออภัยกินเนื้อมนุษย์ปีละสองคนพระพุทธรองค์มีทรงอนุญาติยึดกินทั้งสองก็ขอเปลี่ยนเป็นเนื้อสัตว์ที่มีทรงอนุญาติ แต่ตัวสัตว์ที่ยึดกินทั้งสองไปขอต่อเจ้าบ้านผ่านเมืองเอง ยึดกินทั้งสองก็ปฏิบัติตาม เจ้าผู้ครองนครก็ได้อนุญาติให้ เพราะยอมเป็นกาตติซึ่งที่พระองค์จะเสียดสัตว์แทนมนุษย์ แต่นั้นมาจึงมีพิธีฆ่าโคเผือกเข้าเพียงหมู่ใหญ่และ และโคดำเข้าเพียงหมู่ใหญ่และ โดยมีพิธีทำกินคนละแห่ง ทำพิธีใหญ่และที่วัดฝ่ายหิน และพิธีของย่าและที่เชิงค้อยคำ (ที่มีประเพณีประจำทุกปีในปัจจุบันนี้) ส่วนยัดกินผู้ผู้ควาได้ขออุปสมบทตามรอยพระพุทธรองค์ๆ ก็ทรงอนุญาติ จึงทรงแสดงธรรมให้พระผู้ผู้ควาฟัง และให้โอวาทอบรมจิตใจ เมื่อจบแล้วก็ทรงตั้งพระเศียรของพระองค์ออกมกลอยหนึ่ง ทรงอธิษฐานให้เป็นพระราชาแห่งพระองค์ เสร็จแล้วทรงมอบให้ใหญ่และ ย่าและ แล้วรับสั่งว่า " ดูกรเจ้าทั้งสองจงรับเอาพระเกศาธาตุแห่งเราไว้ แล้วจงรักษาไว้ให้ดีเถิด วันข้างหน้าจักเป็นที่เราบูชาเทนมเรา และ ณ สถานที่นี้ จักเป็นสถานที่ประชุมของผู้มีบุญญาธิการทั้งหลายเมื่อเราปรินิพพานได้ 2000 กว่าพรรษาแล้ว เหตุการณ์เหล่านี้ จักปรากฏ " ยึดกินทั้งสองก็รับเอาพระเกศาเจ้าเข้าบรรจุไว้ในหมอบแก้วมรกตและบูชากราบไหว้เป็นนิจสิน จากนั้นก็เกิด สุขนิมิต มีฝนตกสามวัน สามคืน แล้วเมล็ดงาเกิดกลายเป็นทองคำกลไกทองเข้าสู่ใต้ จึงเรียกกันว่างาคำแต่มีมา แล้วพุทธรองค์ก็ทรงประทับรอยพระบาทไว้ ณ แห่งศิลาหว่างหมู่ไม้พยอม ทางทิศตะวันออกของค้อยคำ และศิลานี้ ก็จมหายไปในพื้นที่โดยมีเทพเจ้ารักษาไว้ ซึ่งในกาลเบื้องหน้าจักกลับขึ้นมาปรากฏแก่เหล่าชนทั่วไป ส่วนยัดกินผู้ผู้ควาอุปสมบท อยู่นได้ไม่นานก็ขอลาสิกขา และขออนุญาติบวชเป็นฤๅษี พระพุทธรองค์ก็ทรงอนุญาติ ให้ชื่อยัดกินนี้ว่า วาสุเทพฤๅษีหรือเทพฤๅษี แล้วก็เสด็จต่อไป แต่ที่เมมาพิธีบวงสรวงใหญ่และย่าและก็ดีเริ่มกระทำเป็นประจำประเพณีสืบต่อมา คือเอาวันขึ้น 14 ค่ำ แรม 14 ค่ำ เดือน 7 (เดือน 9 เหนือ) เป็นวันบวงสรวง

ต่อมาราว พ.ศ.2480 ทางรัฐบาลให้จัดพิธีบวงสรวงจนกระทั่งถึง พ.ศ.2483 - 2484 เกิดสงครามจีนไต่จีนขึ้น จึงได้พิธีบวงสรวงพิธีขึ้นมาอีก ในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 7 (เดือน 9 เหนือ) ได้เกิดมีการฆ่าควายคำตัวเดียว และมีคาทรงใหญ่และ ย่าและ ลงประทับทรง ณ สถานที่ใหญ่และย่าและอยู่ คือที่เชิงค้อยคำทางทิศตะวันออก

ข้อสันนิษฐานของผู้แต่ง สำหรับยัดกินใหญ่และย่าและนี้ เข้าใจว่าเป็นพวกเงี้ยว หรือชาวม้า พวกหนึ่งที่ยอมเนื้อมนุษย์เป็นอาหาร ซึ่งในตำนานก็ได้มีมากกล่าวในภกนังนิตินี้ กล่าวไว้ว่า เมื่อยัดกินได้รับคำสั่งสอนของพระพุทธรองค์แล้ว เข้ายึดกินก็หลุดหล่นไป ซอนี่เข้าใจว่า เมื่อยัดกินละสพเนื้อมนุษย์และสัตว์เป็นอาหารดังเช่นเคย เข้ายึดกินไว้เสียเมื่อหนึ่งกำหนดความต้องการตามธรรมชาติ จึงได้หลุดหล่นไป ส่วนซ้อยที่เมล็ดงาเป็นทองคำกับ เข้าใจว่าเมล็ดงาที่กระเด็นให้ละลายไหลลงลงน้ำ ก็คงพัดเอาทองคำและรับขึ้นซึ่งมีอยู่ในค้อยถูกน้ำไหลเข้าสู่ปากถ้ำค้อยคำ (ปากถ้ำนี้ตั้งมีที่ถนนฝั่งปากถ้ำค้อยคำออกไม่ได้)

ส่วนที่ยกทัพมาขอบแก้วใส่พระบรมราชาคืน อาสนำหินแก้วหรือมรกตมาสถิตบรรจุก็ได้ เพราะเมื่อพระราชา คอยคำถูกคนร้ายเจาะครีที่ 3 นั้น ก็ได้พระแก้วมรกตไปหลายองค์ ทั้งภายในถ้ำคอยคำ ก็มีผู้เล่าผู้แค้น เล่าสืบกันมาว่า มีเพชรนิล จินดา ของใช้ต่างๆ และเครื่องขวขรครบถ้วน สำหรับให้ชาวเมืองยืมไปใช้ในการ กุศลได้ แต่ต่อมาเมื่อผู้ขโมยหินไปแล้วไม่ส่งคืน เทพยดาจึงบันดาลให้มีหินก้อนใหญ่กลิ้งลงมาปิดปากถ้ำ เสีย สำหรับท่านอาจารย์ชุ่น ณ บางช้าง ให้ทัศนะว่า ภายในถ้ำจักต้องกว้างขวาง คล้ายท้องพระโรงใหญ่ เพราะปรากฏในหนังสือเสภาขุนช้างขุนแผนว่า เมื่อขุนแผนยกทัพมาจับเจ้าเชียงใหม่ได้ ได้กับทหาร ร่วมใจเพียง 35 คน กับพระไวยุพราขยเท่าเท่นั้น ก็ได้มาอาศัยหลบซ่อนตัวอยู่ในถ้ำ ก่อนจะเข้าตีเมือง เชียงใหม่ (สมัยนั้นเรียกเมืองเชียงทอง) คอยคำเป็นคอยที่มีความสำคัญในทางพุทธศาสน์อย่างไวแก่เมือง เชียงใหม่บ้าง และควรเป็นสถานที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่แท้เอน เพื่อเราจักได้ช่วยกับรักษาคถาแห่งสถานที่ สำคัญแห่งนี้ตลอดจนพิชิตผู้ ต้นไม้ สัตว์ป่า นก ไก่ ปลา ให้คงมีอยู่ในสภาพปลอดภัย และนำอุดม ธรรมชาติ ทั้งนี้เพื่อลูกหลานต่อไป จักได้ทราบ ได้เห็น ถึงที่บรรพบุรุษได้หวนแค้นและปกป้องรักษา กัน ต่อๆ มา จนถึงทุกวันนี้

ประวัติคอยคำในสมัยพระพุทธองค์ ของเพียงเท่านั้น

วัดหนองไทรไร่หลวง อ.สันทราย

ตามคำบอกเล่าได้กล่าวไว้ว่า หลังจากที่พระแม่เจ้าจันทรมณีเสด็จกลับจากคอยหลวง มาทางเรือตาม ลำน้ำแม่ระมิงค์ จนถึงหมู่บ้านหนองไคร้หลวง พระแม่ท่านได้สร้างน้ำ(อาสน์น้ำ)ทรงบริเวณหนองน้ำแห่งนี้ หลังจากสร้างน้ำเสร็จก็ได้เดินทางต่อไปอีกประมาณ ๑ กิโลเมตรพระแม่ท่านก็ได้เหยยวถึงสี่พระศักดิ์ไป ยัฆหนองไคร้หลวงว่า เราได้สิ่งของอยู่อย่างหนึ่งคือมณูฎที่สวมใส่พระเศียร จึงได้ขนถึ้นไว้ว่า วัดนางเหยยว ในปัจจุบัน และวัดหนองไคร้หลวงในปัจจุบัน ซึ่งวัดทั้งสองอยู่ในเขตอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

ขออนุโมทนาท่านมีรายชื่อท้ายนี้ได้เสียสละพิมพ์หนังสือ
คามรอยพระแม่เจ้าจามเทวีครั้งนี้

นางสาวพิชชา

นางสาววิชัยวัลย์

นางสาวกาญจนา

นายวรพจน์

นางสาวจุไรพร

นางสาวดารพร

นางสาวรัตติกาล

ดวงจันทร์

ปิ่นประเสริฐ

จักรปิญญา

ทองดี

กัทธวงค์

ส่งพจนากุล

บริจิต

รายนามท่านที่รับเป็นเจ้าภาพหนังสือ "ตามรอยพระแม่เจ้าจามเทวีสร้างวัด ๒๐๐๐ วัด" งานฉลอง (ป๋อฮหลวง) อุโบสถ ศาลาปฏิบัติธรรม ศาลาพระเจ้าทันใจ ศาลาศิริภักดิ์จามเทวี วัดละโว้ ตำบลหนองแก้ว อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

๑. พระครูวิเศษญาณคุณ	เจ้าอาวาสวัดละโว้	๑๐,๐๐๐ บาท
๒. พระนพรัตน์ อินทปญโญ	เลขาธุการเจ้าคณะตำบลหนองแก้ว	๕๐๐ บาท
๓. คณะศิษย์เก่าสุทธาวาราม ๐๑	กรุงเทพมหานคร	๑๕๐,๐๐๐ บาท
๒. นายชัยภัทร วีระรักษ์สันติ ถวายค่าเดินทางไปหาข้อมูล - ทำสารคดี จ.ลพบุรี		๒,๐๐๐ บาท
๓. นางศาวรา จันทร์แดง ถวายค่าเดินทางไปหาข้อมูล-ถ่ายทำสารคดี จ.ลพบุรี		๓,๐๐๐ บาท
๒. คุณอารีย์ ไชยชนะ	บ้านแม่ซึก	๑,๐๐๐ บาท
๓. คุณจันทร์ฉาย ไบร์จ	บ้านแม่ซึก	๕๐๐ บาท
๔. คุณณัฐกรณ์ ปาลี	บ้านแม่ซึก	๑๕๐ บาท
๕. คุณอรุณี นุสประสิทธิ์	บ้านแม่ซึก	๕๐๐ บาท
๖. นายอินสม นางมาลา ทาแดง	บ้านหนองแก้ว	๑๕๐ บาท
๗. นางบุญชู อุดทน	บ้านหนองแก้ว	๑๕๐ บาท
๘. นางบัวจันทร์ สุริยงค์	บ้านหนองแก้ว	๑๕๐ บาท
๙. นางอุไร สุภางค์	บ้านหนองแก้ว	๑๕๐ บาท
๑๐. นางศรีนวล จิตปรีชา	บ้านหนองแก้ว	๑๕๐ บาท
๑๑. นางคำคำ ป่าเหล็กฮี	บ้านหนองแก้ว	๑๕๐ บาท
๑๒. พ่อหลวงสุทัศน์ นางวิพรรณ ไชยธิดา	บ้านหนองแก้ว	๑๕๐ บาท
๑๓. แม่สุธรรม คำปิ่น	บ้านหนองแก้ว	๑๕๐ บาท
๑๔. นายทศพล นางอำพร บัวสาย	บ้านหนองแก้ว	๑๕๐ บาท
๑๕. แม่ปิงปา ถวิปน์	บ้านหนองแก้ว	๑๕๐ บาท
๑๖. พ่ออินแก้ว แม่ศรี คำคำแสง	บ้านหนองแก้ว	๑๕๐ บาท
๑๗. แม่คำน้อย ดีคำปือ	บ้านหนองแก้ว	๑๕๐ บาท
๑๘. นายทวี นางสมพร คำปวน	บ้านหนองแก้ว	๑๕๐ บาท
๑๙. แม่ยุพิน ไชยธิดา	บ้านหนองแก้ว	๑๕๐ บาท
๒๐. นางปราณี อินเสาร์	บ้านหนองแก้ว	๑๕๐ บาท
๒๑. นางสาวสุลาวัลย์ อินเสาร์	บ้านหนองแก้ว	๑๕๐ บาท
๒๒. พ่อบุญรัตน์ แม่คำมูล ดีคำปือ	บ้านหนองแก้ว	๑๕๐ บาท
๒๓. นายณรงค์ นางกิ่งแก้ว ถวิปน์	บ้านหนองแก้ว	๑๕๐ บาท
๒๔. นายทวี นางสมพร รักเมือง พร้อมบุตรทุกคน	บ้านหนองแก้ว	๔๐๐ บาท

- ๕๖. นางสาวบุตรี โอภาเสวิมลคุณ ๑,๐๐๐ บาท
- ๕๗. อาจารย์ประตงค์ ไชยเทพ ๑๐๐ บาท
- ๕๘. นางสุภาพ นัฏกะธรรม ๕๐๐ บาท
- ๕๙. นางอรพินท์ มั่งคดะศรี ๕๐๐ บาท
- ๖๐. นายมานัส มั่งคดะศรี ๕๐๐ บาท
- ๖๑. นางสาวปิยธิดา มั่งคดะศรี ๒๐๐ บาท
- ๖๒. นางสาวบุพารัตน์ มั่งคดะศรี ๕๐๐ บาท
- ๖๓. นายณัฐพงษ์ มั่งคดะศรี ๕๐๐ บาท
- ๖๔. นางปัทมาวีระศักดิ์ ชิตพันธ์ ๕๐๐ บาท
- ๖๕. นางสุนาลี สมบูรณ์ ๕๐๐ บาท
- ๖๖. นางระพีพรรณ พันธุ์รักษา ๕๐ บาท
- ๖๗. นางวิมลสุดา บุญชุ่ม ๕๐ บาท
- ๖๘. นางอารีย์ ตันเชียว ๕๐๐ บาท
- ๖๙. นางสุภาพ วงศ์คำ ๕๐๐ บาท
- ๗๐. นางแสงจันทร์ กุลวิเชียร ๕๐๐ บาท
- ๗๑. นางสาวสมร ทองอินทร์ ๕๐๐ บาท
- ๗๒. นายชำนาญ ชาติวิลาศ ๕๐๐ บาท
- ๗๓. นางรัตนา เพ็ญรุ่งงาม ๕๐๐ บาท
- ๗๔. ต.อ.สุทัย ผักหวาน ๕๐๐ บาท
- ๗๕. นางสิริวิภา ชัยเมืองยอง ๕๐๐ บาท
- ๗๖. นายพชรกร ดวงสว่าง ๒๐ บาท
- ๗๗. นางสาวกิ่งทอง วงศ์ถวัลย์ ๕๕ บาท
- ๗๘. นายวิรินทร์ นางชนก ดีเทศหญิงขนาด ศรีบุญเรือง ผอ.โรงเรียนต้นแก้วเขตสุทธานายชัย ๑,๐๐๐ บาท
- ๗๙. นายสวาท นางมุกดา คำไชย น.ต.พัชรพรรณ แก้วเสมอ บ้านสันทราย ๒,๐๐๐ บาท
- ๘๐. คุณวราพรรณ - คุณพัชจิรา (ดวงจันทร์) ทองด กรุงเทพ ๑,๐๐๐ บาท
- ๘๑. คุณชื่น - คุณเจตทอง ดวงจันทร์ และครอบครัว กรุงเทพ ๕๐๐ บาท
- ๘๒. คุณประจวบ - คุณฉวีวรรณ ทองดี และครอบครัว กรุงเทพ ๕๐๐ บาท
- ๘๓. คุณสุกฤดี - คุณฉลวยพร (ฉลวยประภา) นิธิธรรมภักดิ์ กรุงเทพ ๕๐๐ บาท
- ๘๔. คุณพิภพพงษ์ - คุณแสงเดือน (ฉลวยประภา) ทิมสุตา กรุงเทพ ๕๐๐ บาท
- ๘๕. คุณสายสุดา เมฆประภา กรุงเทพ ๕๕๐ บาท
- ๘๖. คุณสุภา พงศ์วัฒนาเกียรติ กรุงเทพ ๕๐๐ บาท
- ๘๗. คุณเดือนพวง - คุณศิริภัทรา ปิ่นโยธิน กรุงเทพ ๕๐๐ บาท

๘๘. คุณชวง - คุณอภิญา ปัทมโยธิน	กรุงเทพฯ	๓๐๐ บาท
๘๙. คุณศักดิ์วรรณ กลางวงศ์	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๙๐. คุณแก้วเพชร ยี่วิริยะกุล	กรุงเทพฯ	๒๐๐ บาท
๙๑. คุณรจนา ผ่องศรี	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๙๒. คุณบุญชู ผ่องศรี	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๙๓. คุณอุทธีรงค์ - คุณอุมาพร พรหมมี	กรุงเทพฯ	๓๐๐ บาท
๙๔. รศ. วิชัยศักดิ์ - คุณอภัยพร - คุณอาทิตย์ สุทธิพันธ์	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๙๕. คุณสิงห์ สุวรรณเจริญ และครอบครัว	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๙๖. คุณสุพิชา เศษาศิริบุรณ และครอบครัว	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๙๗. คุณสิทพวรรณ มีศาสตร์ และ คุณกมลรชภา นุ่มพิง	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๙๘. ครอบครัวมีศาสตร์	กรุงเทพฯ	๕๐ บาท
๙๙. คุณชอนิกา วิชาพร และครอบครัว	กรุงเทพฯ	๓๐๐ บาท
๑๐๐. คุณอภัย - คุณอุไร - คุณสุภาวดี รอดน้ำพา	กรุงเทพฯ	๑๐๐ บาท
๑๐๑. คุณสุติมา - ค.ช. ภูษิต วิชัยดิษฐ์	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๑๐๒. คุณศิริบุษ ประณี	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๑๐๓. คุณสิทพวรรณ มาลากุล	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๑๐๔. คุณศักดิ์วรรณ ทุทธชิตศิริ	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๑๐๕. คุณนงนุช เสรีพงษ์	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๑๐๖. คุณวสันต์ ทับเที่ยง	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๑๐๗. คุณนฤมล มะลิทอง	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๑๐๘. คุณธนพล เขยชมศรี และครอบครัว	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๑๐๙. คุณนิรมล เบื้องตัน	กรุงเทพฯ	๕๐ บาท
๑๑๐. คุณวรรณมา บำรุงศรี	กรุงเทพฯ	๕๐ บาท
๑๑๑. คุณอัจฉรา จันทร์แพง	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๑๑๒. คุณสุรีย์ คงสุวรรณ	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๑๑๓. คุณสุรีย์พร เจริญพิริยะ	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๑๑๔. คุณธีรา ชัยเพชร	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๑๑๕. คุณฐิติรัตน์ พ่วงพงษ์	กรุงเทพฯ	๑๕๐ บาท
๑๑๖. คุณชาญวัฒน์ ชาติกษณ์ดิชิต	กรุงเทพฯ	๒๐๐ บาท
๑๑๗. คุณดวงใจ เกาญ์	กรุงเทพฯ	๕๐ บาท
๑๑๘. คุณทัศนีย์ อนุกุลรังสรรค์	กรุงเทพฯ	๕๐ บาท
๑๑๙. คุณสุพัชรา คบจุฑาเขต	กรุงเทพฯ	๕๐ บาท

๑๒๐. วิจิตรพร วงษ์จักร	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๒๐๐ บาท
๑๒๑. คุณจินดา เกิดภักดิ์	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๑๕๐ บาท
๑๒๒. คุณสมชาย ราชปัญญา	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๑๕๐ บาท
๑๒๓. คุณถนอมวัย พุฒธรรม	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๑๕๐ บาท
๑๒๔. คุณสุพรรณมา ทองถ้วน	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๑๕๐ บาท
๑๒๕. คุณถาวรวัฒน์ สัมฤทธิ์	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๑๐๐ บาท
๑๒๖. คุณจุฑาเรีตน์ สุภวัตรธัญญา	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๑๐๐ บาท
๑๒๗. คุณค้อพงศ์ ฤทธิ์เทวา	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๒๐ บาท
๑๒๘. คุณอภิชาติ กิจจาทนถ์	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๑๐๐ บาท
๑๒๙. คุณสุกัลลักษณ์ บุญเย็น	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๑๐๐ บาท
๑๓๐. คุณสยาม เมืองนม	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๕๐ บาท
๑๓๑. คุณประสาน เพชรหิเม	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๑๐๐ บาท
๑๓๒. คุณสุศักดิ์ พงษ์รอด	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๒๐๐ บาท
๑๓๓. คุณธนะโชค หลักชัยวิบูลย์	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๑๕๐ บาท
๑๓๔. คุณสุดีกรณ์ เขียวหวาน	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๕๐ บาท
๑๓๕. คุณสุทิศา หลักชัยวิบูลย์	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๑๐๐ บาท
๑๓๖. คุณสาคร ชวรงค์พาลี	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๑๐๐ บาท
๑๓๗. คุณพิมพ์นลิน ไกล่คอกานนท์	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๑๐๐ บาท
๑๓๘. คุณศิริมารดี เพชรรัตนโมรา	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๕๐ บาท
๑๓๙. คุณเพ็ญรุ่ง อยู่สุข	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๓๐๐ บาท
๑๔๐. คุณภัทรวดี วาณิชยาภรณ์	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๑๕๐ บาท
๑๔๑. ผู้มีจิตศรัทธาร่วมทำบุญไปประสงค์ออกนาม	กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	๖๐ บาท
๑๔๒. นายสมพงษ์ ญาณศาล		ผู้อำนวยการโรงเรียนกมลรัฐราษฎร์อุปถัมภ์	๑๐๐ บาท
๑๔๓. นายอนันต์ สุวรรณละโต		โรงเรียนกมลรัฐราษฎร์อุปถัมภ์	๑๐๐ บาท
๑๔๔. นายเศรษฐวิทย์ สมถิตย์		โรงเรียนกมลรัฐราษฎร์อุปถัมภ์	๑๐๐ บาท
๑๔๕. นางวัชรินทร์ คำชมทรัพย์		โรงเรียนกมลรัฐราษฎร์อุปถัมภ์	๑๐๐ บาท
๑๔๖. นายวินัย ร่องพิช		โรงเรียนกมลรัฐราษฎร์อุปถัมภ์	๑๐๐ บาท
๑๔๗. นางนพคุณ มีชัยศิริ		โรงเรียนกมลรัฐราษฎร์อุปถัมภ์	๑๐๐ บาท
๑๔๘. นางศิริวรรณ ไชยภักดิ์		โรงเรียนกมลรัฐราษฎร์อุปถัมภ์	๑๐๐ บาท
๑๔๙. นางพงศ์บุชา ณ ถ้ำขุน		โรงเรียนกมลรัฐราษฎร์อุปถัมภ์	๑๐๐ บาท
๑๕๐. โรงเรียนกมลรัฐราษฎร์อุปถัมภ์			๑,๐๐๐ บาท
๑๕๑. พ่อสม แม่แก้ว คำเป็ง		บ้านหนองแก้ว	๑๕๐ บาท
๑๕๒. นายศิริศักดิ์ แสงธิ		บ้านแม่จ๊ก	๑๐๐ บาท

ประวัติดูเียบเียบ

พระครูวิขิตปัญญาตุน (ทอม ปัญญา ปญญาโร)

วัน เดือน ปี เกิด
ที่อยู่ปัจจุบัน

18 ตุลาคม 2503
70 หมู่ 8 วัดละโว้ ตำบลหนองแก้ว อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

ประวัติการศึกษา

- ปี 2542 สำเร็จการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดลำพูน
- ปี 2547 สำเร็จการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
- ปี 2550 สำเร็จการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (ร.ป.ม.) จากมหาวิทยาลัยออร์ท-เชียงใหม่ อ.หางดง จ.เชียงใหม่

ประวัติการทำงาน

- ปี 2533-ปัจจุบัน เจ้าอาวาสวัดละโว้ ตำบลหนองแก้ว อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
- ปี 2533-ปัจจุบัน พระธรรมทูตปฏิบัติกร อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
- ปี 2533-ปัจจุบัน ผู้อำนวยการโรงเรียนพุทธศาสนาวินยาศิลา วัดละโว้
- ปี 2547-ปัจจุบัน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนหางดงรัฐราษฎร์ประชาสรรค์ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
- โรงเรียนบ้านทรายมูล อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
- โรงเรียนบ้านสันทราย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
- ปี 2552-ปัจจุบัน เป็นเจ้าคณะตำบลหนองแก้ว อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

รูปปั้นพระแม่เจ้าอาวเขยี่
จังหวัดยี่ อ.เสียมโพน